

СРПСКОСЛОВЕНСКИ РЕЧНИК ЈЕВАНЂЕЉА

Огледна свеска

Уредник
академик Милка Ивић

Уредник Огледне свеске
проф. др Гордана Јовановић

Стручно мишљење
проф. др Јасмина Грковић-Мејџор
дописни члан Александар Лома
проф. др Димитрије Е. Стефановић

Цртеж на првој страни
трска и дивит у рукама средњовековног писара
(манастир Поганово, 1499. год., цртеж Б. Живковића)

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА

Нова серија, књига 23

Уредник
академик МИЛКА ИВИЋ

СРПСКОСЛОВЕНСКИ РЕЧНИК ЈЕВАНЂЕЉА

Огледна свеска

Саставио
Виктор Савић

Уредник Огледне свеске
Гордана Јовановић

Београд
2007

САДРЖАЈ

Увод	VII
Корпус јеванђељских текстова	VII
Методологија обраде одредница	IX
Структура пуне одреднице	XIV
Извори и њихове скраћенице	
у тематско-хронолошком низу	XV
Старословенска јеванђеља	XV
Српскословенска изборна јеванђеља и апостоли-јеванђеља	XV
Српскословенска четворојеванђеља	XVI
Српски апостоли	XVIII
Остали извори	XIX
Савремени преводи на српски језик	XX
Критичка издања на грчком језику	XX
Називи установа и њихове скраћенице	XXI
Речници и њихове скраћенице	XXIII
Огледне свеске	XXV
Литература	XXVII
Скраћенице књига Новог завета	XLIII
Граматичке и друге скраћенице	XLIV
Стара словенска ћирилица употребљена у Речнику	XLIV
РЕЧНИК	1
ИМЕНИЦИ	75
О коришћењу именика	77
Именик српско-српскословенски	79
Именик грчко-српскословенски	91

Из историје Одсека	97
Издавачка делатност Одсека	101
О Огледној свесци	103
Обрада речи	116
Резюме. Σύνοψη. Résumé. Summary	125

Увод

Корпус јеванђељских текстова

Речник је у првој фази почео од јеванђељске грађе зато што нигде као у јеванђељима нисмо у таквој прилици да редакцијску лексику упоређујемо са старословенским споменицима – јеванђељима, а постоје и добре, критички обрађене грчке паралеле.¹ Овакав речник не доноси само речи и њихова значења, већ омогућује да се најјасније одреди лик српске редакције у односу на старословенски канон – прати се старословенска лексика, више или мање модификована или замењена новим синонимима, чиме се истиче њен српски лик, још очигледнији у транскрипцији.² Овај речник је у извесном смислу и историјски речник српског језика јер се у њему приказују фонетско-фонолошке карактеристике редакције у односу на старословенски канон (та својства ће се огледати и у одредницама и у примерима уз одредницу).³

¹ Новозаветна лексика је у основи старословенског језика, што је познато пре свега из *Житија Методијевог*, где је речено да су Константин и Методије превели псалтир и јеванђеље с апостолом и изабраним црквеним службама (Ђорђевић 1963: 323 и у преводу О. Недељковић [у:] Трифуновић 1964: 169).

² Највећи број сачуваних старословенских споменика јесу јеванђеља. Захваљујући старословенским изворима могуће је у српским јеванђељима разврстати конзервативније од подмлађених слојева који су у основи редакције и могу се препознати касније архаизације. Јеванђеља чине чак четвртину сачуваног најстаријег рукописног фонда (уп. Жуковскаја 1976: 351 и 354). У Богдановићевим каталозима ћирилских рукописа у Хиландару и Југославији јеванђеља су, такође, најдоминантнији жанр (Пешикан М. 1987).

³ У Речник се уносе све речи које се нађу у самом јеванђељском тексту, без рубрика, предговора или ма каквих других писарских додатака.

Рад се темељи на филолошкој методи: ексцерпирано је *Мирослављево јеванђеље*, и диференцијално *Вуканово* (оно што не садржи *Мирослављево*), а онда су се према њима сравњивала друга јеванђеља (паралелна ексцерпција), што се бележило на полеђини листића. Главни ослонац у раду било је класично старословенско *Маријино јеванђеље*, које је најближе хипотетичкој прототетри (T_0),⁴ тј. првобитном словенском четворојеванђељском тексту. На српском подручју су му од проучених сачуваних јеванђеља најближа *Рашко-хиландарско* и *Мокропољско јеванђеље* у секцијама скоро до краја Јеванђеља по Матеју (Пешикан–Јовановић 1974–1975, Јовановић 1980). Тако је ексцерпирано око 100.000 листића. У раду се користи 35 српских јеванђеља (са фрагментима из других јеванђеља 42), која се упоређују са 5 старословенских јеванђеља (у које је условно убројано и *Остромирово јеванђеље*), са 6 превода Новог завета на савремени српски језик, и са 2 критичка издања грчког Новог завета. На списку је укупно 55 основних јеванђељских извора (в. Извори и њихове скраћенице).

Скраћенице старословенских јеванђеља су њихова почетна слова (М – Маријино јеванђеље), српски апракоси и апостоли-јеванђеља скраћују се задржавањем целог првог слога или дела који највише асоцира на назив споменика, до другог вокала (Акад – Академијин апостол-јеванђеље), а српске тетре почетним словом и првим довољно диференцијалним консонантом из остатка имена (Мп – Мокропољско јеванђеље), тако да се одмах већ из скраћенице види карактер извора, односно да ли је то апракос или тетра (и без познавања конкретне скраћенице); преводи на савремени српски скраћују се попут назива за апракосе (Бак – превод Луја Бакотића).

⁴ Текст овог јеванђеља најверније би могао дочарати лик матичног текста старословенских четворојеванђеља, уз услов да се фонетски и правописно нормализује, и да се испусте из њега неке очигледне лексичке иновације (уп. Алексејев и др. 1998). Прво је настало изборно јеванђеље на старословенском језику, па тек онда четворојеванђеље, али прототетра се много поузданије реконструише.

Методологија обраде одредница

1. Заглавље.

Први део речничког чланка састоји се из одреднице (заглавне речи) и основних пратећих података, што све заједно чини заглавље одреднице.

1.1. Крупнијим фонтом је маркирана одредница, нормализована према рашком правопису. У заглављу је примена ортографске стандардизације обавезна, али у примерима који следе не задире се у правопис, нарочито када се желе јасно представити ортографско-графичка и текстолошка својства српских јеванђеља. Ту се не може понављати старословенска нормализација из прашког *Речника старословенског језика* (Слов), московског *Речника* (Словар) или Миклошићевог *Лексикона* (Микл). Српска редакција је израсла у посебно крило старословенског језика, те је развила и властите норме писања, и то више њих, у лику тзв. правописних школа. Одлучено је да се за модел узме уређени рашки правопис одражен у Рх и Мп, комбинован с тзв. Даничићевим правописом који је спроведен у *Рјечнику из књижевних старина српских* (Дан), из традицијских, али и практичних разлога. То значи системски спроведену замену ж > оу, а > е, њ > њ, њ > њ, писање прејотованих вокала к (уместо е) и л (уместо љ и л), писање к и г за ђ и ђ, елиминисање грчких з (> кс), џ (> пс), в (> н), ѿ (> о), ф (> т), уопштавање з (за з и с), н (за н, њ, њ, и в), декомпоновање лигатура (и неких диграма) џ (> шт), ѡ (> от). Даничић је, идући за савременим језичким и правописним осећањем, увео на крају свог азбучног реда две варијације слова 'ђерв' – л за ђ и к за ђ, а ми задржавамо само једно 'ђерв', у првобитној вредности гласа ђ, и то у полу/празним одредницама (в. стр. XIII), док у примерима преносимо све палеографске облике. У полу/празним одредницама користимо и сва начелно елиминисана слова, и то по старословенском азбучном реду како бисмо обезбедили целовитост српске редакције, која их је познавала у својим различитим школама, и да бисмо очували везу са старословенском традицијом. Тиме олакшавамо читљивост Речника (проналажење примера). Пајерак, као средње решење између писања 'јера' и његовог испадања, у заглављу нормализујемо

као 'танко јер' у загради, док га у примерима преносимо пошто је несловни знак.

Овде је, такође, посебан проблем писања 'слабог јера', тј. 'слабог полугласника'. Те је случајеве препознао и груписао Митар Пешикан (1977: 161–162), и запазио је да су посебно проблематични примери код којих његова елиминација доводи до неке гласовне промене, али то је представљало реалност српског и српскословенског језика (тако ће се лексема *сѡдравъ* обрађивати под *здравъ* и сл.). Секундарни полугласник којим се разбија сложена гласовна група са сонантом не доноси се у заглављу примарне одреднице (али може наћи место у полу/празним одредницама), пошто тек спорадично продире у писање, остајући изван ортографске норме, мада је присутан у изговору, и постао је једна од препознатљивих црта српског и српскословенског језика;⁵ тако ни полугласник који је променио своје место (метатеза), такође графички необележаван, али се изговарао.⁶ Бележи се секундарни полугласник наслеђен из старословенског који раздваја геминате преузете из грчког (пр. *адѡднѡвъ* за тоѡ 'Аѡѡ'), али и онај који разбија сложена групу у случајевима када ни старословенски није сигуран, и ставља се у заграду (пр. *ан(ѡ)гѡль*, *ав(ѡ)гѡустъ*).

Српскословенски није познавао сложенице у данашњем смислу, већ 'полусложенице' и оправдање да се такве речи третирају као јединствене, ослањало се на начело континуираног писања, захваљујући коме су се границе речи одређивале слободном интерпретацијом која представља пројекцију садашњег стања у прошлост. Али шта када се између сегмената затекне тачка, или када се омеђе јером (*вѡзѡчѡство* поред нормалног *вѡзѡчѡство*), или када се у неким случајевима региструје инверзно писање (*ствѡрю вл(а)гѡ* из Црколеског јеванђеља — уместо *вл(а)гѡствѡрю* из Милутиновог јеванђеља и већине других), те када се од XIV века негде почну писати одвојено и традиција континуираног писања постепено се нарушава. Ове случајеве третирамо као једночлане лексеме, иако им делови нису у потпуности срасли, следећи традицију издавања речника, али и из практичних разлога, пошто су оне носиоци јединственог, обједињеног значења.

⁵ П. Ђорђић наводи примере *кѡрѡбѡль* [корабаљ], *ѡгњъ* [огањ] и сл. (1971: 209).

⁶ Пример *ѡѡжѡствѡнѡн* [божаставни] и сл. (о томе такође Ђорђић 1971: 209).

1.2. Граматички податак.

1.3. Старословенски еквивалент, правописно нормализован углавном према московском Речнику.

1.4. Фреквенција према Јагићевом индексу уз издање Маријиног јеванђеља проверена уз помоћ грчке конкорданце (Шмол).

1.5. Превод на грчки језик.

1.6. Превод на српски језик уз акцентовање према принципима Вука Ст. Караџића и Ђура Даничића.

2. Сажетак одреднице до кога се дошло на основу потврда (нека врста апстракта); ту се износе главна запажања о животу анализираних лексичке јединице и о њеним везама са старословенским јеванђељима и другим старословенским споменицима, као и са српским апостолима.

3. Главни део чланка.

3.1. Адреса – упућивање на место у јеванђељу где се дати пример налази, а осим прве потврде, узимају се и друге погодне, како се не би десило да се цитира само Јеванђеље по Матеју (Мт).

3.2.1.1. Цитат – одломак из стиха који је довољно информативан да потврди одређену лексему (најчешће из Мирослављевог јеванђеља јер је оно основа за ексцерпцију, али и из свих других јеванђеља да би се реалније илустровале ортографско-графичке мене одређене речи); наравно, као први у ланцу навођења, узима се цитат подударан или најблискији са стандардизованом одредницом, а изузетно и најстарији ортографски лик; цитат је у нашој опрезној интерпретацији (због рашчитавања рукописа и исправки ранијих издања) – слова се преносе као курентна, старословенским слогом; скраћенице под титлом се рашчитавају помоћу полукружних заграда (), оне без титли помоћу угластих заграда [], а реконструкције се стављају у стреласте заграде < >; надметнута слова спуштају се у ред без обележавања; разрешава се у нормама епохе, а не писара; лигатуре се раздвајају осим древне 'шта';⁷ надредни знаци се не преносе изузев једнообразне титле која стоји над бројевима и осим редно-надредног пајерка, мада се може начинити

⁷ Ђ. Даничић ју је такође задржавао у примерима, али не и у заглављу одредница.

изузетак када неки надредни знак преузима улогу пајерка; сва интерпункција се задржава.

3.2.1.2. Ознака јеванђеља – ако нема разночтенија, наводе се само имена по два апракоса и две тетре с најстаријим потврдама.

3.2.2.1. Ако има разночтенија, доноси се диференцијални облик без осталог контекста, али с минималном смисаоном целином (нпр. именска реч с одговарајућим предлогом, глагол с негацијом и сл.); примери се нижу по смислу и хронологији; слагања са конкретним старословенским јеванђељима региструју се кроз заграде, а по потреби се доноси и цео облик из старословенског, према ћириличким издањима; на крају, региструје се и испуштена тражена реч и грешком изостављен стих, али и ако се стих не налази на свом одређеном месту.

3.2.2.2. Ознака јеванђеља – јеванђеља се доносе по реду утврђеном у списку скраћеница.

3.3. У загради се излаже само скраћени цитат из грчког критичког издања.

3.4. Доносе се савремени преводи, али начелно само Вуков у целини, док се из осталих преузима диференцијални облик.

3.5. Врло блиске потврде дају се у додатку, на крају основног примера; евентуално већи број примера одређен је потребом да се допунски осветле разночтенија; синоними се наводе на своме месту унутар одреднице, али се потпуно обрађују на другоме месту као целовит речнички чланак, више или мање самосталан (пр. алавастръ 'посуда од алавастра' још као стъклѣнница и цѣклѣнница); синоними представљају посебне одреднице обележене бројним експонентом (пр. ан(ь)на¹, ан(ь)на², ан(ь)на³); у нашем речнику је изузетно важан „дијалог са прототетром (Т₀)“ – битно је да ли се на истим или различитим местима јавља одређена лексема у српској редакцији – такве хармоније и дисхармоније се нотирају, па од тога зависи да ли ће одредница бити вишечлано обрађена.

3.6 На крају речничког чланка упућује се на сродне облике (синониме).

3.7 Као допунска информација бележи се да ли је лексема потврђена у другим важним речницима, а нарочито у српским изворима који су коришћени у тим речницима (Микл – Миклошићев Лексикон, Дан – Даничићев Рјечник, Слов – прашки Речник старословенског језика).

Структура пуне одреднице

1. заглавље
- 1.1. одредница маркирана крупнијим фонтом
- 1.2. граматички податак
- 1.3. старословенски еквивалент
- 1.4. фреквенција
- 1.5. превод на грчки језик
- 1.6. превод на српски језик
2. сажетак
3. главни део чланка
- 3.1. адреса
- 3.2.1.1. цитат
- 3.2.1.2. ознака јеванђеља
- 3.2.2.1. разночтенија
- 3.2.2.2. ознаке јеванђеља
- 3.3. грчки пример
- 3.4. савремени преводи
- 3.5. блиске потврде
- 3.6. упућивање
- 3.7. потврђеност у другим речницима

Извори и њихове скраћенице у тематско-хронолошком низу

Старословенска јеванђеља

- М: Маријино четворојеванђеље, РГБ, Григ. 6 (М. 1689), почетак XI века – И. В. Ягичъ, *Памятникъ глаголической письменности. Мариинское четвероевангеліе съ примѣчаніями и приложеніями*, Berolini, 1883 [Graz 1960, фототипија].
- З: Зографско четворојеванђеље, РНБ, Глаг. 1, крај X – почетак XI века – V. Jagić, *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, Berolini, 1879 [Graz 1954, фототипија].
- А: Асеманијево изборно јеванђеље, Ватикан, Cod. Slav. 3, почетак XI века – J. Kurz, *Evangeliarium Assemani. Codex Vaticanus 3. Slavicus glagoliticus*, Tomus II, Pragaе, 1955.
- С: Савина књига, РГАДА, ф. 381,14, XI век – В. Щепкинъ, *Саввина книга*, Санкт-Петербург, 1903 [Graz 1959, фототипија].
- О: Остромирово четворојеванђеље, РНБ, Ф. п. 1.5, Новгород 1056/1057. година* – В. Ганка, *Святоѳ евангеліе по Остромировоу спискоу*, Празъ, 1853.

Српскословенска изборна јеванђеља и апостоли-јеванђеља

- Мир: Мирослављево јеванђеље, НМ, бр. 1536, око 1185. године – Љуб. Стојановић, *Мирослављево јеванђеље*, Беч 1897; Н. Родић – Г. Јовановић, *Мирослављево јеванђеље (критичко издање)*, Зборник за историју, језик и књижевност

- српског народа САНУ, I одељење, књ. XXXIII, Београд, САНУ–ИСХЈ, 1986.
- Вукан: Вуканово јеванђеље, Петроград, РНБ, Ф. п. I. 82, 1196–1202. година – Ј. Врана, *Вуканово еванђеље*, Посебна издања САНУ, књ. CDIV, Одељење литературе и језика, књ. 18, Београд, 1967; уп. крит. апарат у крит. издању Мир
- Ват: Ватиканско јеванђеље, Ватикан, Cod. Slav. 4, прва четвртина XIII века
- Црк: Црколеско јеванђеље, Дечани, збирка Црколез, бр. 1, део рукописа у Музеју СПЦ, Грујић 3–I–23, средина XIII века – уп. крит. апарат у крит. издању Мир
- Хил: Хиландарско изборно јеванђеље, Хиландар, бр. 8, трећа четвртина XIII века – уп. крит. апарат у крит. издању Мир
- Сврљ₁: Сврљишки одломци апракоса А, Архив САНУ, бр. 63, 1279. година – *Сврљишки одломци јеванђеља (XIII век)*. Издање приредио Никола Родић, Сврљиг–Ниш, 1995.
- Сврљ₂: Сврљишки одломци апракоса Б, Архив САНУ, бр. 63, 1279. година – в. Сврљ₁
- Гиљф: Гиљфердингово јеванђеље, РНБ, збирка А. Ф. Гиљфердинг, бр. 1, око 1284. године
- Чест: Апостол-јеванђеље, ЧБ, МС 158, раније НББ, бр. 213, друга половина XIII века (одломак је био повезан са скраћеним Октоихом из средине XIV века)
- Деч: Дечански апостол-јеванђеље, Дечани, бр. 4, друга четвртина XIII века
- Ром: Романово јеванђеље, Хиландар, бр. 9, 1337. година
- Стањ: Стањевићево јеванђеље, Хиландар, бр. 14, средина XIV века
- Акад: Академијин апостол-јеванђеље, Архив САНУ, бр. 2, 1366–1371. година

Српскословенска четворојеванђеља

- Рх: Рашко-хиландарско јеванђеље, Хиландар, бр. 22, друга четвртина XIII века – уп. крит. апарат у крит. издању Мир
- Мп: Мокропољско јеванђеље, Крка, бр. 2, средина XIII века – уп. крит. апарат у крит. издању Мир

- Бд: Богданово јеванђеље, Архив ХАЗУ, Шс 20, Михановић, бр. 24, крај XIII – почетак XIV века – уп. крит. апарат у крит. издању Мир
- Вв: Војводићко јеванђеље, МСПЦ, Грујић, 3–I–53, трећа четвртина XIII века
- Сљ: Сврљишки одломци тетре, Архив САНУ, бр. 63, око 1279. године – в. Сврљ₁
- Шч: Шишатовачко јеванђеље, НУК, Копитар, бр. 12, крај XIII века
- Хл: Хиландарско четворојеванђеље (с праксапостолом), Хиландар, бр. 52, последња четвртина XIII века
- Гр: Грујићево јеванђеље, МСПЦ, Грујић, 3–I–25, последња трећина XIII века
- Ср: Српско јеванђеље, ЧБ, МС 148, раније НББ, бр. 101, крај XIII – почетак XIV века
- Пћ: Пећко јеванђеље, Пећ, бр. 1, последња четвртина XIII века
- Нб: Четворојеванђеље (с праксапостолом) из Народне библиотеке, НБС, бр. 643, око 1300. године
- Мл: Милутиново јеванђеље, Хиландар, бр. 1, 1316. година
- Пр: Призренско јеванђеље, изгорели рукопис Народне библиотеке у Београду, бр. 297, прва трећина XIV века – сачувани фрагменти уз фотографије минијатура, [објављени у:] Мирјана Ћоровић-Љубинковић, *Призренско четворојеванђеље (ка проблему његовог датовања)*, Старинар, књ. XIX–1968, Београд, 1969, стр. 191–202 + т. XIV
- Хн: Хиландарско јеванђеље, Хиландар, бр. 12, прва половина XIV века
- Дв: Дивошево јеванђеље, Цетиње, Подврх бб., четврта деценија XIV века – в. крит. апарат у крит. издању Хв
- Дш: Душаново јеванђеље, Хиландар, бр. 15, 1345. година
- Сл: Слечанско јеванђеље, Архив ХАЗУ, бр. IVd3, средина XIV века
- Јк: Јеванђеље Јакова Серског, БМ, Add. 39626, 1354. година
- Св: Јеванђеље патријарха Саве, Хиландар, бр. 13, 1354/75. година
- Кп: Копитарово јеванђеље, НУК Копитар, бр. 24, после 1377. године – уп. крит. апарат у крит. издању Хв
- Гг: Јеванђеље монаха Григорија, Хиландар, бр. 11, трећа четвртина XIV века

- Нк: Никољско јеванђеље, ЧБ, MS 147, раније НББ, бр. 112, последња четвртина XIV века – Ђ. Даничић, *Никољско јеванђеље*, Биоград, 1864; уп. крит. апарат у крит. издању Хв
- Хв: Хвалов зборник, БУ, бр. 3575, 1404. година – *Codex "Christiani" nomine Hval*. Potpuno faksimilirano izdanje originala iz Univerzitetske biblioteke u Bolonji, Sarajevo, 1986; *Zbornik Hvala krstjanina (transkripcija i komentar)*. Izdanje priredili Nevenka Gošić i dr., Sarajevo, 1986.
- Рд: Радослављево јеванђеље, фрагменти, РНБ, F. I. N. 591, 1429. година – *Радослављево јеванђеље*, РНБ–НБС–НБЈ, Београд, 2001.
- Чј: Чајничко јеванђеље, Чајниче, бр. 11, крај XIV – почетак XV века – уп. крит. апарат у крит. издању Хв
- Км: Куманичко јеванђеље, Архив САНУ, бр. 69, крај XV – почетак XVI века
- Рн: Рујанско јеванђеље – штампано у штампарији манастира Рујан 1537. године – *Рујанско четворојеванђеље*, Београд, 1987 [фототипија].
- Бд₂: уметак у Богданово јеванђеље, XIV – XV век – в. Бд
- Мп₂: уметак у Мокропољско јеванђеље, XV век – в. Мп
- Ср₂: уметак у Српско јеванђеље, XVI век – в. Ср

Српски апостоли

- Мих: Михановићев одломак апостола, ХАЗУ, Fragm. glag. 1, XII век – V. Jagić, *Gradja za glagolsku paleografiju*, Rad JAZU, knj. II, Zagreb, 1868, стр. 5–12 (1–35).
- Грш: Гршковићев одломак апостола, ХАЗУ, Fragm. glag. 2, XII век – V. Jagić, *Grškovičev odlomak glagolskog apostola*, Starine JAZU, knj. XXVI, Zagreb, 1893, стр. 46–53 (33–161).
- Мат: Матичин апостол, Нови Сад, Матица српска, РР 184, трећа четвртина XIII века – *Матичин апостол (XIII век)*. Приредили Радмила Ковачевић, Димитрије Е. Стефановић. Увод и опис рукописа написао Димитрије Богдановић, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САНУ, I одељење, књ. XXIX, Београд, 1979.
- Шиш: Шишатовачки апостол, Београд, Патријаршијска библиотека, бр. 322, Пећ, 1324. година – *Шишатовачки апостол*

(1324. године). Приредио Димитрије Е. Стефановић, Беч, ААН-САНУ-ИСХЈ, 1989.

Остали извори

- Супр: Супрасаљски зборник, НУК, Cod. Кор. 2, РНБ, Q п 172, БН (Варшава), БОЗ 201, X–XI век – С. Северьяновъ, *Супрасаљская рукопись*, I–II, Санктпетербургъ, 1904 [Graz 1956]
- Ключ: Ключев зборник, МЦ, бр. 2476, МФ, XI век – А. Dostál, *Clozianus. Staroslověnský hlaholský sborník tridentský a innsbrucký*, Прага, 1959.
- Ен: Енински апостол, НБКМ, бр. 1144, друга половина XI века – К. Мирчев – Хр. Кодов, *Енински апостол. Старобългарски пометник от XI в.*, София, 1965.
- Мстсл: Мстислављево изборно јеванђеље, Москва, ГИМ, собрание Синодальное, бр. 1203, XI–XII век – *Апракос Мстислава великого*. Издание подготовили Л. П. Жуковская, Л. А. Владимирова, Н. П. Панкратова, под редакцией Л. П. Жуковской, Москва, 1983.
- Ив: Четворојеванђеље цара Ивана Александра, БМ, Add. MS 39627, 1356. година – Л. Живкова, *Четвороевангелието на цар Иван Александър, с пълно черно-бяло възпроизвеждане на оригинала и шестдесет и четири цветна факсимилета*, София, 1980.
- ХЗ: Хиландарски медицински зборник, Хиландар, бр. 517, XV–XVI век – *Хиландарски медицински кодекс (N. 517)*, Београд, 1980 [фототипија].
- Мон: Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*. Wien, 1858 [Graz 1964].
- ЦслНЗ: Црквенословенски Нови завет. – Нѡвѡй завѣтъ Гѡда нашегѡ Іиса Хѣста. The New Testament in Slavonic, London, 1959.
- Ben: Житије св. Венедикта, РНБ, Гильф 90, XIV век – *Slovník jazyka staroslověnského*
- Const: Житије св. Константина, Зборник Владислава Граматика, ХАЗУ, III а 47, 1469. година – *Slovník jazyka staroslověnského*

Grš: Slovník jazyka staroslověnského; в. Грш
Hilh: Гильфердингов апостол, РНБ, бр. 14, XIV век – Slovník jazyka staroslověnského
Hval: Slovník jazyka staroslověnského; в. Хв
Mih: Slovník jazyka staroslověnského; в. Мих
Naum: Житије св. Наума, Зограф, XV век – Slovník jazyka staroslověnského
Nicod: Никодимово јеванђеље, НБ (Беч), XV век – Slovník jazyka staroslověnského
Nik: Slovník jazyka staroslověnského; в. Нк
Progl: Проглас светог јеванђеља, Хиландар, XIII век – Slovník jazyka staroslověnského
Šiš: Slovník jazyka staroslověnského; в. Шиш

Савремени преводи на српски језик

Вук: *Нови завјет Господа нашега Исуса Христа*. Превео Вук Стеф. Караџић, Беч 1847, [у:] Сабрана дела Вука Караџића, X, Београд, 1974.
Реш: [Милан Решетар], *Sвето писмо Staroga i Novoga zavjeta*. Preveo Stari zavjet Gj. Daničić. Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić. (Pregledano izdanje.) Budim-Pešta, 1895 [Beograd 1985].
Стеф: *Свето писмо Новог завета*. Превео с грчког др. Димитрије Стефановић, професор универзитета, Београд, 1934.
Бак: *Sвето писмо Staroga i Novoga zaveta*. Preveo dr. Lujo Bakotić, Beograd, 1933.
Чар: *Нови завет*. Превео др Емилијан Чарнић, Београд, 1992.
Син: Свети архијерејски Синод СПЦ, *Свето писмо. Нови завет Господа нашег Исуса Христа*. Пето исправљено издање, Београд, 2002.

Критичка издања на грчком језику

The Greek New Testament. Edited by K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren. Third Edition (Corrected), United Bible societies, Stuttgart, 1988.

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ. Second Edition (with revised critical apparatus), The British and Foreign Bible Society, London, 1964.

Називи установа и њихове скраћенице

АВЧР (AVČR): Akademie věd České Republiky
ААН (ÖAW): Аустријска академија наука (Беч): Österreichische Akademie der Wissenschaften
АН СССР: Академија наук СССР, в. РАН (Москва)
АНЧР: Академија наук Чешской Республики, в. АВЧР
БАН: Българска академија на науките (Софија)
БМ (BM): The British Museum (Лондон)
БМС: Библиотека Матице српске (Нови Сад)
БН (BN): Biblioteka Narodowa (Варшава)
БУ (BU): Biblioteca dell' Università (Болоња)
ГИМ: Государственный исторический музей (Москва)
Дечани: Манастир Високи Дечани
Зограф: Манастир Зограф
ИБЕ: Институт за български език (Софија)
ИМЈ: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (Скопље)
ИРЈ (ИРЯ) Институт русског јазика (Москва)
ИСБ: Институт славјановедения и балканистики РАН (Москва)
ИСЈ: Институт за српски језик
ИСХЈ: Институт за српскохрватски језик, в. ИСЈ
ЈАЗУ (JAZU): Југославенска академија знаности и умјетности, в. ХАЗУ
Крка: Манастир Крка
НББ: Народна библиотека у Београду, в. НБС
НБКМ: Народна библиотека „Кирил и Методиј“ (Софија)
НБЈ: Народна банка Југославије
НБС: Народна библиотека Србије (Београд)
НМ: Народни музеј (Београд)
НУК (NUK): Narodna in univerzitetna knjižnica (Љубљана)
МС: Матица српска (Нови Сад)
МСПЦ: Музеј Српске православне цркве (Београд)
МФ (MF) Museum Ferdinandeum (Инзбрук)
МХ (MH): Матица хрватска (Загреб)
МЦ (MC): Museo Civico (Тренто)

Пећ: Манастир Пећке патријаршије
ПБ: Патријаршијска библиотека (Београд)
РАН: Российская академия наук (Москва)
РГАДА: Российский государственный архив древних актов
(Москва)
РГБ: Российская государственная библиотека (Москва)
РНБ: Российская национальная библиотека (Петроград)
САН: Српска академија наука, в. САНУ
САНУ: Српска академија наука и уметности (Београд)
СИ (SI): Старославенски институт (Загреб)
СИАНЧР: Славјански институт АН ЧР, в. СУ
СКА: Српска краљевска академија, в. САНУ
СКЗ: Српска књижевна задруга (Београд)
СПЦ: Српска православна црква
СУ (SÚ): Slovanský Ústav AV ČR
УЈЧ (ÚJČ): Ústav pro jazyk český
ХАЗУ (HAZU): Хрватска академија знаности и умјетности
(Загреб)
Хиландар: Манастир Хиландар
ЦАНУ: Црногорска академија наука и умјетности (Подгорица)
Цетиње: Цетињски манастир
Чајниче: Српска православна црквена општина у Чајничу
ЧБ (ChB): Chester-Beatty (Даблин)
ЧСАВ (ČSAV): Československá akademie věd, в. АВЧР

Речници и њихове скраћенице

- Азб: Трифуновић Ђ., Јовановић Т. и Јухас Љ., *Азбучни показатељ речи у сѣисима светигога Саве*, Археографски прилози, 2, Додатак, Београд, 1980, стр. 5–201.
- Алекс: Aleksić R., *Rečnik stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1978 [1982, фототипија].
- Бауер: Bauer C. W., *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Berlin – New York, 1971.
- Вујакл: Вујаклија М., *Лексикон стараних речи и израза*, Београд, Просвета, 1980 [1937¹].
- ВукРј: Караџић В. С., *Српски рјечник исѣумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч, 1852 [Београд, Просвета, 1986].
- Грк: Грковић М., *Речник личних имена код Срба*, Београд, 1977.
- Дан: Даничић Ђ., *Рјечник из књижевних старина српских*, I–III, Биоград, 1863–1864 [1975, фототипија].
- Дивк: *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Izdanje drugo. Priredio Mirko Divković, Zagreb, 1900 [1990, фототипија].
- Дја: Дьяченко Г., *Полный церковно-славянский словарь (со внесением въ него важнѣйшихъ древне-русскихъ словъ и выражений)*, Москва, 1900 [1993, фототипија].
- ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика*, св. 1–2, САНУ–ИСЈ, Београд, 2003–2006.
- ЕСЈС: *Etimologický slovník jazyka staroslověnského*, 1–13, Praha, AV ČR – UJČ, 1989–2006.
- ИСС: Ribarova Z., *Indexy k Staroslověnskému slovníku*, Euroslavica, Praha, SÚ AV ČR, 2003.

- Кат: Катић Р. В., *Термиолошки речник српске средњовековне медицине*, Београд, САНУ, 1987.
- Љус: Люсен И., *Греческо-старославјански конкорданс к древњейшим спискам славјанског перевода евангелиј (codices Marianus, Zographensis, Assemanianus, Ostromiri)*, Upsala, 1995.
- Микл: Miklosich Fr., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Emendatum auctum, Vindobonae, 1862–65 [1963, фототи-пија]*.
- Моск: Московљевић М. С., *Речник савременог српскохрвајског књижевног језика с језичким савјетником*, Београд, 1966 [1990].
- Никол: Николић М., *Обрајни речник српског језика*, Београд, 2000.
- Петк: Петковић С., *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци, 1935 [Београд 2002, фототипија].
- Пеш: Пешикан М., *Српскословенски јеванђелски речник. Слово а*, рукопис, 1995.
- Поп: Поповић Р., *Грчко-српски речник Новог заветја* Врњачка Бања, Братство Св. Симеона Мироточивог, 1994.
- Прав: Правописна комисија, *Правопис српскохрвајског књижевног језика са њравописним речником*, Нови Сад – Загреб, МС–МХ, 1960.
- РГЦДП: *Речник на грчко-црквенословенски лексички њаралели*. Редактор Мито Аргировски, Скопје, ИМЈ, 2003.
- РЈА: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–XXIII*, Zagreb, JAZU, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрвајског књижевног језика*, књ. 1–3, Нови Сад – Загреб, МС–МХ, 1967–1969, књ. 4–6, Нови Сад, МС, 1971–1976.
- РСА: *Речник српскохрвајског књижевног и народног језика*, 1–16, Београд, САНУ–ИСЈ, 1959–2001.
- РЦЈМР: *Речник на црквенословенскиој јазик од македонска редакција*, I, Скопје, ИМЈ, 2006.
- РЦЈХР: *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, 1–13, Zagreb, SI, 1991–2006.
- Сад: Sadnik L. und Aitzetmüller R., *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen texten*, Heidelberg 1955.

- Симф: *Симфонія на Ветхий и Новый завѣтъ*. Издание второе, книгопродавца И. Л. Тузова, С.-Петербургъ, 1911 [Крагујевац, 1999, фототипија].
- Сенц: *Grčko-hrvatski rječnik za škole*. Priredio Stjepan Senc, Zagreb, 1910 [Treće izdanje, 1991].
- Скок: Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb, JAZU, 1971–1974.
- Словар: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва, СИ АН ЧР – ИСБ РАН, 1994.
- Слов: *Slovník jazyka staroslověnského*, 1–52, Praha, AV ČR – SÚ, 1958–1997.
- Срез: Срезневский И. И., *Материалы для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ*, I–III, С.-Петербургъ, 1893–1912 [Graz 1955–1956, фототипија].
- СтбугР: *Старобългарски речник*, I, София, БАН–ИБЕ, 1999.
- Тод: Тодоровић М. А., *Речник мање њознајтих речи и израза у Свѣйом ѣисму*, Крагујевац, 1994.
- Чол: Чолић Ј. Д., *Речник латинско-српско-хрвајтски*, Београд, 1935 [1991, фототипија].
- Цин: Gingrich F. W., *Shorter Lexicon of the Greek New Testament*, Chicago–London, 1975.
- Шмол: *Concordantiae Novi Testamenti Graeci in angustum deductae opera D. Dr. Alfredi Schmoller*, Editio undecima, Stuttgart.

Огледне свеске

- Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, *Огледна свеска*, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с. књ. 15, Београд, ИСЈ, 1998.
- Огледна свеска Речника српскохрвајског књижевног језика (на грађи Српске академије наука)*, Београд, САН–ИСЈ, 1953.
- Речник на македонскиѣе црквенословенскиѣе ѣлексѣови. Пробна свеска*, Скопје, ИМЈ, 1978.
- Речник српског књижевног и народног језика. Огледна свеска (глава–глеце)*, Београд, СКА, 1944.

Řecko-staroslověnský index. Ukázový sešit, Praha, AV ČR – SÚ, 2006.

Slovník jazyka staroslověnského. Ukázový sešit, Praha, ČS AV – SÚ, 1956.

Старобългарски речник. Встъпителен том, София, БАН–ИБЕ, 1984.

Литература

- Алексејев и др. 1998: [Алексеев А. А. и др.], *Евангелие от Иоанна в славянской традиции*, Санкт-Петербург, 1998.
- Алексејев 1999: Алексеев А. А., *Текстология славянской библии*, С.-Петербург, 1999.
- Алексејев 2001: Алексеев А. А., *Сербская традиция славянского евангелия*, Словенско средњовековно наслеђе, [Зборник посвећен професору Ђорђу Трифуновићу], Београд, 2001, стр. 35–43.
- Арађански-Рајков и др. 1988: Арађански-Рајков М. и др., *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Мајнице српске. Књига I. Јеванђеља*, Нови Сад, 1988.
- Белић 1999а: Белић А., *Историја српског језика. Фонетика. Речи са деκлинацијом. Речи са конјугацијом*, Изабрана дела Александра Белића. Четврти том, Београд, 1999.
- Белић 1999б: Белић А., *Учешће св. Саве у стварању основа наше стпаре књижевности*, [у:] *Историја српског језика (студије, расправе, кријике)*, Изабрана дела Александра Белића. Седми том, Београд, 1999, стр. 353–357.
- Белић 1999в: Белић А., *Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских синоеника*, [у:] *Историја српског језика (студије, расправе, кријике)*, Изабрана дела Александра Белића. Седми том, Београд, 1999, стр. 357–396.
- Бјелогрлић–Поповић–Шпадијер 1986: Бјелогрлић В., Поповић Т. и Шпадијер И., *Скраћенице најстпаријих српских рукописа*, Археографски прилози, 8, Београд, 1986, стр. 39–61.

- Богдановић 1968: Богдановић Д., *Метод опису рукописа у Археографском одељењу Народне библиотеке СРС у Београду*, Библиотекар, XX/5, Београд, 1968, стр. 361–390.
- Богдановић 1970: Богдановић Д., *О неким ивицима лексикографске обраде јужнословенских ћирилских синонима српске редакције*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје, 1970, стр. 11–17.
- Богдановић 1977: Богдановић Д., *Српски аиракоси у Хиландару*, Зборник Владимира Мошина, Београд, 1977, стр. 153–169.
- Богдановић 1982: Богдановић Д., *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САНУ, I одељење, књ. XXXI, Београд, 1982.
- Богдановић 1997: Богдановић Д., *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд, СКЗ, 1997.
- Богдановић–Медаковић 1978: Богдановић Д. и Медаковић Д., *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара. Старе шtamпане књиге манастира Хиландара*, Београд, САНУ–НБС, 1978.
- Бошковић 1978а: Бошковић Р., *Колико се њ изговарало у Немањиној њовели Хиландару?*, [у:] *Одабрани чланци и расправе*, Посебни радови ЦАНУ, књ. 1, Титоград, 1978, стр. 289–291.
- Бошковић 1978б: Бошковић Р., *Старословенска adiectiva possessiva на -ънь*, [у:] *Одабрани чланци и расправе*, Посебни радови ЦАНУ, књ. 1, Титоград, 1978, стр. 363–368.
- Бошковић 1978в: Бошковић Р., *Око неких старосрпских личних хипокористика*, [у:] *Одабрани чланци и расправе*, Посебни радови ЦАНУ, књ. 1, Титоград, 1978, стр. 413–419.
- Брозовић: Brozović D., *О inventaru fonema starocrkvenoslavenskog jezika i o njegovim razlikovnim obilježjima*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје 1970, стр. 19–34.
- Васиљев 1977: Васиљев Љ., *Нови њодаџак о ваџиканском српском јеванђелистари XIII века*, Зборник Владимира Мошина, Београд, 1977, стр. 141–142.
- Васиљев 1979: Васиљев Љ., *Ново даџирање српских рукописа у Ваџиканској библиотеци*, Археографски прилози, 1, Београд, 1979, стр. 45–79.

- Васиљев 1988–1989: Васиљев Љ., *Нов ѱодаѿак о времену насѿанка Асеманијевог јеванђеља*, Археографски прилози, 10/11, Београд, 1988–1989, стр. 13–17.
- Врана 1967: Врана Ј., *Рашки књижевни центар на ѱријелазу из XII у XIII сѿолеће*, [у:] *Вуканово еванђеље*, Посебна издања САНУ, књ. CDIV, Одељење литературе и језика, књ. 18, Београд, 1967, стр. 1–106.
- Врана 1970: Vrana J., *Makedonska redakcija staroslavenskih evanđelja*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје 1970, стр. 51–66.
- Врана 1970: Врана Ј., *Исѿина о ѱодријејѿлу и ѱосѿанку Вуканова еванђеља*, [критика у:] *Јужнословенски филолог*, XXVIII/3–4, Београд, 1970, стр. 453–473.
- Врана 1975: Vrana J., *Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar*, *Posebna izdanja SANU*, књ. CDLXXXIV, *Odeljenje jezika i književnosti*, књ. 24, Београд, 1975.
- Врана 1984: Vrana J., *Leksičke varijante staroslavenskog prijevoda evanđelja i njihov odnos prema грчком originalu*, *Јужнословенски филолог*, XL, Београд, 1984, стр. 93–118.
- Гошић 1985: Гошић Н., *Да ли је Григорович-Гиљфердингово еванђеље айракос*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 117–122.
- Грбић 1991: Грбић Д. и др., *пирилске рукојисне књиге Библиоѿеке Мајѿице срѿске. Књига II. Айосѿоли*, Нови Сад, 1991.
- Грицкат 1961–1962: Грицкат И., *Дивошево јеванђеље (филолошка анализа)*, *Јужнословенски филолог*, XXV, Београд, 1961–1962, стр. 227–293.
- Грицкат 1963–1964: Грицкат И., *Вуков ѱревод Новог завета као сѿоменик великог филолошког насѿојања*, *Јужнословенски филолог*, XXVI/1–2, Београд, 1963–1964, стр. 219–245.
- Грицкат 1975: Грицкат И., *Сѿудије из исѿорије срѿскохрвајѿског језика*, Београд, НБС, 1975.
- Грицкат 1981: Грицкат И., *Лексикографски ѱосѿујак у речницима САНУ и ЈАЗУ – ѿриказан на глаголима с ѱрефиксом за-*, *Наш језик*, XXV/1–2, Београд, 1981, стр. 3–23.
- Грицкат-Радуловић 1993: Грицкат-Радуловић И., *Сѿогодишњица лексикографског рада ѿри Срѿској академији наука*

- и уметности, [у:] *Сто година лексикографског рада у САНУ*, Београд, 1993, стр. 5–13.
- Грковић-Мејџор 1997: Грковић-Мејџор Ј., *Хиландарски њуни аџракос из XIII века (Хил 8)*, Зборник за филологију и лингвистику МС, XL/2, Нови Сад, 1997, стр. 69–81.
- Грковић-Мејџор 2001: Грковић-Мејџор Ј., *Пиџања из старословенске синџаксе и лексике*, Лингвистичке свеске, 1, Нови Сад, 2001.
- Даничић 1874: Даничић Ђ., *Облице српскога језика*, Београд, 1874.
- Даничић 1925: Даничић Ђ., *Српски акценџи*, Посебна издања СКА, књ. LVIII, Философски и филолошки списи, књ. 16, Београд–Земун, 1925.
- Десподова 1981: Десподова В., *Јазичниџе особености на џоменициџе за Речнициџ на македонскиџе црковнословенски ракоиџси*, Slovo, 31, Zagreb, 1981, стр. 83–100.
- Десподова 1995: Десподова В., *Проучавање и издавање јужнословенских џуних аџракоса*, [у:] Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа, Зборник радова са III међународне хиландарске конференције одржане од 28. до 30. марта 1989, Београд, САНУ, 1995, стр. 95–102.
- Дешић 1980: Дешић М., *О дефиниџама у Речнику САНУ*, Наш језик, XXIV/3, Београд, 1980, стр. 115–128.
- Драгојловић 1997: Драгојловић Д., *Иџторија српске књижевности у средњовековној босанској држави*, Нови Сад, Светови, 1997.
- Дукљанин: *Љеџоџис џоџа Дукљанина*. [Предговор, пропратни текстови и превод Славко Мијушковић], [у:] *Сџара српска књижевности у 24 књиџе*, књ. 1, Београд, Просвета–СКЗ, 1988.
- Ђорђић 1960: Ђорђић Р., *II. Књижевни језик. А) Књижевни језик на основи старославенског језика. а) У српској књижевности до Доситеја*, [у:] *Језик, српскохрватски (хрватскосрпски)*, Енциклопедија Југославије, Zagreb, 1960, стр. 511–514.
- Ђорђић 1963: Ђорђић П., *Великоморавска жиџиџа Ѓирила и Меџодија*, Летопис МС, 139/392, Нови Сад, октобар 1963, стр. 278–328.
- Ђорђић 1971: Ђорђић П., *Иџторија српске ћирилице (џалеографско-филолошки џрилози)*, Београд, Завод за издавање уџбеника СРС, 1971.

- Ђорђевић 1975: Ђорђевић П., *Српско-словенски језик*, Нови Сад, МС, 1975.
- Жуковскаја 1971: Жуковская П. Л., *О глаголической традиции в славянском евангелии апракос*, Slovo, 21, Zagreb, 1971, стр. 351–358.
- Жуковскаја 1976: Жуковская П. Л., *Текстология и язык древнейших славянских памятников*, Москва, АН СССР–ИРЯ, 1976.
- Жуковскаја 1981: Жуковская П. Л., *Текстология и лексикология памятников письменности*, [у:] Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности, 14–16. новембра 1977, САНУ, Научни скупови, књ. X, Одељење језика и књижевности, књ. 2, Београд, 1981, стр. 65–76.
- Згуста 1991: Zgusta L., *Priručnik leksikografije*, Sarajevo, Svjetlost, 1991 [превод].
- Ивић 1985: Ивић П., *Најранији дијалектизми у средњовековним српским писаним споменицима*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 95–99.
- Ивић 1994: Ивић П., *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој. Прва књига. Ојшћа размајрања и шћокавско наречје*. С немачког превела Павица Мразовић, Целокупна дела, III, Сремски Карловци – Нови Сад, 1994.
- Ивић 1998а: Ивић П., *Доба Немањића (око 1170–1371) – узлеј српске писмености и учвршћивање дијалекта*, [у:] *Преглед историје српског језика*. Приредио Александар Младеновић, Целокупна дела, VIII, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 28–58.
- Ивић 1998б: Ивић П., *Фонолошки аспекти генетичког односа између шћокавског, чакавског и кајкавског наречја*, [у:] *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Приредио Драгољуб Петровић, Целокупна дела, X/1, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 407–419.
- Ивић 1998в: Ивић П., *Периоди у историји структуре српскохрватског језика*, [у:] *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Приредио Драгољуб Петровић, Целокупна дела, X/1, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 420–430.
- Ивић 1998г: Ивић П., *Судбина њолугласа у српскохрватском језику*, [у:] *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*.

- Приредио Драгољуб Петровић, Целокупна дела, X/1, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 454–461.
- Ивић 1998д: Ивић П., *О условима за чување и исјадање йолугласа у српскохрватском*, [у:] *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Приредио Драгољуб Петровић, Целокупна дела, X/1, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 462–475.
- Ивић 2001а: Ивић П., *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у шћокавско наречје*. Приредио Драгољуб Петровић, Целокупна дела, II, Сремски Карловци – Нови Сад, 2001.
- Ивић 2001: Ивић П., *Наша етничка историја и наш језик*, [у:] *Српски народ и његов језик*. Приредио Милорад Радовановић, Целокупна дела, V, Сремски Карловци – Нови Сад, 2001, стр. 7–89.
- Ивић–Грковић 1971: Ивић П. и Грковић М., *О йочецима замене йолугласа са а у ћирилским сјоменицима*, Зборник за филологију и лингвистику МС, XIV/1, Нови Сад, 1971, стр. 53–59.
- Ивић–Јерковић 1981: Ивић П. и Јерковић В., *Правонапис српскохрватских ћирилских йовеља и йисама XII и XIII века*, Нови Сад, 1981.
- Јагић 1868: Jagić V., *Gradja za glagolsku paleografiju. I Mihanovićev odlomak apostolara glagolskog; rukopis roda hrvatskoga*, Rad JAZU, II, Zagreb, 1868, стр. 1–35.
- Јагић 1893: Jagić V., *Grškovićev odlomak glagolskog apostolara*, Starine JAZU, XXVI, Zagreb, 1893, стр. 33–161.
- Јерковић 1967: Јерковић В., *Лексичке разлике између Чајничког и Манојловог јеванђеља*, Прилози проучавању језика, 3, Нови Сад, 1967, стр. 23–27.
- Јерковић 1975: Јерковић В., *Палеографска и језичка истраживања о Чајничком јеванђељу*, Нови Сад, МС, 1975.
- Јерковић 1979: Јерковић В., *Напомене о проучавању ортографије и језика српских редакцијских сјоменика*, Археографски прилози, 1, Београд, 1979, стр. 31–38.
- Јерковић 1980: Јерковић В., *Средњовековне ортографске школе код Срба*, Југословенски семинар за стране слаviste, 31, Београд, 1980, стр. 19–28.
- Јерковић 1995: Јерковић В., *О издавању старих српских сјоменика*, [у:] Проучавање средњовековних јужнословен-

- ских рукописа, Зборник радова са III међународне хиландарске конференције одржане од 28. до 30. марта 1989, Београд, САНУ, 1995, стр. 139–145.
- Јерковић 2004а: Јерковић В., *О ѿранскрипцији српскословенских ѿтекстова*, [у:] *Предавања из историје језика*, Лингвистичке свеске, 4, Нови Сад, 2004, стр. 70–86.
- Јерковић 2004б: Јерковић В., *Ћирилица српскословенског ѿериода. Палеографски ѿрисији ѿрочавању и ѿишји увид у њен развој*, [у:] *Предавања из историје језика*, Лингвистичке свеске, 4, Нови Сад, 2004, стр. 70–86.
- Јовановић 1980: Јовановић Г., *Најстарија српска четворојеванђеља у светлу неких лексичких особености*, Јужнословенски филолог, XXXVI, Београд, 1980, стр. 89–100.
- Јовановић 1981: Јовановић Г., *О норми у јеванђељским ѿтекстовима српске редакције (до краја XIV века)*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1980, 10/1, Београд, 1981, стр. 19–24.
- Јовановић 1982: Јовановић Г., *О „накнадној“ лексичкој грецизацији у српским јеванђељима XIV века*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1978, 8/1, Београд, 1982, стр. 315–323.
- Јовановић 1983: Јовановић Г., *Пишање синонимије у српској редакцији канонских ѿтекстова*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1982, 12/1, Београд, 1983, стр. 137–143.
- Јовановић 1985: Јовановић Г., *Да ли је јеванђељска лексика редакцијски обележена?*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 59–65.
- Јовановић 1986: Јовановић Г., *Примери фонетске и ѿворбене адапѿације старије књижевне лексике у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Наш језик, XXVII/1–2, Београд, 1986, стр. 90–92.
- Јовановић 1987: Јовановић Г., *Јеванђељска лексика у јужнословенској ћирилској ѿрадицији*, Јужнословенски филолог, XLIII, Београд, 1987, стр. 83–90.
- Јовановић 1991: Јовановић Г., *Старословенски и други ѿтрадиционални елементи у Вуковом речнику и у ускочкој лексици Милије Станића*, Дурмиторски зборник, 1, На извору Вукова језика, Титоград, 1991, стр. 27–33.

- Јовановић 1992: Јовановић Г., *О лексици сѣваросрѣских чейворојеванђела*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 22/2, Београд, 1992, стр. 169–173.
- Јовановић 2002: Јовановић Г., *Сѣвара лексика у савременим двојезичним речницима словенских језика*, Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе, Нови Сад – Београд, 2002, стр. 325–329.
- Јовановић 2004: Јовановић Г., *О Призренском чейворојеванђелу (ѣокушај даѣовања)*, [у:] Живот и дело академика Павла Ивића, Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Суботица – Нови Сад, 2004, стр. 381–390.
- Јовићевић 1985: Јовићевић Р., *Грчке ѣозајмице на -ѣу сѣварословенском језику*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 1981–1982, XLVII и XLVIII, Београд, 1984, стр. 43–56.
- Јовићевић 1985: Јовићевић Р., *Лична имена у сѣварословенском језику*, Београд, Филолошки факултет Београдског универзитета, 1985.
- Катић 1990: Катић Р. В., *Медицински сѣиси Ходошког зборника. Избор*, Београд, 1990.
- КМЕ: *Кирило-методијевска енциклопедија*, I–IV, Софија, БАН, 1985–2003.
- Ковачевић 1985: Ковачевић Р., *Неки ѣроблеми грецизације у црквенословенским аѣосѣолским ѣексѣовима у XIV и XV веку (на ѣримеру глаголских ѣрефикса)*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 123–128.
- Ковачевић–Стефановић 1978: Ковачевић Р. и Стефановић Д., *Језичке разлике између Маѣичиног и Енинског аѣосѣола*, Јужнословенски филолог, XXXIV, Београд, 1978, стр. 149–167.
- Ковачевић–Стефановић 1981: Ковачевић Р. и Стефановић Д., *Издање Маѣичиног аѣосѣола*, [у:] Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности, 14–16. новембра 1977, САНУ, Научни скупови, кв. X, Одељење језика и књижевности, кв. 2, Београд, 1981, стр. 189–193.

- Кодов и др. 1985: Кодов Хр. и др., *Опис на славјанските рѣкописи в библиотеката на Зографски манастир в Света гора*, Том I, Софија, 1985.
- Куљбакин 1924: Куљбакин Ст., Бузукъ П., *Къ вопросу о мѣстѣ написанія Маріинскаго Евангелія. (Описак из „Извѣстія П. Отд. А. Н.“. XXIII. 1918, кн. 2. 109–149 с. с.)*, [критика у:] Јужнословенски филолог, IV, Београд, 1924, стр. 219–222.
- Куљбакин 1925: Куљбакин Ст. М., *Палеографска и језичка исцѣпивања о Мирослављевом Јеванђељу*, Сремски Карловци, 1925.
- Куљбакин 1930: Куљбакин Ст., *О речничкој сѣрани сѣарословенског језика*, Глас СКА, СХХХVIII, Београд, 1930, стр. 85–143.
- Куљбакин, бр. 14482: Куљбакин Ст., *Словенска ѣалеографија*, рукопис у Архиву САНУ, бр. 14482.
- Куна 1981: Kuna H., *Izdavanje bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih kodeksa*, [у:] Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности, 14–16. новембра 1977, САНУ, Научни скупови, књ. X, Одељење језика и књижевности, књ. 2, Београд, 1981, стр. 149–160.
- Лавров 1915: П. А. Лавров, *Палеографическое обозрение кирилловского письма*. Енциклопедия славјанској филологији, вып. 4, I, Санкт-Петербург, 1915.
- Лалић 1970: Лалић Р., *Проблем црквенословенског језика као књижевног језика код Срба ѣре Вука*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје, 1970, стр. 149–162.
- Маројевић 2000: Маројевић Р., *Сѣарославенске сѣудије*, Београд–Крагујевац, 2000.
- Милановић 2004: Милановић А., *Крајка исцѣрија срѣског књижевног језика*, Београд, 2004.
- Минчић 1984: Минчић К., *Лични глаголски облици у Вукановом јеванђељу*, Прилози проучавању језика, 20, Нови Сад, 1984, стр. 83–99.
- Минчић 1985: Минчић К., *Деклинација именица у Вукановом јеванђељу*, Прилози проучавању језика, 21, Нови Сад, 1985, стр. 9–21.

- Мирковић 1995: Мирковић Л., *Православна литургија или наука о богослужењу Православне источне цркве*, I, Београд, 1995².
- Михаљевић 1981: Mihaljević M., *Problemi normalizacije i vezi s poluglasom (rad na Rječniku općeslavenskog književnog jezika hrvatske redakcije)*, Slovo, 31, Zagreb, 1981, стр. 67–81.
- Младеновић 1977: Младеновић А., *Напомене о српскословенском језику*, Зборник за филологију и лингвистику МС, XX/2, Нови Сад, 1977, стр. 1–20.
- Младеновић 1985: Младеновић А., *О једној особини српске редакције старословенског језика*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 53–58.
- Младеновић 1988–1989: Младеновић А., *Међусобни однос српског и српскословенског језика и неке напомене о старој ћириличној графици*, Археографски прилози, 10/11, Београд, 1988–1989, стр. 19–30.
- Младеновић 1993: Младеновић А., *Назив „српскословенски језик“ у текстовима Стојана Новаковића и данас*, Археографски прилози, 15, Београд, 1993, стр. 245–252.
- Мошин 1955а: Mošin V., *Opodrijetlu Mihanovićeve cirilske zbirke*, Slovo, 4–5, Zagreb, 1955, стр. 71–84.
- Мошин 1955б: Мошин В., *Ћирилски рукописи Југославенске академије*. I. дио. Опис рукописа, Загреб, 1955.
- Мошин 1963: Мошин В., *„Револуције“ у историји српског правописа*, Библиотекар, XV, Београд, 1963, 465–475.
- Мошин 1968: Мошин В., *Рукописи бивше Београдске народне библиотеке у Даблину и у Загребу*, Библиотекар, XX/5, Београд, 1968, стр. 349–359 + XIII табли.
- Мошин 1970: Мошин В., *Палеографско-правописне нормe за јужнословенске рукописе њергаменог раздобља*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје, 1970, стр. 229–237.
- Мошин 1971: Мошин В., *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Којићарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани*. Том I, Београд, 1971.
- Мошин 2000: Мошин В., *Словенска палеографија*. Приредио проф. д-р Сотир Голабовски, Скопје, 2000.

- Мошињски 1981: Moszyński L., *Aktualne problemy tekstologiczne najstarszych staro-cerkiewnosłowiańskich ewangelarzy*, [у:] Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности, 14–16. новембра 1977, САНУ, Научни скупови, књ. X, Одељење језика и књижевности, књ. 2, Београд, 1981, стр. 171–181.
- Мошињски 1985: Moszyński L., *Старосрпски и старохрватски јеванђелистар као одраз две различите традиције средњовековног хришћанства балканских Словена*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 31–37.
- Недељковић 1970: Недељковић О., *Редакције старословенског јеванђеља и старословенска синонимика*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје, 1970, стр. 269–279.
- Недељковић 1972: Nedeljković O., *Problem strukturnih redakcija staroslavenskog prijevoda apostola*, Slovo, 22, Zagreb, 1972, стр. 27–40.
- Недељковић 1975: Недељковић О., *Проблем рађања ресавског правописа и његове из доба кнеза Лазара (посебно у односу на интeрпункцију и прозодијски систем)*, [у:] О кнезу Лазару. Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд, 1975, стр. 243–254.
- Недељковић 1979: Недељковић О., *Свети Сава и рашка правописна школа*, [у:] Међународни научни скуп Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање, децембар 1976, Научни скупови САНУ, књ. VII, Председништво, књ. 1, Београд, 1979, стр. 177–188.
- Николић Б. 1970: Николић Б., *Основи млађе новошћокавске акценџуације*, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с., књ. 1, Београд, 1970.
- Николић С. 1978: Николић С., *Старословенски језик. I. Правопис. Гласови. Облици*, Београд, Универзитет у Београду, 1978.
- Пешикан А. 1987а: Пешикан А., *Лексичке одлике Четворојеванђеља краља Душана*, Јужнословенски филолог, XLIII, Београд, 1987, стр. 185–213.
- Пешикан А. 1987б: Пешикан А., *Старословенско наслеђе као дојуна Вукове лексике (према грађи српских јеванђеља)*,

- Зборник Историјског музеја Србије, 24, Београд, 1987, стр. 15–44.
- Пешикан А. 1989: Пешикан А., *Још један (четврти) препис друге верзије старосрпских шетри и однос ове верзије према Чајничком јеванђељу*, Јужнословенски филолог, XLV, Београд, 1989, стр. 199–208.
- Пешикан М. 1973: Пешикан М., *Мокројољско четворојеванђеље из XIII века – споменик значајне фазе у развоју старосрпске писмености*, Зборник за филологију и лингвистику МС, XVI/1, Нови Сад, 1973, стр. 61–88.
- Пешикан М. 1977: Пешикан М., *Питања ортографске стандардизације и метода речничке обраде грађе српске редакције старословенског језика*, Јужнословенски филолог, XXXIII, Београд, 1977, стр. 157–164.
- Пешикан М. 1981: Пешикан М., *О употреби унапређивања писујуака у транскрипцији старих текстова*, [дискусија у:] Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности, 14–16. новембра 1977, САНУ, Научни скупови, књ. X, Одељење језика и књижевности, књ. 2, Београд, 1981, стр. 427–431.
- Пешикан М. 1985: Пешикан М., *О ортографским видовима српске редакције*, Научни састанак слависта у Вукове данс 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 45–52.
- Пешикан М. 1987: Пешикан М., *О сразмери шетри и атракоса у Богдановићевим каталозима ћирилских рукописа*, Археографски прилози, 9, Београд, 1987, стр. 153–155.
- Пешикан–Јовановић 1974–1975: Пешикан М. и Јовановић Г., *Текстолошки састав и основне одлике текста најстаријих српских четворојеванђеља*, Јужнословенски филолог, XXXI, Београд, 1974–1975, стр. 23–53.
- Порфирогенит: *Византијски извори за историју народа Југославије. Том II*. Обрадио Божидар Ферјанчић, Посебна издања САНУ, књ. СССXXIII, Византолошки институт, књ. 7, Београд, 1959.
- Правила: *Правила за криптичка издања старих српских писаца*, Зборник за књижевност и језик МС, XXII/1, Нови Сад, 1974, стр. 98–103.
- Прћић 1997: Прџић Т., *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1997.

- Раукар 1972: Raukar T., Ђорђевић П., *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози, Београд 1971. Str. 533 (od toga na str. 233–505 reprodukcije)*, [приказ у:] Slovo, 22, Zagreb, 1972, стр. 158–168.
- Рибарова 1981: Рибарова З., *Проблематика и на подготви-иелније работи за Речником на македонскије црковно-словенски ракописи*, Slovo, 31, Zagreb, 1981, стр. 59–66.
- Родић 1973: Родић Н., *Интерференција ф : ѿ и ѿ : ф*, Јужнословенски филолог, XXX/1–2, Београд, 1973, стр. 559–563.
- Родић 1977: Родић Н., *Лингвистичка адаптација грчких речи у најстаријим српским апракосима (XII и XIII век)*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 6/1, Београд, 1977, стр. 427–444.
- Родић 1997: Родић Н., *О неколиким разликама у Вуковом преводу Новог завјета и савременим српским преводима (поводом 150. годишњице Вуковог превода)*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 26/1, Београд, 1997, стр. 199–209.
- Родић 1998а: Родић Н., *Јеванђељски речник српске редакције – pro et contra*, Јужнословенски филолог, LIV, Београд, 1998, стр. 247–253.
- Родић 1998б: Родић Н., *О Сврљешким одломцима јеванђеља*, Етно-културолошки зборник, IV, Сврљиг, 1998, стр. 337–339.
- Родић 2004: *Љубомир Стојановић о Мирослављевом јеванђељу*. Приредио Никола Родић, Горњи Милановац, 2004.
- Родић–Јовановић: Родић Н. и Јовановић Г., *Текстологија српских јеванђеља XII и XIII века*, [у:] Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности, 14–16. новембра 1977, САНУ, Научни скупови, књ. X, Одељење језика и књижевности, књ. 2, Београд, 1981, стр. 183–188.
- Родић–Јовановић 1986: Родић Н. и Јовановић Г., *Уз критичко издање Мирослављевог јеванђеља*, [у:] *Мирослављево јеванђеље (критичко издање)*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САНУ, I одељење, књ. XXXIII, Београд, САНУ–ИСХЈ, 1986.

- Слапшак 1982: Слапшак С., *Грчки лексички фонд у првом издању Вуковог Рјечника*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1978, 8/1, Београд, 1982, стр. 325–330.
- Стакић 1988: Стакић М., *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*, Београд, 1988.
- Стефановић 1979: Стефановић Д., *Неки аспекти исједињавања словенских паралела грчке речи ἀρχιερεὺς у црквенословенским јеванђелским и апостолским текстовима српске редакције у XII, XIII и XIV веку*, *Balkanica*, X, Београд, 1979, стр. 51–74.
- Стефановић 1984–1985: Стефановић Д., *Палеографске белешке о старим српским и неким другим рукописима у Великој Британији*, *Археографски прилози*, 6–7, Београд, 1984–1985, стр. 66–71 и илустрације на стр. 108–110.
- Стефановић 1985: Стефановић Д., *О уредном исједињавању црквенословенских апостолских текстова*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 109–126.
- Стефановић 1995: Стефановић Д., *Нешто о односу црквенословенског текста апостола и одговарајућег грчког текста*, [у:] *Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа*, Зборник радова са III међународне хиландарске конференције одржане од 28. до 30. марта 1989, Београд, САНУ, 1995, стр. 419–429.
- Стојановић 1897: Стојановић Љуб., *Мирослављево јеванђеље*, Беч, 1897.
- Стојановић 1901: Стојановић Љуб., *Каталог рукописа и старих штампаних књига. Збирка Српске краљевске академије*, Београд, 1901.
- Стојановић 1903: Стојановић Љуб., *Каталог Народне библиотеке у Београду, IV, Рукописи и старе штампане књиге*, Београд, 1903 [1982, фототипија].
- Томовић 1999: Томовић Г., *Глагољица*, [у:] *Лексикон српског средњег века*. Приредили Сима Пирковић и Раде Михаљчић, Београд, 1999, стр. 112–114.
- Трифунковић 1964: *Климентиј Охридски, Константијин Преславски и неизнатијци, Кирило и Методије. Житија, служба, канони, похвале*. Приредио Ђорђе Трифунковић.

- Превели Ирена Грицкат, Олга Недельковић и Ђорђе Трифуновић, Београд, СКЗ, 1964.
- Трифунџић 1975: Трифуновић Ђ., *О Даничићевом Рјечнику из књижевних сџарина српских*, [у:] Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сџарина српских*, III, Београд, 1864 [1975, фототипија], стр. 619–646.
- Трифунџић 1976: Трифуновић Ђ., *Вукомановићев ојис Никољског јеванђеља*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XLII/1–4, Београд, 1976, стр. 45–51.
- Трифунџић 1981: Трифуновић Ђ., *Даничићева издања сџарих ћирилских џексџова*, [у:] Зборник о Ђури Даничићу, Београд–Загреб, 1981, стр. 165–174.
- Трифунџић 1982: *Речник уз српске џрејисе Лесџвице. Прилог џознавању српске средњовековне лексикографије*, Јужнословенски филолог, XXXVIII, Београд, 1982, стр. 79–87.
- Трифунџић 1990: Трифуновић Ђ., *Азбучник српских средњовековних књижевних џојмова. Друго, дојуњено издање*, Београд, 1990.
- Трифунџић 2001: Трифуновић Ђ., *Ка џочецима српске џисмености*, Београд, 2001.
- Трифунџић 2002: Трифуновић Ђ., *Зайис сџарца Симеона у Вукановом јеванђељу. Издање џексџа*, Прилози за књижевност језик историју и фолклор, LXVII/1–4, 2001, Београд, 2002, стр. 63–85.
- Трифунџић 2004: Трифуновић Ђ., *Са светџогорских извора*, Београд, 2004.
- Хам 1960: Hamm J., II. *Književni jezik. A) Književni jezik na osnovi staroslavenskog jezika. b) U hrvatskoj književnosti*, [у:] *Jezik, srpskohrvatski (hrvatskosrpski)*, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1960, стр. 514–517.
- Хам 1963: Hamm J., *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*, Slovo, 13, Zagreb, 1963, стр. 43–67.
- Џвијић 1963–1964: Џвијић О., *О неким речима у џреводу Новога завџта*, Јужнословенски филолог, XXVI/1–2, Београд, 1963–1964, стр. 401–412.
- Штављанин-Ђорђевић 1968: Штављанин-Ђорђевић Љ., *Сџари ћирилски рукојиси Народне библиотеке у Београду*, Библиотекар, XX/5, Београд, 1968, стр. 391–423.

- Штавланин-Ђорђевић 1985: Штавланин-Ђорђевић Љ., *Присуство групе луу српским рукописима XIII века*, Научни састанак слависта у Вукове дане 1984, 14/1, Београд, 1985, стр. 101–108.
- Штавланин-Ђорђевић и др. 1986: Штавланин-Ђорђевић Љ., Гроздановић-Пајић М., Цернић Л., *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије. Књига прва*, Београд, НБС, 1986.
- Штефанић 1969: Štefanić Vj., *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I dio, Zagreb, JAZU, 1969.

Скраћенице књига Новога завета

Гал Посланица Галатима
ДА Дела апостолска
Еф Посланица Ефесцима
Јак Саборна посланица апостола Јакова
Јев Посланица Јеврејима
Јн Јеванђеље по Јовану
1 Јов Прва саборна посланица апостола Јована
2 Јов Друга саборна посланица апостола Јована
3 Јов Трећа саборна посланица апостола Јована
Јуд Саборна посланица апостола Јуде
Кол Посланица Колошанима
1 Кор Прва посланица Коринћанима
2 Кор Друга посланица Коринћанима
Лк Јеванђеље по Луки
Мк Јеванђеље по Марку
Мт Јеванђеље по Матеју
Отк Откривење
1 Пет Прва саборна посланица апостола Петра
2 Пет Друга саборна посланица апостола Петра
Рим Посланица Римљанима
1 Сол Прва посланица Солуњанима
2 Сол Друга посланица Солуњанима
1 Тим Прва посланица Тимотеју
2 Тим Друга посланица Тимотеју
Тит Посланица Титу
Фил Посланица Филипљанима
Флм Посланица Филимону

Граматичке и друге скраћенице

акт. – актив
акуз. – акузатив
акц. – акцентски
анафор. – анафорски
апост. – апостол
арам. – арамејски
бр. – број
в. – видети
вар. – варијанта
везн. – везник
веров. – вероватно
власт. – властити
г. – година
ген. – генитив
гл. – глагол
грам. – граматички
граф. – графички
грч. – грчки
дв. – двојина
др. – други
ек. – екавски
етимол. – етимолошки
ж. – женски
зам. – заменица
изгов. – изговорни
изд. – издање
изуз. – изузетни

ик. – икавски
им. – именица
инов. – иновација
итд. – и тако даље
јд. – једнина
јев. – јеванђеље
јез. – језик
књ. – књига
крит. – критички
л. – лист
лат. – латински
лекс. – лексички
м. – мушки
мн. – множина
навед. – наведени
нар. – народни
наст. – наставак
непром. – непроменљив
несврш. – несвршени
ном. – номинатив
нпр. – на пример
осн. – основни
покр. – покрајински
полугл. – полугласник
поч. – почетак
пр. – пример
предл. – предлог

през. – презент	сл. – слично
претпост. – претпостављени	слов. – словенски
прид. – придев(ски)	ср. – сравнити
присв. – присвојни	српсл. – српскословенски
р. – род	стр. – страни
разночт. – разночтеније	стсл. – старословенски
ред. – редни	срп. – српски
редакц. – редакција	сткњ. – старокњижевни
реконстр. – реконструкција	тзв. – такозвани
с. – средњи	творб. – творбени
савр. – савремени	теол. – теолошки
св. – свети	угл. – углавном
сврш. – свршени	ум. – уместо
секунд. – секундарни	уп. – упоредити
сигн. – сигнатура	хап. – хапакс
симб. – симболично	цсл. – црквенословенски

Стара словенска ћирилица употребљена у Речнику*

А	П
Б	Р
В	С
Г	Т
Д	Ѡѡ Ѣ
Є Є	Ф
Ж	Х
З	Ѡ
Ѕ	Ц
Н	Ч Ч Ѣ
І І І	Ш
Ћ Ѡ ѡ Ѣ	Щ
К	Ъ
Л	Ы
Љ	Ь
Н	Ы Ы
Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ Ѡ	Ѣ

* Азбучни ред сачињен је према таблама које дају П. Ђорђевић и С. Николић у својим уџбеницима старословенског језика (Ђорђевић 1975: 21–22, Николић С. 1978: 29–30), при чему се узима у обзир редослед који предлаже М. Пешикан (1977: 164). Од значаја је и увид у стање у Даничићевом Рјечнику и прашком Речнику старословенског језика (за њега је приложена таблица на крају уводне свеске из 1959. године, стр. LXXIX).

Ю
И
К
А А
ІІ
Х

ІІ
Х
У
Ф
У У

РЕЧНИК

АВКА *нейром. м.*, стсл. авка (х1), грч. ἄββα, ἄββα̃ (< арам.), *ἄββα*, *ἄβα*. Задржава се (сувишно) из грч. предлошка пред истозначним ὁ πατήρ, отац у слов. јев. (Мк 14.36) и апост. (Рим 8.15 авка Мат, ав'ва Шиш, Гал 4.6 ав'ва Мат Шиш). Пише се неуједначено (са секунд. полугл. између удвојеног сонанта, с пајерком, без ичега између гемината, само с једним -в-): Мк 14.36 н гл(агол)аше авка. ω(т)ѣ Св Ват Ром Рх Мп Хн Дш Јк Гг Нк (исто М), ав'ва Црк Бд Шч, ав'ва Гиљф Стањ Хл Гр Ср Мл Км Рн (исто З), ава Вукан Кп Чј – прерада због неразумевања речи ав'в е(о)ѣ ѣ Сл, такође и ова Хв (грч. Ἀββα ὁ πατήρ, Вук Стеф Чар Син: и говораше: Ава оче!, Реш Бак: Ава оће!).

Миклс Дан Словѣш

АВГОУСТЪ, в. ав(ь)гоустъ.

АВГЮСТЪ, ср. авгоустъ, в. ав(ь)гоустъ.

АВЕЛОБЪ *присв. прид.*, творб. инов. само у Дш (Лк 11.51) ум. присв. ген. авела; исти облик доноси и Миклс, в. авель.

АВЕЛЬ, -а м. име, стсл. авель/авелъ (х2), Ἄβελ, Ἄβελ, *Авелъ*. У српским јев. само по тврдој промени (на два готово истоветна места: Мт 23.35, Лк 11.51); иста промена је и у апост. (Јев 11.4 авель Мат): Лк 11.51 ωтѣ кр'ве авела праведнаго Пћ Мир Вукан Рх Мп и др. – ωт[ь] кр'ве авеловн Дш (грч. ἄπὸ αἵματος Ἄβελ, Вук Стеф Син: од крви Авелеве, Реш Бак: Od krvi Abelove, Чар: од Авелеве крви).

Слов

АВНА/АВНИА¹, -н и *нейром. м. име*, стсл. авнадь/авнаѣ (х2), Ἀβιά, *Авија*. У М и З није сачуван поч. Јев. по Мт, али се може претпоставити да је и у њима било авна (као у О)/авниа (пошто у Лк 1.5 имају присв. прид. изведен од имена таквог облика), како је и у већини срп. јев., сагласно грчком облику; међутим, у срп. јев. јављају се и облици авнаѣ и авнаѣ (познати и у стсл. јев., А С): Мт 1.7 *ровоамъ же родн, авню. авна же родн асса Хн Рх Бд Дш (авнж. авна О), авню: авниа Сљ Ром Мп Шч Ср; непром. имена: авниа. авниа Ват Нб, авна. авиа Гг, авѣа. авѣа Рн Стањ Св Јк Км – авнада. авнаѣ Деч Мир Хл Нк (авиада. авиаѣ*

А) – авнда. авндъ Акад Црк (авнда авндъ С) – авыѣда авыѣдъ Хв, авнюдоу. авнюдъ Гильф Кп (грч. τὸν Ἀβιά, Ἀβιά, Вук Стеф Чар Син: А Ровоам роди Авију. А Авија роди Асу, Реш Бак: Abiju. А Abija).

Словник

АВНА/АВНА², непром. м. име у служби присв. прид. (ум. старијег авнань) у Лк 1.5; одговара стању у грч. предлошку (накнадна измена, већ у О: отъ ефимернѣ авна), в. АВНАНЬ.

АВНАНЬ/АВНАИ² [Авијањ] *присв. прид. од имена авна*, стсл. авнань/авнаи² (x1), тоѿ Ἀβιά, *Авијин*. У српским (и стсл.) јев. јавља се прерађено грч. власт. име у присв. прид. (авнань), али и хапаксно ново прид. образовање (авинь), као и непром. им. (авна): Лк 1.5 ωт[ь] ефимерне авнанѣ Рх (тако и З А), авнане Мп Мир, авнѣне Кп Нк (сл. М), авнане Ват, авнане Сл, авѣане Св, авнана Гильф, авыана Хв, авнани Црк, авнани Деч, авыанни Акад – навнине Чј – ωт[ь] вѣстни авѣна Дш – авни Бд Ром Вв Шч Хл Ср Нб Мл, авна Стањ Гг (исто О), авѣа Рн Хн Јк Км (ѣѣ ефѣмеріас Ἀβιά, Вук: од реда Авијна, Реш Бак: od geda Abijna, Син: од реда Авијина, Стеф: од чреде Авијине, Чар: од Авијине чреде).

Микл Слов

АВНАДЪ, проширена форма имена авна, в. АВНА¹.

АВНАТАРЬ/АВНАФАРЬ, -а м. име, стсл. авнатарь/авнатарѣ (x1), Ἀβιαθάρ, *Авијѣтар*. Ово власт. име у старословенским јев. мења се и по тврдој и по мекој промени: при ѣвнфарѣ З, при авнатарѣ А, при авнафарѣ О – при авнатарн М, при авитарн С; у српским јев. само по тврдој промени, као у О (и А, без 'тите'), а случајеви с наст. -н могу се тумачити и као ик. рефлекс јата пошто има и одговарајућих ек. потврда (мада није искључена ни мека промена). Од самих почетака постоји двоумљење у писању ф/т; у српским јев. претеже писање с 'титом': Мк 2.26 како вьнде вѣ храмъ в(о)жен при авнафарѣ архирен Вукан Ват Деч Ром Стањ Рх Мп Бд Вв Шч Хл Гр Ср Нб Хн Сл Јк Св Гг Рн (исто О), при авнафаре Км, при авнафарѣ Дш, при авѣтары Хв; при авѣфарѣ Гильф, при авитарѣ Мл, при авитарн Акад Дв (исто С), при авитарни Нк; при витарн Кп, при витарн Чј (грч. ἐπί Ἀβιαθάρ,

Вук: Како уђе у Божију кућу пред Авиатаром поглаваром свештеничкијем, Реш: pred Abiatarom, Стеф Чар: Како за првосвештеника Авиатара уђе у дом Божији, Син: Како уђе у дом Божији за вријеме Авијатара првосвештеника, Бак: u vreme prvosveštenika Abijatara).

Слов

АВНАФАРЪ, в. АВНАТАРЪ.

АВНАДЪ, скраћена форма имена авнадъ (< авна), в. АВНА¹.

АВННУДЪ, в. АВНОУДЪ.

АВНЛНННІА, -к ж. име њокрајине, стсл. авлнлнннѡ (x1), Ἀβιληνῆ, *Авиліна*, *Авилінија*. Српска јев. начелно се слажу са стсл., али се изузетно јавља и прид. инов. авлнлннньскъ: Лк 3.1 и лүсанню четврѣтвластвоујущоу авлнлнннею Ват Мир Стаъ Чест Деч Ром Акад Бд Шч Хл Гр Ср Пћ Хн Сл Јк Св Кп Гг Нк Хв Чј Км Рн (авлнлнннеж М З С, авлнлнннеж О), авлнлнлнннею Гильф, авнлнлннею Мл; др. редослед н лүсанню авлнлнннею четврѣтвластвоујущоу Дш – авлнлннньскою Рх Мп – Црк испушта (грч. τῆς Ἀβιληνῆς, Вук Стеф: и Лисанија четверовласник у Авилени, Реш: u Abilini, Бак: u Abileni, Чар: па Лисанија као четверовласник над Авилином, Син: и Лисаније четверовласник Авилином).

Слов

АВНЛНННЬСКЪ ѡприсв. ѡпрод., (x1), τῆς Ἀβιληνῆς, *авилінскѡ*, *авилінијскѡ*, творб. инов. (< авлнлнннѡ) само у два срп. јев., без потврде у стсл. и у др. редакцијама: Лк 3.1 и лүсанню. четврѣтвладоујущоу авлнлннньскою Рх Мп (грч. τῆς Ἀβιληνῆς, Вук Стеф: и Лисанија четверовласник у Авилени, Реш: u Abilini, Бак: u Abileni, Чар: па Лисанија као четверовласник над Авилином, Син: и Лисаније четверовласник Авилином).

Уп. авлнлнннѡ.

ø Микл Дан Слов

АВНЛНЛНННІА, в. АВНЛННННІА.

АВНННЛННІА, в. АВНЛННННІА.

АВННЬ, присв. прид. друкчије грађен у Дш (Лк 1.5) него у др. срп. јев. (авѣнь < авнинь), у духу нар. јез., непотврђен у стсл., в. **АВНАНЬ**.

АВНТАРЬ, в. **АВНАТАРЬ**.

АВНОУДЪ/АВНЮДЪ, -а и изуз. **АВНЮДА**, -ы м. име, стсл. авноудъ/авнюдъ (x2), Ἀβιούδ, *Авијуд*: Мт 1.13 зорокавелъ же род авноуда. авноудъ же род кнакнма Хл Мир Ват Црк Гильф Деч Ром Рх Мп Бд Нб Нк (авноуда, авноудъ О, авноуда. авноудъ А), авноуда. авноудъ Гг Јк Св, авноуда. авноудъ Рн, авноуда. авноудъ Км, авноуда. авноуд Стањ, авноуда. авноудъ Хв, авноуда. авноудъ Дш Хн, авноуда. авноудъ Гр (авноуда. авноудъ С), авноуда. авноудъ Сљ; јавља се и с мешовитом деклинацијом, и у грам. ж. р. авноуду. авноудъ Ср, авноуду. авноуда Акад Кп (грч. τὸν Ἀβιούδ, Ἀβιούδ, Вук Стеф Син: А Зорокавел роди Авиуда. А Авиуд роди Елиакима, Реш: Abiuda. А Abiud, Бак: Abjuda; Abjud, Чар: Зорокавел роди Авијуда, Авијуд роди Елијакима). У три јев. (Гильф Кп Хв) јавља се и ум. авна¹ (Мт 1.7).

Уп. авна¹.

Словник

АВНѢНЬ, в. **АВНАНЬ**.

АВНЮДА, ср. **АВНЮДЪ**, в. **АВНОУДЪ**.

АВНЮДЪ/АВЫОУДЪ, промењена форма имена авна¹, веров. по аналогiji с именом авноудъ из Мт 1.13; графичке вар. имена авноудъ (Мт 1.13), в. авна¹ и авноудъ.

АВНІА, в. **АВНА¹**.

АВНІАНЬ, в. **АВНАНЬ**.

АВНФАРЬ, ср. **АВНАФАРЬ**, в. **АВНАТАРЬ**.

АВРА(А)МЉЪ *присв. прид.*, стсл. авра(а)мљъ (x11), тоѡ Ἀβραάμ, *Авраамов (Авраамов), Аврамов (нар.)*. У српским јев. уобичајено је авра(а)мљъ (али се у појединим јев., на неким местима, јавља као разночт. авра(а)мовъ, а бива и обрнуто – в.

авра(а)мовъ; може заменити и само власт. име у падежу, в. авра(а)мъ). Писање дуже или краће форме овог присв. прид. у вези је с писањем осн. имена авра(а)мъ (ср.), са чиме је сагласно и стање у апост. х8 (Гал 3.14 да въ кзыки бл(а)г(о)с(ло)в(ле)нне аврааме боудеть ѿ х(ри)с(т)ѣ и(соу)сѣ Мат, аврааме Шиш): Лк 13.16 сню же, дщерь авраамлю соушоу, юже сведа сатана ... не дос(то)иаше ан раздрѣшити се ен Јк Гильф Гр Ср Нб Пћ Хн Сл Св Сл Гг (сл. А О), авраамлю Мир Ват Црк Хил Акад Рх Бд Вв Шч Хл Мл Нк Чј (сл. М З), авраамлоу Кп Вукан Хв (сл. С); сню же дщин авраамля соущин Стањ Км, авраамля Рн (грч. θυγατέρα Ἀβραάμ οὐσαν, Вук Стеф: А ову кћер Авраамову коју свеза сотона ... не требаше ли је одријешити, Реш: А ову кѣг Abramovu, Чар: А ову Авраамову кћер, Син: А ову, кћер Авраамову, Бак: А ову кѣг Abrahamovu). Доследно се чува 'авра(а)мль' још и у Мт 1.1 (авраамлѣ Хн (исто А), авраамля Гильф Сљ, аврамлѣ Мир Деч Пр (исто С), авраамля Ват Акад Кп Нк Хв, авраамля Рх), Лк 16.22 (в. ниже), Лк 20.37 (авраамля Гильф, аврамлѣ Мир Вукан (исто М), авраамля Ват Хил Рх Кп Нк Хв Чј), Јн 8.39 х2 (в. ниже за Јн 8.39 (1); (2) авраамлѣ Гильф (тако и М З А), авраамля Рх Пћ, аврамлѣ Мир Вукан Сл, авраамля Ват Мп Вв Кп Нк Хв, авраамляХил). ♦ У изразу лонѡ авра(а)мле: Лк 16.22 быс(тъ) же оумрѣти нишоу, и несеноу быти кмоу агг(е)лы на лонѡ, авраамле Стањ Бд Пћ Мл Дш Сл Јк Св Гг Км (исто О), авраамле Шч, авраам'ле Гр Ром, авраамле Гильф Ср Хн (исто З А), авраамле Хл Нб, авраамле Вукан Ват Црк Акад Рх Мп Кп Нк Хв Чј (исто М С), аврам'ле Вв, авр'мле Хил; 'крило' је м. р. на лонѡ аврамль Мир (грч. εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ, Чар: А кад умре сиромаш, анђели га однесе у Авраамово наручје, Бак: и нагучје Abrahamovo, Син: у наручје Авраамово, Вук Стеф: у наручје Авраамово, Реш: и нагучје Abramovo). ♦ У изразу сѣме авра(а)мле, одн. племе авра(а)мле (јев. х2, апост. х5): Јн 8.37 вѣде тако сѣме авраамле кесте Хил Црк Гр Хн (сл. и З А), авраамле Нб Ром Стањ Сл Гг Јк Км, авраамле Рн; авраамле Мир Вукан Ват Акад Кп Нк Хв (сл. и М), авраамле Хл Мл Дш – вѣмь тако племе авраамле кесте Рх Гильф, авраамле Ср Пћ, авраам'ле Бд, авраамле Вв, авраамле Шч; само племе без прид. Мп (грч. σπέρμα Ἀβραάμ, Чар: Знаю да сте Авраамово потомство, Бак: potomstvo Abrahamovo, Син: сјеме Авраамово, Вук: сјеме Авраамово, Реш: sjeme Abramovo, Стеф: деца Аврамова). ♦ У изразу чѣда авра(а)мля: Јн 8.39

(1) аще чеда авраамла высте были Рх, авраамлѣ Гиљф Сл (сл. и М А), авраамла НБ Ром Стаѣ Бд Гр Ср Пѣ Хн Дш Јк Св Гг Км Рн, авраамлѣ Црк; авраамла Вукан Ват Акад Вв Кп Нк Хв, авраамлѣ Мир, авраамла Хил, авраамла Мп Шч Хл Мл. ◊ Уз авра(а)мль, на два се места још јавља авра(а)мовь: Мк 12.26 азъ в(ог)ъ авраамль. и в(ог)ъ йсааковъ и в(ог)ъ йаковль Хн Ром Рх Хл Ср Јк (исто З), авраамль Мп Бд Вв Мл Нк (исто М) – авраамовь Стаѣ Гр НБ Дш Сл Св Гг Км, авраамовь Вукан Ват Црк Хил Гиљф Шч Кп Хв Чј, авраамовъ Рн (грч. ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, Вук Стеф: ја сам Бог Аврамов, и Бог Исаков, и Бог Јаковљев, Реш: ја сам Бог Abramov, Чар Син: ја сам Бог Авраамов, Бак: Ја сам Бог Abrahamov) и у Мт 22.32, где авраамль имају Вукан¹ Хил¹ Гиљф¹ Ром Хл Ср Хн Јк Гг, авраамль Мир Ват¹ Црк² Рх Мп Бд Вв Шч Мл Дв Сл Нк (исто М), авраамль Чј – авраамовь Црк¹ Гиљф² Стаѣ Гр Дш Св Км Рн, авраамовь Вукан² Ват² Хил² Кп Хв.

Уп. авра(а)мовь, авра(а)мль, лоно авра(а)млик, сѣмле авра(а)млик, племе авра(а)млик, чеда авра(а)мла.

Микл Дан СловConst,šiš

авра(а)мовь *йрисв. йрид.*, стсл. авра(а)мовь (х1), тоѿ Ἀβραάμ, *Авра́мов (Авраамов), Аврамов* (нар.). Ова млађа форма од авра(а)мль посведочена је на једноме месту у стсл. јев. (МЗ); српска јев. ту прате старословенска, али се у некима јавља и старо авра(а)мль (постоји и замена старе форме млађом у Мт 22.32 и Мк 12.26, в. авра(а)мль). У апостолима се такође налази на једноме месту (Јев 7.5 нже ншѣше нзъ тѣсла авраамовь Мат). Код Микл постоји и средње решење, авраамлекъ, засведочено у срп. грађи: [Лк 3.23 и(соу)сь ... еѣ с(ы)нь ншснфовъ...] Лк 3.34 йаковль йсаковль авраамовь. ф-рановъ Пѣ Црк Деч Стаѣ Рх Бд Шч Хл Гр Дш Сл Св Гг Км, авраамовь Мир Вукан Ват Хил Гиљф Мп Мл Хв Рн – авраамль Хн Ром Јк, авраамль Кп, авраамль Нк – можда под утицајем претходног стиха арамовь Чј (грч. тоѿ Ἀβραάμ, Чар: [Исус... и био је ... син Јосифов...]) Јаковљев, Исааков, Авраамов, Таарин, Син: сина Авраамова, Бак: sina Abrahamova; Стеф: [... син...] Аврамов, Вук: сина Аврамова, Реш: sina Abramova).

Уп. авра(а)мль; арамовь.

Миклс Дан СловНііf

АВРА(А)МЪЛЪ, пр. из Црк (Јн 8.39) и Чј (Мт 22.32) са секунд. полугл., в. **АВРА(А)МЪЛЪ**.

АВРА(А)МЪ, -а м. име, стсл. авра(а)мъ (x20), Ἀβραάμ, Авра̄м (Авраам), Аврам (нар.). Пише се у пуној и сажетој форми, одн. с једним/два -а- у основи, у чему се срп. јев. ослањају на стсл.; Мир увек има сажету форму (и код прид. и код им.), али друга стара јев. уводе и проширену, која у млађима преовлађује; упоредно је стање и у апост. x22 (у Грш једина потврда у сажетој форми, у Мат наизменично, у Шиш угл. дужа форма, пр. ДА 7.2 в(ог)ъ славѣн: ѣви се оцоу нашемоу аврамоу Грш; Рим 4.3 вѣрѡвѡк же аврамъ в(ого)ви Мат, авраамъ Шиш): Мт 1.2 авраамъ роди нсаака Сљ Црк Деч Ром Стањ Хл Ср Нб Пр Хн Дш Јк Гг Св Км Рн (авраамъ А О); аврамъ Мир Ват Акад Рх Мп Бд Шч Кп Нк Хв, аврамъ Гилѣф (исто С) (грч. Ἀβραάμ, Чар Син: Авраам роди Исаака, Бак: Abraham; Вук Стеф: Аврам, Реш: Abram); Лк 3.8 ѡца нмаамъ авраама ... въздвигнуѡти чеда авраамоу Црк Деч Ром Стањ Шч Хл Мл Пћ Хн Дш Сл Јк Св Гг Км (исто З А О), аврама ... аврамоу Мир Ват Гилѣф Акад Мп Бд Кп Нк Хв Чј Рн (исто С), аврама ... аврамоу Рх (исто М) – с придевом други пут авраама ... авраамла Чест, авраама ... авраамла Гр (грч. τὸν Ἀβραάμ ... τῷ Ἀβραάμ, Чар Син: имамо оца Авраама ... подићи децу Аврааму, Бак: Abrahamа ... Abrahamи; Вук Стеф: Аврама ... Авраму, Реш: Abrama ... Abramи.); Лк 16.24 ѡ(тѣ)че аврааме пом(н)лоуи мѣ Пћ Гилѣф Ром Стањ Бд Шч Гр Ср Нб Мл Хн Дш Сл Јк Св Гг Км Рн (исто М З А О), авраме Хил Мир Вукан Ват Црк Акад Рх Мп Хл Кп Нк Хв Чј (исто С) (грч. Πᾱтер Ἀβραάμ, Чар Син: оче Аврааме, смилуј се на мене, Бак: Oče Abrahamе; Вук Стеф: оче Авраме!, Реш: оѣ Abrame!).

Дан СловConst

АВРАМЛАМЪ, пр. из Нк (Лк 3.34) с вокализацијом секунд. полугл., ср. **АВРА(А)МЪЛЪ**, в. **АВРА(А)МОВЪ** и **АВРА(А)МЪЛЪ**.

АВЪВА, в. **АВВА**.

АВ(Ъ)ГОУСТЪ, -а м. име, стсл. ав(ъ)гоустъ (x1), Αὐγουστος, Августѡ. Име римскога цара које се, нестабилизовано, јавља у неколико граф. и изгов. ликова: Лк 2.1 нздѣ повелѣниѣ ѡт[ъ]

кесара августа Ват Гиљф Ром Стањ Рх Бд Мл Хн Сл Јк Св Кп
Гг, августа Мир, августа Дш, августа Чј, августа Акад Мп Хл
Гр Хв (августа М З, августа С), августоу Деч (према грч.),
августа Црк Шч Ср Нб Пћ Км Рн; августа Нк (уп. августа А,
августа О) (грч. *παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου*, Вук Реш Стеф
Бак Чар Син: изиђе заповијест од ћесара Августа).

Микле Дан СловНик

АВЪОГОУСТЬ, пр. августа из Нк (Лк 2.1), са сличном
потврдом код Дан (аогоусть ← аогвсть), в. АВ(Ь)ГОУСТЬ.

АВЫАННЬ, в. АВНАНЬ.

АВЫЮДЬ, ср. АВИЮДЬ, в. АВНА¹.

АВЫЋТАРЬ, в. АВЫАТАРЬ.

АВЫАТАРЬ, пр. при авыћтары из Хв (Мк 2.26) с уметнутим
хијатским -ј- унутар речи, в. АВНАТАРЬ.

АГГЕЛОВЬ, в. АГ(Ь)ГЕЛОВЬ.

АГГЕЛЬ, в. АГ(Ь)ГЕЛЬ.

АГЛЪГОУНЬНЬ, *йрисв. йрид.* потврђен у Кп (Јн 19.39);
деформисано алыгоуннь услед неразумевања, в. АЛОННЬ.

АГНАЦЬ, пр. из Хв с вокализацијом полугласника (Јн 1.29,
36) у духу српског нар. јез. (ь > а), в. АГНЬЦЬ, АГНЬЦЬ БОЖИН.

АГНЕЦЬ, пр. из Акад (Јн 1.29) и Сл (Јн 1.29, 36) са стел.
вокализацијом полугласника (ь > е), в. АГНЬЦЬ, АГНЬЦЬ БОЖИН.

АГНЬЦЬ, -а м., стел. агньць (х4), ἀμνός, ἀρνίον, ἀρνήν, *јагње*,
јагањац, *јагнец*, *јаганац* (сткњ.). У српским јев. грчким ἀρνίον
и ἀρνήν одговара слов. агньць, уз повремено разночт. овьца, при
чему се углавном задржава однос из грч. јев. 'јагањци': 'овце'
с преносним значењем 'верници' (мн.) као 'стадо Христово'
(разночт. овьца из срп. редакције заступљено је већ у стел.
апракосима у Лк 10.3 и Јн 21.15; изузетно постоји и

секундарно агњыць, што је обрнуто у одн. на овьца у Јн 21.16,17). Грчком ἀμνός одговара (у јд.) симболични израз који означава Христа, агњыць божни 'Јагње Божије'. Графичке се разлике пре свега тичу секундарног полугл. и етимолошког јаког полугл., што се одражава на вокализацију у нар. јез., која се повремено региструје у редакцијским споменицима, као и на ранију стсл. вокализацију која је преузета. У апостолима је такође агњыць на месту грч. ἀμνός, х2 (ДА 8.32 тако агњыць преко стрнгоуцоумоу и безъгласнь Шиш).

1. Према 'агњыць' из Т₀ у мн. с разнотч.: Лк 10.3 паслао вын тако агњыце по срѣдѣ влькѣ Хл Мир Вукан Рх Бд и др. сл. (агњыца М) (агњы'це Км) – овце Црк Хил Шч Пћ Мл Кп (сл. А) (грч. ὄς ἄρνως, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: ја вас шаљем као јагањце међу вукове). ◊ У значењу 'верници' (фиг.), као стадо: Јн 21.15 пасн агњыце моје Ват Хил Ром Стањ Мп Бд Шч Хл Гр Ср Пћ Мл Хн Дш Јк Св Гг Хв Кп (сл. М З А), агњыцы Сл, агњыце Рн Км – овце Мир Вукан Гильф Акад Чест Деч (сл. С О) (грч. τὰ ἄρνια μου, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: Паси јагањце моје). ♦ У изразу агњыць божни (јд.) без разнотч.: Јн 1.29 и гл(агол)а ндѣ се агњыць в(о)жн Мир Ват Рх Мп и др., агњыць Хв, агњыць Акад Сл; агњыць Шч, агњыць Гильф (грч. ὁ ἀμνός τοῦ Θεοῦ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и рече: Гле, јагње Божије). Слично и у Јн 1.36.

2. Према 'овьца' (у мн.) из Т₀, са значењем 'верници' (фиг.), уп. Јн 21.15: Јн 21.16 пасн агњыце моје Гильф – пасн овьцн моје. пасн агњыце моје Акад – овце Мир Вукан Мп Бд и др. сл. (сл. М З А С О) (грч. τὰ πρόβατά μου и τὰ πρόβατά μου, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: Паси овце моје). У Јн 21.17 само Вукан² има агњыце, а овьце Вукан¹ Мир и остали (сл. М З А С О).

Уп. овьца.

Микле Дан СловHilf,Šiš,Nik,Hval

АГЊЫЦЬ БОЖНИ им. + *йрид.*, стсл. агњыць божни (х2), ὁ ἀμνός тоῦ Θεοῦ, *Јагње Божје, Христос* (симб.), израз преузет из стсл. јев., јавља се на два истоветна места (Јн 1.29, 36): Јн 1.36 и оуѣрѣвѣ ис(оу)с)а гредоуца. гл(агол)а се агњыць в(о)жнн Рх Вукан Ват Црк Гильф Мп Вв Ср Пћ Мл Дш Јк Кп (исто О), агњыць в(о)жн Мир (исто З), агњыць в(о)жнн Стањ Хн Св Км Рн, агњыць в(о)жнн Сл (агњыць в(о)жнн М, агњыць в(о)жнн А), агњыць в(о)жнн Хв, агњыць

в(о)жин Бд Гр, аг^нць в(о)жин Нб, аг(ь)нць в(о)жин Нк, аг(ь)нць в(о)жен Акад, анг(нь)ць в(о)жин Шч, аньць в(о)жин Хл (г је касније натписано, с тим што га у ранијем стиху има у речи) (грч. ὁ ἄμυδος τοῦ Θεοῦ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И видјевши Исуса гдје иде, рече: Гле, јагње Божије).

Ср. агньць, божин.

Слов

аг(ь)геловь, в. ан(ь)геловь.

аг(ь)гель, в. ан(ь)гель.

агън(ь)ць, пр. из Лк 10.3 (агън^нце Км; уп. нар. јагън^нце), Јн 21.15 (агън^нце Рн Км), уп. Јн 1.29 (аг^нць Нб Хл), Лк 10.3 (аг^нце Нб), в. агньць.

ададнѣвь *присв. ирид.*, само у Вукан и Нк ум. обичног ададнѣвь (Лк 3.28), с могућом вокализацијом секундарног полугл. који разбија страну конс. групу (геминате), в. ададнѣвь.

ададыѣвь, ададнѣвь, в. ададнѣвь.

адамовь *присв. ирид.* од имена адамь, стсл. адамовь (x1), тоῦ Ἀδάμ, *Адамов*, *Адамов* (нар.) (из генеалогике Христове). Само име 'Адам' у јев. није посведочено, већ се сусреће присв. прид. изведен од њега, адамовь, наслеђен из стсл. тетри (адамовь М 3); Микл доноси и облик адамь, на основу срп. грађе. У апостолима постоји једна потврда за овај придев (Рим 5.14 по образоу прѣстоупленна адамова Мат Шиш) и некол. за само име (нпр. у изразу 'последњи Адам', ὁ ἔσχατος Ἀδάμ, тј. Христос: 1 Кор 15.45 быс(ть) пръвы чл(о)в(ѣ)къ адамь въ д(оу)шю жнвоу. послѣдннн адамь въ д(оу)хъ жнвотворещъ Мат Шиш): [Лк 3.23 ... с(ы)нь сын. тако мниць вѣше носифовь...] Лк 3.38 адамовь в(о)жин Ват Мир Вукан Рх Мп и др. (грч. тоῦ Ἀδάμ, Вук Реш Бак Син: [... и бјеше, као што се мишљаше, син Јосифа...] сина Адамова, сина Божијега, Чар Син: [... син...] Адамов, Божји).

Миклс Дан СловConst,šiš

ададнѣвь в. ададнѣвь.

АДНОВЪ *присв. прид.*, само у Кп ум. обичног адъднѣвъ (Лк 3.28), с дисимилацијом у суфиксу према основи (-евъ > -овъ), ср. аднѣкъ, в. адъднѣвъ.

АДНѢВЪ *присв. прид.*, само у Чј (аднѣвъ), упрошћена варијанта имена адъднѣвъ (Лк 3.28), в. адъднѣвъ.

АДМНѢВЪ *присв. прид. од имена 'Адμίν*, без стсл. потврде и без паралеле у другим редакцијама, хапакс у Лк 3.33 само у једном јев. (Јк), тоѡ 'Адμίν, *Адмијев* (из генеалогіје Христове). Овај присв. прид. је, уз адаптацију (промењена врста речи), преузет из грчких рукописа (тоѡ 'Адμείν или тоѡ 'Адμίν), али и у њима су на овоме месту присутна неслагања и варирања; у старословенским јеванђељима он је изостављен. Преписивач Јеванђеља Јакова Серског редиговао је свој основни словенски текст према грч. узору с овим обликом, а није искључено ни то да је ово јев. имало и неки други слов. предложак: [Лк 3.23 ... сы яко мннмъ, с(ы)нъ юсифовъ...] Лк 3.33 адннадамовъ. арамовъ. адмѣвъ. арнѣвъ. ѡрамловъ. есромовъ Јк. (Овог присвојног прид. нема у Вук Реш и Син, али га има у Стеф и Чар: [... и био је, као што се мислило, син Јосифов...] Аминадавов, Админов, Арнијев, Есромов, Бак: sina Aminadabova, sina Adminova, sina Arnijeva, sina Esromova). Док је у Јаковљевом јев. ово додатак у регуларан стсл. текст, у грч. јев. и у Стеф Чар и Бак то је у саставу осн. текста (ум. присв. прид. 'Арамов' и 'Јорамов').

(Уп. арънновъ.)

ѿ Микл Дан Слов

АДОВЪ *присв. прид.* од адъ, стсл. адовъ (x1), тоѡ ѡдоу, *ѡаклен*, (x)адов, (x)адскѣ, у изразу **ВРАТА АДОВА** 'врата адска'; код Дан постоји још и придев адъскын (адъскъ Миклс): Мт 16.18 и на сеѡмъ каменѣ съзидоу цр(ь)ковъ мою. и врата адова не оудолѣють кн Стаѡ Мир Рх Мп Бд и др. (грч. πύλαι ѡдоу, Вук Реш: и на овоме камену сазѣдаћу цркву своју, и врата паклена не ће је надвладати, Син: и врата пакла, Стеф Бак: и врата адска, Чар: и врата адова).

Миклс Дан СловHval

АДЪ, -а м., стсл. адъ (х3), ἄδης, *ἰάκαο*, (x)âd. У јеванђељима се овом позајмљеницом (без разночт.) представља појам 'пакла', 'ђавољега царства', 'места вечних мука'; у апост. (х3) то је 'царство мртвих', 'царство смрти', 'подземље' (ДА 2.31 тако не оставни се д(оу)ша него въ адѣ Шиш): Лк 16.23 н въ адѣ възведе ѿти свон сын въ моукахъ Гиљф Мир Вукан Рх Мп и др. (въ ады Хв) – въ адѣ преосмишљено у видѣвъ у Акад (грч. ἐν τῷ ἄδῃ, Вук Реш Син: И у паклу кад бјеше у мукама подиже очи своје, Стеф Бак Чар: И у аду, кад је био у мукама); Мт 11.23 н ты капернаоумє нже възнесе се до небесе до ада снндешн Вв Мир Вукан Рх Мп и др. (сл. у Лк 10.15) (грч. ἕως ἄδου, Вук Реш Син: И ти, Капернауме! који си се до небеса подигао до пакла ћеш пропасти, Стеф Бак Чар: До ада ћеш се срушити).

Миклє Дан Словšiš, Hval

АДЪДЕОВЪ *присв. ирид.*, само у Мир и Деч ум. обичног адъднєвъ (Лк 3.28), с дисимилацијом у суфиксу према основи (-євъ > -овъ), в. АДЪДНЄВЪ.

АДЪДЕОВЪ, ср. АДЪДЕОВЪ, в. АДЪДНЄВЪ.

АДЪДНЄВЪ *присв. ирид.*, стсл. адънєвъ (х1), тоѡ'Αδδί, *Адијев* (из генеалогиие Христове). Јављају се бројне графичке и фонетске варијанте (дисимилације и могуће вокализације): [Лк 3.23 ... сын. како цинцъ вѣ с(ы)нъ нѡсифовъ...] Лк 3.28 мел'хнєвъ. адъднєвъ. косамовъ Мл Хил Рх Мп Бд Шч Хл Гр Пћ Сл (адъднєвъ М, адъднєвъ З), адъдїєвъ Гиљф Црк, адъдыєвъ Хв, ад'дїєвъ Км, ад'дїєвъ Рн, адднєвъ Ват Стаѡ, адднєвъ Ром, аддїєвъ Хн, аддїєвъ Јк Гг, аддїєвъ Св, адднєвъ Дш; адъдеовъ Мир, адъдеовъ Деч; ададнєвъ Вукан, ададыєвъ Нк – аднєвъ Чј; адновъ Кп (грч. тоѡ'Αδδί и тоѡ'Αδδει, Вук Реш: [... и бјеше, као што се мишљаше, син Јосифа...] Сина Мелхијна, сина Адијна, сина Косамова, Стеф Чар: [... син...] Адијев, Бак Син: sina Adijeва).

Слов

АДЪДНЄВЪ, в. АДЪДНЄВЪ.

АЗОРЪ, -а м. име, стсл. азаръ (х2), Ἀζώρ, *Азор* (из генеалогиие Христове). Српска редакција (заједно с др.

редакц.) овде се разликује од канонских стсл. јев. (азара. азарь А С) и иде за грч. оригиналом на основу којег је рано извршено исправљање (азора. азорь О); на једном се месту јавља фонетска деформација (озорь), а на другом потпуна замена имена (азорь : ахазь): Мт 1.13–14 келнакндъ же родн азора: азорь же родн садака Сљ Мир Ват Деч Акад Рх Мп Бд Хл Гр Ср Нб Хн Гг Кп, азора. азорь Св, азора. азорь Стањ, азора. азорь⁴ Јк, азора. азорь⁴ Ром Рн, азора. азорь⁴ Км Дш; ωзора. азорь Гилџф – поновљено раније (из Мт 1.9) ахаза ахазь Нк (Словник) – Хв испушта (грч. τὸν Ἀζώρ ... Ἀζώρ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: А Елиаким роди Азора. А Азор роди Садока).

Уп. ахазь², озорь.

Слов

азорь, в. азорь.

анарь, деформисано име нанрь из Мир (Мк 5.22), в. анрь.

анерь, деформација имена анрь из Кп Нк Хв Чј (Словник), можда према раније измењеном анарь из Мир, опет можда по асоцијацији (и услед непознавања) с аерь (анерь Словнивал) 'ваздух', в. анрь.

анрь, -а м. име, стсл. анрь, поред уобичајеног нанрь (х2), Ἰάϊρος, Јаир. Ово одступање ум. тачнијег нанрь зачело се већ у стсл. епоси (анрь А), и заступљено је колико и основни облик; код неких јев. јављају се оба облика (Бд Шч Хл Ср Нб Км): Лк 8.41 εμοῦ же нде анрь Акад Мир Вукан Црк Гилџф Бд Вв Шч Хл Гр Пћ Мл Сл Км (анрь А); анерь Кп Нк Хв Чј – нанрь Ват Хил Стањ Рх Ср Нб Гг (нанрь М С О), накнадно натписано н- изнад анрь (иста рука) у Мп, іанрь Ром Хн Дш Јк Св, іаірь Рн (грч. Ἰάϊρος и Ἰάειρος, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И гле, дође човјек, по имену Јаир). У Мк 5.22 ову окрњену варијанту (анрь) потврђују Вукан Црк Гилџф Вв Гр Ср Нб Мл Сл; анарь Мир; анерь Кп Нк Хв Чј – друга јев. имају нанрь (као и М), іанрь и сл.

Уп. нанрь.

Слов

акрндъ, -а м., стсл. акрндъ (х2), ἄκρις, скàкавац. Овај грецизам наслеђују срп. јев. од старословенских (М З О А),

уносећи минимална графичка и морфолошка варирања, а напоредо се јавља и стари словенски превод проугъ; на једноме месту уводи се читав израз **крајевн дрѣвесеѣ**: Мт 3.4 *иадъ же бѣ кдоу акрндн н медъ дивын Деч Ром Бд Сљ Хл Гр (акрнді А), акрнды Нб Шч Мл, јд. акрндъ Мир (акрндъ О) – проузн Црк Ват Гиљф Акад Стањ Рх Дш Јк Кп Нк Хв Км Рн (сл. и С), проузн Хн Гг – крајеве дрѣвесеѣ Св (грч. ὀκρίδες, Вук Реш Стеф Чар: а храна његова бијаше скакавци и мед дивљи, Бак: On se hranjaše skakavcima i medom divljim, Син: а храна му бијаше биле и дивљи мед). Сличан текст је још у Мк 1.6 акрндн Деч (акрндн М З, акрнді А), акрнды Нк Ват Ром Стањ Шч Хл Ср Мл Дв Јк Гг, акрнды Хн Рн, акрндын Дш, акрнды Км; јд. акрндъ Мир Црк Кп Хв Чј (акрндъ О); акрнтъ Акад – проугы Рх Мп Св, проугн Гиљф, проуг[...]* Пр, проузн Гр, проузї Сл (сл. и С).

Уп. проугъ.

Миклс СловНик, Нвал

АКРНТЬ, деформисан грецизам акрндъ у Акад (Мк 1.6), услед непознавања (нешто раније је проузн у Мт 3.4), в. акрндъ.

АКРЫДЪ, в. акрндъ.

АЛАКАСТАРЪ, пр. из Кп (Мт 26.7, Мк 14.3 и Лк 7.37) и Рн и Ср₂ (Лк 7.37) с вокализацијом секунд. полугл. (ъ > а), уп. алабастъръ, в. алабастъръ.

АЛАБАСТРО, пр. из Хил (Јн 19.39 *прїде же н никодимъ ... носы смѣшеннїе змирно. алгоунно. іако н алабастро*), настао услед писаревог замора, непажњом или забуном ум. исправног антръ сто из Мир (антръ съто М), в. алабастъръ, антра.

АЛАБАСТРЪ, -а м., стсл. алабастъръ (x4), ἀλάβαστρον, *иѡсуда од алабастїра/алабастїера*. У већини срп. јев. стање је као и у првобитном стсл. тексту (пре свега у потврдама из М), а у неким се замењује преведеницом стькалѣннца (речју која је на др. местима позната и стсл. споменицима, нпр. Мк 7.8 *кръштениѣ крѣтагомѣ. і стькалѣннцаѣ З; стькалѣннцаѣ М, што одговара грчком потѣριον*), која се може јавити и у сасвим дијалекатском лику, као цькалѣннца: Мт 26.7 *прїступн к немлю жена*.

нидѹши алавастръ днра драгаго Мир Вукан Ват Црк Гильф² Деч Стањ Ром Акад Рх Мп Вв Шч Хл Ср Мл Хн Дш Сл Јк Гг Чј Рн, алавастръ Бд, алавастаръ Кп, альв(а)стръ Нк, алавастаръ Хв – стьклаѣнницѹ Гильф¹ Гр Св, стькленицѹ Км (грч. ἀλάβαστρον, Вук Реш: Пристуши к њему жена са скленицом мира многоцјенога, Стеф Чар: са судом од алавастра, пуним скупоцепог мира, Бак: sa sklenicom od alabastera, punom skupocenoga mira, Син: са алавастровом посудом мириса скупоцјенога). Сличан текст је и у Мк 14.3 (x2): стандардно алавастръ засведочавају Вукан Ват Црк Хил Ром Стањ Бд Шч Хл Ср Мл Хн Дш Јк Гг Рн, алавастаръ Кп, алавастаръ Хв, алавастаръ ... алавастръ Нк; алавастръ Чј – а стьклаѣнницю Мир Гильф Рх Мп Гр Сл Св, стькленицѹ Км. У Лк 7.37 алавастръ потврђују Св Мир Вукан Бд Шч и др., алавастръ Пћ, алавастръ Км, алавастаръ Рн Кп Ср₂, алавастръ Нк, алавастаръ Хв, алавастаръ Чј – а стьклаѣнницю Хил Рх Мп Дш; цьклаѣнницѹ Црк. ◊ Вероватно услед писаревог замора, непажњом или забуном алавастро долази и у Хил (Јн 19.39) ум. антръ сто из Мир (антръ съто М) или сл. код већине срп. јев. (мада постоје и др. одступања на овоме месту, о чему в. антра).

Уп. стьклаѣнница, цьклаѣнница.

Микл Слов

АЛАВАСТЪРЪ, пр. из Бд (Мт 26.7) и Км (Мк 14.3) за увођење секундарног полугл. у сугл. групу, в. алавастръ.

АЛАГА, -ы жс., стсл. нема, σιαγών, ὄβρα, хапаксна и нејасна замена речи 'ланнта' у изразу за алагоу оударити (тј. за ланнтоу оударити) који одговара грчком гл. ῥαπίζω 'шибати, тући'; можда је ова реч у извесној вези са грчким ἀλύεω 'осећати бол, трпети, боловати' (болѣти) или ἄλγος 'бол, патња' (болѣзнь), те би се у томе случају овде радило о уметању секундарног полугл. између л и г и о његовој вокализацији: Мт 26.67 ѳвн же за алагоу оударити Акад – за ланнтю Мир Вукан Рх Мп и др. (грч. οἱ δὲ ἐράπισαν, Вук Реш: а једни му даше и приушке, Стеф: и бијаху га ... а други палицама, Чар: ударише ... а други по образу, Син: а други га бијаху по образима, Бак: i jedni ga rukom po licu pljesnuše).

Уп. ланнта.

ѳ Микл Дан Слов

АЛГОННЬ, в. АЛОННЬ.

АЛЕКСАНДРОВЬ *присв. прид.* од александрь, стсл. александровъ (х1), τοῦ Ἀλεξάνδρου, *Алѣксѣндров.* Овај присв. прид. познаје више графичких и фонетских варијаната, а најизразитије су оне с рефлексом секундарног назала у основи (-ксл-у Мир Чј Хв Нк), које се наслањају на М (-ксл-); Дан потврђује ово име управо с таквом фонетиком (нпр. 1368. г. алекъѣндръ (х2) у Мон СLXIII (178–179); угл. код истих јев. јавља се и 'јат' у основи (-лѣкк-), или његов ик. рефлекс. За разлику од јев., у апост. је посведочено име (х5), а не присв. прид. (2 Тим 4.14 алезандрь коваць. много ми зла створи Мат, алек'сан'дръ Шиш; и овде су видне варијације, нпр. ДА алекѣандра ... алекѣандрь, 1 Тим 1.20 алезендръ и 2 Тим 4.14 алезандрь у Мат); Мк 15.21 н задѣше иномоу мнмоходошеоу симоноу куриненскоу ... ω(тъ)цоу алек'сандровоу н роуфовоу. да въз'мет' кр(ь)сть его Гильф¹ Гр Сл, александровоу Мп Ват (тако и С), александ'ровоу Гильф² (исто А), алезандровоу Вукан Стањ Шч Хн Јк Св Гг Рн (исто О), алезаньдровъ Рх Црк Хил Бд Вв Мл, алезан'дровоу Хл Ром Ср Дш Км; алѣксеньдровю Мир, алексендровъ Чј (сл. М); аликсеньдровоу Хв, аликсендровъ Нк, аликсаньдровоу Кп (грч. τὸν πατέρα Ἀλεξάνδρου, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И натјераше некога Симона из Кирине, оца Александрова и Руфова ... да му понесе крст).

Микл Слов

АЛЕКСАНД(Ь)РОВЬ, в. АЛЕКСАНДРОВЬ.

АЛЕКСАНЬДРОВЬ, в. АЛЕКСАНДРОВЬ.

АЛЕКСЕНДРОВЬ, уп. АЛѢКСЕНЬДРОВЬ, в. АЛЕКСАНДРОВЬ.

АЛЕК(Ь)САНДРОВЬ, в. АЛЕКСАНДРОВЬ.

АЛЕѢАНДРОВЬ, в. АЛЕКСАНДРОВЬ.

АЛЕѢАНЬДРОВЬ, в. АЛЕКСАНЬДРОВЬ.

АЛН *везн.*, стсл. алн (х2), καί, δέ, а, али, зәр. У старословенским и срп. јев. ово је нестабилизована лексема, настала као спој везника и упитне речце (а-лн); изузетно се

налази обједињена (x2 С, x1 М З; x2 Мир, 1x Ват Црк Гиљф Нб Нк), а иначе су јој саставнице раздвојене др. речима; у Микл и Слов обрађена унутар везника/речце 'а', док је у Дан пуна одредница, угл. у значењу aut 'или' (много ређе sed 'али, но, него, већ'): Мт 3.14 али тын гредешн къ м'нѣ Нб Мир Ват Црк Гиљф Нк (тако и С) – љан ты Сљ – а ты лн Мп Хв (тако и З А) – а ты Дш (тако и О) – а или ти Акад Чест Деч Рх (веров. је писаревом руком накнадно натписано и изнад али ты) – лн тын Бд Хл Гр Мл – и лн тын Ром Шч Хн – и ты Јк Св Гг – и ты лн Рн Стањ Км (грч. καὶ σὺ, Вук Реш Стеф Син: а ти ли долазиш к мени, Бак Чар: а ti k meni dolaziš!); Мк 15.31 али себе не можеть сп(а)сти Мир (исто М З С) – а себе лн Вукан Ват Хил Гиљф¹ Гр Сл Кп Нк Хв (тако и А О) – себе лн Црк Гиљф² Ром Стањ Рх Мп Бд Вв Хл Ср Мл Хн Дш Јк Св Гг Чј Км, себе лн Шч Рн – себе Акад (грч. ἑαυτὸν, Вук Реш Стеф Бак Син: а себи не може помоћи, Чар: самога себе не може да спасе).

Уп. а и лн.

Дан (Микл Слов)

АЛНКСАНДРОВЪ, уп. алѣксенѣдровъ, в. александровъ.

АЛНКСЕНДРОВЪ, ср. алѣксенѣдровъ, в. александровъ.

АЛНКСЕНѢДРОВЪ, облик из Хв (Мк 15.21) који својим ик. рефлексом јата потврђује постојање те самогл. графеме у предлошку, а садржи и рефлекс секунд. назала (ε < ѡ), што све упућује на некакву старију везу (не мора бити директна) с Мир које чува претпост. праоблик, ср. алѣксенѣдровъ, в. александровъ.

АЛКАННІЄ, в. аљканнїє.

АЛКАТН, в. аљкатн.

АЛОГННЪ, в. алоннъ.

АЛОН, нейром. м., им. накнадно изведена од прид. алоннъ, потврђена у Вукан Ват и Дш (Јн 19.39); тако гласи и у савр. јез., алој(а), према грч. ἄλον; у стсл. јавља се у др. споменицима (ал'гън Супр, ал'гоун Клоч), в. алоннъ.

Миклс, ал'гоун Слов

АЛОННЬ и **АЛЪГОУННЬ** *ѣрид.*, стсл. ал(ъ)гоуннъ (x1), τῆς ἁλόης, ἰλοјнѣ, ἰлојев, ἰлојин. Осим облика подударног са књижевним грч. (и О), српска јев. (попут М З А) познају примере с наслеђеним секунд. -г- у основи: Јн 19.39 несын смѣшение измѣрно и алонно Бд Црк Гиљф Ром Стањ Рх Мп Шч Ср Пћ Мл Хн Јк Св Гг Км Рн (исто О); альгюнно Мир, альгоунно Хл Нк, ал'гоунно Хил Нб (алгоунно М), алгонно Акад Сл (исто А); алогїно Гр; агльгвнньнъ Кп; альгоустно Хв – алон Вукан Ват Дш (грч. ἁλόης, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и донесе помијешпане смирне и алоја).

Микл Слов

АЛФЕОВЪ, в. **АЛЪФЕОВЪ**.

АЛФѢОВЪ, в. **АЛЪФЕОВЪ**.

АЛЪНЬ, в. **АЛЪЧЬНЬ**.

АЛЪВАСТАРЪ, уп. **АЛЪВЪСТРЪ** и **АЛАВАСТАРЪ**, в. **АЛАВАСТРЪ**.

АЛЪВАСТРЪ, уп. **АЛЪВЪСТРЪ**, в. **АЛАВАСТРЪ**.

АЛЪВЪСТАРЪ, уп. **АЛЪВЪСТРЪ** и **АЛАВАСТАРЪ**, в. **АЛАВАСТРЪ**.

АЛЪВЪСТРЪ, пр. из Нк (Мк 14.3) који потврђује вокализацију њ > а (пошто се ови самогл. потпуно замењују, мешају у писању), в. **АЛАВАСТРЪ**.

АЛЪГОУННЬ, в. **АЛОННЬ**.

АЛЪГОУСТЪНЬ, *ѣрисв. ѣрид.* коме одговара регуларно алоннъ, потврђен у Хв (Јн 19.39), као да је изведен од им. *альгоустъ; настао (услед неразумевања) деформисањем од альгоуиннъ, в. **АЛОННЬ**.

АЛЪГЮННЬ, пр. из Мир (Јн 19.39); можда употреба ю није само питање правописа, већ траг умекшавања код ове лексеме с наслеђеном народском фонетиком (као нпр. стсл. левѣгнѣ), па би се она могла читати као [алђуин?], уп. **АЛЪГОУННЬ**, в. **АЛОННЬ**.

АЛЪДНИ, в. АЛЪДНИА.

АЛЪДНИЦА, -ы *жс.*, дем. од алъднн, стсл. *алъдница, у старословенским јев. сачувана само потврда за 'ладница', *πλοῖάριον*, *лађица*, *чамчић*, *чун*. Хапаксни архаизам једино у Мир (x1), и при том или је погрешно исписан или другачије изведен (алъднница); на др. месту из T₀ где би се очекивала иста лексема налази се ладница (Мк 5.18 вь ладницѹ); на др. адресама у Мир је корабль (Јн 6.22,23,24) и корабанць (Лк 5.2, Јн 21.8): Мк 3.9 да естъ при немь алъдница Мир; ладнца Гиљф Сл Нк (ладница Ват (исто М, ладница З), ладница Хв), ладнице Вукан – корабль Чј Црк Хил Рх Мп и др. (грч. *πλοῖάριον*, Вук Реш: да буде лађа у њега готова, Бак: *da drže lađu*, Син: *лађица*, Стеф Чар: *чамац*).

Уп. ладнн, ладнница, корабанць, корабль.

Ѡ Микл Дан Слов

АЛЪДНИА/АЛЪДНИ, -е *жс.* стсл. алъднн (З x1, x2 Супр) и ладнн (М x6, З x4), уз др. решења, *πλοῖον*, *лађа*, *бърка*, *чамац*. Овај изуз. архаизам (без метатезе ал- > ла-), иначе једва потврђен у стсл., јавља се само у Мир (x3), уз потврду и млађе вар. (x1); ном. не налазимо, на би више у духу срп. јез. било да је гласио алъднн (Микл у познијој срп. грађи налази управо алъднн); у овде наведеним примерима из срп. јев. смењује се са ладнн и чешће корабль (у апост. угл. корабль): Мк 4.36 вѣше вь алъднн. нны же алъдне вѣхю с нимь Мир, вь ладнн ... ладнн Ват Вукан Дв Дш Сл Нк Хв – вь корабан ... корабан Црк Хил Рх Мп и др. (грч. *ἐν τῷ πλοίῳ* ... *πλοῖα*, Вук Реш Син: како бјсше у лађи; а и друге лађе бијаху с њим, Бак: *oni ga odvezoše lađom* и *kojoj je on već bio*; а и друге лађе бејаху с њим, Стеф Чар: како је био у чамцу. А и други чамци иђаху с њим); Мк 4.37 вьлны же вьлнвахю се вь алъдню Мир, вь ладню Вукан Ват Нк Хв, вь ладнн Сл – вь корабль Кп Црк Хил Рх Мп и др. (грч. *εἰς τὸ πλοῖον*, Вук Реш: и валови тако заљеваху у лађу, Бак Син: *lađu*, Стеф Чар: у чамца).

Уп. ладнн, корабль.

алъднн Миклс, алъднн Слов

АЛЪДНИЦА, в. АЛЪДНИЦА.

АЛЪКАНИЊЕ, -на с., стсл. алъканиѣ, νηστεία, *гладòва̄ње* (за *йòсїи*). Веома ретка инов. ум. постъ у срп. јев. која није потврђена у стсл. јев., али јесте у Суцр; запажена је усамљена у Мстсл, мада не на истом месту као и у срп. јев. (Мт 17.21 алканиѣмъ); Микл још доноси у овом значењу алъѣба, а оно је код Дан (алъѣба) само с примарним значењем (глад): Лк 2.37 алъканиѣмъ и м(о)лнтвѣмн. слоужещи д(ь)нъ и ноѣ Мп Гилѣф, алканиѣмъ Рх – постомъ Црк Ват Бд Шч и др. (грч. νηστείας, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и служаше Богу дан и ноћ постом и молитвама); Мк 9.29 ть родъ ничиѣмъ же не можетъ нзити. тькмо м(о)лнтвою и алканиѣмъ Гилѣф – постомъ Нк Мир Вукан Рх Мп и др. (грч. ἐν προσευχῇ, али у крит. апарату још καὶ νηστεία, Вук Реш Бак Син: Овај се род ничим не може истјерати до молитвом и постом, Чар: само молитвом [и постом], Стеф нема).

Уп. постъ.

Миклс Слов

АЛЪКАТИ, -тоу, -чешн *несврш.*, стсл. алъкати (лакати), 1. πεινάω, *бїиши глдан, гладòва̄ши*; 2. νηστεύω, *йòсїиши*. Потврде за први случај у стсл. јев. ограничене су на партицип прсз. акт. алъѣщ- (М х5), и његову вар. алѣщ- (З х3). У српским јев. доследно се чува старији облик (бсз метатезе ликвиде ал- > ла-), осим што се у Мир (х2) замењује млађом вар. (с метатезом), а у Гилѣф (х3) и Гр Сл (х1) придевом алъѣнъ. Грч. πεινάω превођено је и сврш. гл. вѣзлаѣкати. У другом случају алъкати долази као инов. ум. постити сѧ из стсл. јев. У српским апостолима ова лексема је с осн. значењем 'глад' (у Дан такође); при томе једном се замењује (као разночт.) придевом алъѣнъ у изразу алъѣнъ быти (Рим 12.20 аще оубо алъѣтеъ братъ твои Мат, алъѣтеъ Шиш; 1 Кор 11.21 и оѡѣ же алъѣтеъ оѡѣ же оупиваетъ се Шиш – другын алъѣнъ ис(ть). другын же пнианъ Мат; грчком πρόσπεινος одговара слов. придев приалъѣнъ: ДА 10.10 быс(ть) же приалъѣнъ и хоте выкоусити Шиш).

1. Према 'алъкати' у Т₀: Мт 25.44 кога те видѣхомъ алъѣоуша или ждоуша Чј Вукан² Хил Гилѣф² Хл Гр Хв (алъѣѣща С), алъѣѣща Кц, алъѣѣща Мл (алъѣѣща З), алъѣѣща Рн, алъѣѣща Црк Дш (алъѣѣща М А О), алъѣѣща Деч Стаѡ¹ Рх Мп Вв Нк, алъѣѣща Ром Стаѡ² Шч Ср Км, алъѣѣща Ват Акад Бд Хн Јк Св Гг; алъѣѣща Сл

– лачюца Мир – алѣна Гильф¹ (грч. πεινῶντα, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: кад те видјесмо гладна или жедна); сагласно и у Мт 25.37, где је альѣоуца у Вукан и у осталим сл. (сл. М О С А) – лачюца Мир (лачѣца З) – альѣна Гр, алѣна Сл, алѣна Гильф (х2). Преостали примери за партицип през. акт. овог гл. (альѣоуце и сл.) готово да су без лекс. разночт.: Мт 5.6 (алѣце Чест), Лк 1.53 (лачоуце Хв (лачѣца З)), Лк 6.21 (лачоуце Нк (лачѣци З)).

2. Према 'постити са' у Т₀: Лк 5.35 тѣгда алѣють въ ты д(ь)ни Рх Мп, алѣють Гильф, альѣоуць Хил – постеть се Кп Вукан Ват Бд Шч и др. (грч. νηστεύουσιν, Вук Реш Бак Чар Син: и онда ће постити у оне дане, Стеф: онда, у те дане, постиће). Примери с 'алькатн' у овом значењу, најчешће су у Гильф: Лк 5.33 и Лк 5.34 (Гильф Рх Мп), Мк 2.18 (Вукан Гильф), Мт 9.14 (Хил х2), Мт 4.2 (са хијатском прејотацијом н ѡлѣкавъ Гильф), Мт 6.16 (Гильф), Лк 18.12 (алѣоу Гильф (алѣа О)).

Уп. вѣзалькатн (се), алкатн, альѣнь, постити се.

Микл Дан Словѣсѣ

АЛѢФЕОВЪ, пр. из Кп Хв (х4), Чј (х3), Нк (х2), Бд (х1) са заменом ф : п у духу нар. говора, в. альфеовъ.

АЛѢФЕОВЪ *присв. ѡрид.*, патроним од альфен, стсл. альфеовъ (х4), тоѡ 'Αλφάιου, *Алфѣјев*. На три се места јавља као патронимски придевак апостола Јакова, једном цариника Левија. Пише се с полугласником и без њега (и у стсл.), и с пајерком; појављују се и понарођени облици; лексема је на једном месту посведочена и у апост. (ДА 1.13 ѡнаковъ ал'феовъ Шиш): Мт 10.3 ѡнаковъ альфеовъ Вв Вукан Ват¹ Гильф Рх Гр Ср Нб Хн, ал'феовъ Ром Шч Бд₂, ал'феовъ Хл, алфеовъ Гг, алфеовъ Ват² Стањ Дш Рн, альфеовъ Нк, ал'феовъ Мл, алфеовъ Мир Св, ал'феовъ Км, алфеовъ Јк; алфѣовъ Хил; альпеовъ Кп Хв Чј (грч. Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφάιου, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: Јаков Алфѣјев), затим ѡнакова алфеова Ват и остали сл. у Мк 3.18 (альфеова Сл; альпеова Кп Нк Хв; аофеова Чј; Вукан испушта ту реч – можда је брисана) и Лк 6.15 (альфеова Сл; альпеова Кп Хв, ал(ь)пеова Нк, альпеова Чј, ал'пеова Бд). Мк 2.14 н видѣ легуно мѣтара. альфеова Мп Вукан Ват Рх Вв и др. сл.; альпеова Кп Хв;

Λοπεσοκα Чј (грч. Λευὶν τὸν τοῦ Ἀλφαίου, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: видје Левију Алфејева).

Миклс СловНиф,Šiš

АЛЪФЕОКЪ, пр. *накока* *алъфεοκα* (x2) из Сл (Мк 3.18 и Лк 6.15) у коме се мешају слова грч. порекла φ : ϕ (очито страна писару), што се одражава и на изговор, в. **АЛЪФЕОВЪ**.

АЛЪТЬНЪ *йрид.*, стсл. *алътънъ, гладан*. У старословенском нема ове речи у јев. него на др. местима (*алъчѣнъ* Супр); инов. у **Гиљф** (x3) Гр и Сл ум. партиципа през. акт. од гл. *алъкати* (*алъчѣш-* у примерима). Ова форма повремено је праћена придесвом *жедьнъ* (такође ум. партиципа през. акт. од гл. *жедати*) у истој реченици (**Гиљф**¹ у Мт 25.44 и Гр у Мт 25.37), па можемо претпоставити паралелно померање првобитних *алъчѣшца* (...) или *жедошца* у *алътна* (...) или *жедна*. У српским апост. долази као разночт. на једном месту, опет ум. гл. *алъкати*, али не у партиципу (1 Кор 11.21: Мат).

Уп. **АЛЪКАТН**.

Миклс Слов

АЛЪКСЕНДРОВЪ, облик са секундарним јатом и рефлексом секунд. назала (ε < а) из Мир (Мк 15.21), са сл. потврдом у М (*АЛЕКСАДРОВОУ*), в. **АЛЕКСАНДРОВЪ**.

АМНАДАВЪ, в. **АМНАДАВЪ**.

АМНАДАВОВЪ, в. **АМНАДАВОВЪ**.

АМНАДАВОВЪ *йрисв. йрид.* од **АМНАДАВЪ**, стсл. **АМНАДАВОВЪ** (x1), тоџ **Ἀμναδάβ**, *Аминадавов* (из генеалогіје Христове). Осим графичких варијација јављају се и друга образовања придева (осим на -овъ), још и на -лъ, што је старији модел, али иновативан за овај пример у јеванђељском тексту, пошто није сачувана таква потврда у стсл. јев.: [Лк 3.23 *ѣко мниць бѣ с(ы)нъ...*] Лк 3.33 **АМНАДАВОВЪ** Чј Ват Хил Ром Бд Шч Хл Мл Дш Пћ Сл Св Км Рн, **АМНАДАВОВЪ** Гиљф Стањ Хн Ср₂, **АМНАДАВОВЪ** Хв, **АМНАДАВОВЪ** Гр; **АМНАДАВОВЪ** Вукан Јк Гг; **АМНАДАВОВЪ** Рх Мп; **АМНАДАВОВЪ** Црк; **АМНАДОВЪ** Мир Деч; **АМНАДАВЪ** Кп; **АМНАДАВЪ** Нк (грч. тоџ **Ἀμναδάβ**, Вук Син: [... и бјеше, као

што се мишљаше сиш...] Сина Аминадавова, Реш Бак: Sina Aminadabova, Стеф Чар: [... сиш...] Аминадавов).

Слов

АМИНАДАВЪ, -а м. име, стсл. аминадавъ (х2), грч. Ἀμιναδάβ, *Аминадав* (из генсалогије Христове). Ово неособично име познаје видне фонетске, пре свега вокалске варијације: Мт 1.4 араџ же родн аминадава. аминадавъ же родн наасона Ват Гилџ Деч Ром Акад Рх Мп Шч Хл Ср Нб Хн Дш Св Гг Км, аминадава. амџнадав' Јк, амџнадава. амџнадав' Стаџ; аминадава: аминадав Сџ; аминадава. аминадавъ Мир; аминњадава. аминњадавъ Хв, аминадава. ам(н)њадавъ Нк, аминадава. аминдавъ Кп; аминадава. аминнодавъ Црк Бд Рн (грч. τὸν Ἀμιναδάβ, Ἀμιναδάβ, Вук Стеф Чар Син: А Арам роди Аминадава. А Аминадав роди Наасона, Реш Бак: Aminadaba. А Aminadab).

СловNik

АМИНАДАДЛОВЪ, варијанта присв. прид. аминадаковъ настала дисимилацијом, само у Вукан Јк и Гг (Лк 3.33), в. аминадаковъ.

АМИНАНОВЪ, упрошћена варијанта присв. прид. аминадаковъ, само у Мир и Деч (Лк 3.33), в. аминадаковъ.

АМИНДАВЉЪ, присв. прид. од имена аминадавъ (тј. аминдавъ, како гласи у Кп); овај пр. из Кп (Лк 3.33) образован је другачије него иначе (на -љ), в. аминадаковъ.

АМИНДАВЪ, ср. аминњадавъ, в. аминадавъ.

АМИНОДАВЉЪ, присв. прид. од имена аминодавъ, пр. из Нк (Лк 3.33), где то име, иначе, гласи ам(н)њадавъ, уп. аминдављъ, в. аминадаковъ.

АМИНОДАКОВЪ, присв. прид. од имена аминодавъ, само у Црк (Лк 3.33), в. аминадаковъ.

АМИНОДАВЪ, вар. имена аминадавъ, само у Црк Бд Рн (Мт 1.4), в. аминадавъ.

АМИНЊАКОВЪ, в. аминадаковъ.

АМННЪДАКЪ, пр. из Хв (Мт 1.4) који потврђује вокализацију *л > а* (ови се самогл. замењују у писању), пошто је графич. приоблик те речи био **АМНАДАВЪ**, в. **АМНАДАВЪ**.

АММОСЪ. в. **АМОСЪ**.

АММОСЪ, **АМОСЪ**.

АМОНА м. име, непром. вар. имена **амонъ** потврђена у Ват (Мт 1.10), ср. **АМОНЪ**, в. **АМОСЪ**.

АМОНЪ, -а м. име, **Ἀμόν** (**Ἀμός**), **Ἀμόн** (**Ἀмос**) (из генеалогije Христове); стсл. **амонъ** односи се на св. ђакона Амона (**Ἀμμών**); у српским јев. ово је заступљенија вар. (има је и у О) од старијег **амосъ**, које се једино среће у стсл. јев.; пометња је настала још у грч. текстовима (в. ниже): Мт 1.10 **манасиа же родн амона. амонъ же родн носню Хл Црк Гильф Бд Сљ Гр (амона. амонъ О), амона. амонъ Км, амона. амонъ Дпн Рн, амона. амонъ Ром, амона. амон Стањ, амона. амонъ Јк Св Гг; амона. амона Ват – амьмона. амьмонъ Нб, ам'мона. ам'мон Ср – Ки испушта, али је касније рашким брзописом патписано амона. амон (грч. у крит. апарату **Ἀμόν** и **Ἀμμών** ум. исправног **τὸν Ἀμός, Ἀμός**, Вук Реш Стеф Бак Син: А Манасија роди Амона. А Амон роди Јосију, Чар: Манасија роди Амоса, Амос роди Јосију).**

Уп. **АМОСЪ**, **АМЬМОНЪ**.

Слов

АМОСОВЪ *присв. прид.* од **амосъ**, стсл. **амосовъ** (х1), тоџ **Ἀμός**, **Амосов** (из генеалогije Христове); присв. прид. доследно се гради од навед. имена иако је у срп. јев. **амонъ** најчешћа вар. тог имена: [Лк 3.23 ... **тако с(ы)нь сын: тако мьнндъ б'ше носнфовъ...**] Лк 3.25 **матафнсовъ: амосовъ: наоумовъ Вукан Мир Ват Црк Деч Шч Хл Гр Пћ Мл Дш Сл Гг Нк Хв Чј Км Рн Ср₂ (тако и М), амосовъ Хн, амосовъ Ром, амосовъ Бд, амосовъ Стањ Јк Св, амосовъ Рх Мп – амошь Ки (грч. тоџ **Ἀμός**, Вук Реш Бак Син: [... и бјеше, као што се мишљаше, син Јосифа...]) сина Мататијна, сина Амосова, сина Наумова, Стеф Чар: [... син...] Амосов).**

Уп. **АМОШЪ**.

Слов

АМОСОУКЪ, АМОСОВЪ.

АМОСЪ, -а м. име, стсл. амосъ (х2), Ἀμός, *Амос* (Ἀμῶν). У српским јев. старије амосъ знатно је ређе од вар. амонъ која није посведочена у канонским јев., а има подлогу у неким грч. споменицима; међутим, само од старијег облика грађен је присв. прид. (в. амосовъ): Мт 1.10 манасиѣ же родн амоса. амосъ же родн носию Мир Деч Рх Мп Нк Хв (тако и С А) и преправљено првобитно асома. асома у Акад, аммоса. аммос Хн – амона. амонъ Гр Црк Гиљф Бд Сљ Хл (тако и О), и слично у Ром Стаѣ Дш Јк Св Гг Км Рн; непром. облик у Ват; у Кп испуштено име, али је касније натписано – амьмона. амьмонъ Нб Ср (грч. τὸν Ἀμός, Ἀμός, а у крит. апарату Ἀμῶν и Ἀμμῶν, Вук Реш Стеф Бак Син: А Манасија роди Амона. А Амон роди Јосију, Чар: Манасија роди Амоса, Амос роди Јосију).

Уп. амонъ.

СловНик

АМОУОВЪ, АМОСОВЪ.

АМОШЪ *присв. прид.* од амосъ, стсл. *амошь, тоѣ Ἀμός, *Амосов* (из генеалогиие Христове); хапакс из Кп образован другачије него иначе (на -јъ ум. на -овъ, што је учестала појава у Кп): [Лк 3.23 ... с(ы)нъ сн ѣко мннмъ вѣа носнпов...] Лк 3.25 маттновъ амошь навмъ, али нарушеног редоследа, изм. Лк 3.32 и 33 (грч. тоѣ Ἀμός, Вук Реш Бак Син: [... и бјеше, као што се мишљаше, син Јосифа...] сина Мататијна, сина Амосова, сина Наумова, Стеф Чар: [... син...] Амосов).

Уп. амосовъ.

Микл

АМОУНЪ, АМОНЪ.

АМОУОВЪ, АМОСОВЪ.

АМЬМОУНЪ, -а м. име, стсл. амонъ, Ἀμμῶν, *Амон*, грешком употребљено само у два јев. ум. вар. амонъ (Ἀμμῶν) која је у срп. јев. скоро истисла старије амосъ (Ἀμός); односи се, заправо, на личност из генеалогиие Христове (а не на св. љакона Амона у чијем се лику јавља; св. Амон који је страдао заједно са 40

жсна, прославља се 1. IX); грешка се зачала у грчким препи-
сима јев.: Мт 1.10 манасија же родн амьмона. амьмонъ же родн нвосню
Нб, ам'мона. ам'мон Ср (грч. у крит. апарату Ἀμμών (и Ἀμών)
ум. исправног τὸν Ἀμώζ, Ἀμώζ, Вук Репш Стеф Бак Син: А
Манасија роди Амона. А Амон роди Јосију, Чар: Манасија
роди Амоса, Амос роди Јосију).

Уп. АМОНЪ, в. АМОСЪ.

АММОНЪ Слов

АНА, в. АН(Ь)НА¹.

АНГЕЛОВЪ, в. АН(Ь)ГЕЛОВЪ.

АНГЕЛЬ, в. АН(Ь)ГЕЛЬ.

АНГНЬЦЪ, пр. ангнъць (Јн 1.29) и анг(нь)ць (Јн 1.36) из Шч и
анг(нь)ць из Гильф (Јн 1.29), в. агнъць, агнъць БОЖНИ.

АНЌЕЛЬ, в. АН(Ь)ЌЕЛЬ.

АНЕПЕДРО, само условни номинални облик (ум. обичнијег
анепедро(нь)) пошто је једина потврда у зависном падежу
(анепедромъ Чј, у крит. апарату изд. Хв. зборника погрешно
непедромъ ум. н анепедромъ, Мт 15.17); веома деформисан лик услед
неразумевања стране речи, уп. АПЕНЪДРО, в. АФЕДРОНЪ.

АН(Ь)ГЕЛОВЪ *йрисв. йрид.*, стсл. *ангеловъ, тоῦ ἀγγέλου и
τῶν ἀγγέλων, *анђелов.* Изузетна иновација у Мир и Акад на
месту ген. именице из стсл. и свих осталих срп. јев.; такво се
разночт. на једноме месту уноси и у срп. апост. (ДА 7.53 иже
прнесте законъ: къ повелѣни а(н)к(е)ломъ Грш – повелѣниѣмъ
ан(ь)г(е)ловоомъ Шиш Словниѣ); прид. потврђен у Миклс (пр. из
срп. грађе аггеловъ) и Дан. Старословенском је овај придев
непознат, а на др. местима познаје облик ангелскъ 'анђелски',
који се неколико пута употребљава и у срп. апост. (Кол 2.18 и
слоужьбою ан(ь)г(е)льскою Мат, и слоужьбѣ ан(ь)г(е)льсѣци Шиш), а
доносе га Миклс и Дан (ангелскъ); споменици др. редакција
имају оба ова придева: Лк 24.23 и ѣвленне анг(е)лово видѣвше
Мир, аг(ь)г(е)лово Акад – ан(ь)к(е)ль Нк (ангѣль М), ан(ь)г(е)ль Ват
Бд Шч Гр Пѣ, анг(е)ль Вукан¹ Рх Вв Хл Ср Мл, аг(ь)г(е)ль Св,

агг(ε)лъ Стаъ Хн Км Рн Јк, агг(ε)лъ Ром, аггелъ Дш; ан(ь)а(ε)ла Хв, ан(ь)г(ε)ла Нб, ант(ε)ла Гиљф, ан(ε)ла Кп (анкла А), анг(ε)ла Вукан² Црк Деч Мп, агг(ε)ла Сл (грч. ἀγγέλων, Вук Реш Стеф Бак: да су им се анђели јавили, Чар Син: да су виделе појаву анђела).

Уп. ан(ь)гелъ.

Микис, анъаеловъ Дан, СловоHilf,Šiš,Hval

АН(Ь)ГЕЛЪ, -а м., стсл. ангелъ (54), ἄγγελος, а. *анђео*; б. *вѣсник*, *глѣсник*. Грчко ἄγγελος задржавано је доследно (уз одг. адаптације) када се односи на бестелесне силе, али када се без сумње ради о људима, превођено је са вѣстѣннкъ у Т₀ (тако је и у Мир и још неколицини срп. јев. у Лк 7.24 и Лк 9.52); на алегориском месту које је истоветно у три Јев. (Мт 11.10, Мк 1.2 и Лк 7.27), у коме се прориче појава св. Јована Претече, задржава се грецизам (у неким преводима на савр. српски јез. ту је 'гласник', одн. 'весник', в. ниже). У апостолима се такође 'анђео' врло учестало јавља (х50) само с осн. адаптацијом (ДА 6.15 видѣше лице его: ѣко лице акла Грш, ан(ь)г(ε)ла Шиш), док се свега једном преводи, опет пошто су очигледно људи у питању (Јак 2.25 прикљѣшии сходники. и ннѣмъ поуѣемъ и изведѣшии Мат, сходники Шиш). По правилу се ова реч пише скраћено (анкла-, англа-, агла-, ангел-, аггел-), па је тешко помоћу положаја титле утврдити (не)постојање секундарног полугласника који би разбијао сугл. гупу (н[ь]ђ). У Мир Кп Нк Хв Чј пише се и са 'ђервом', у складу са старијом традицијом, а у осталима са секвенцом -нг-, док у млађим срп. јев. са -гг- (према грч. ортографији); читање је, наравно, сваки пут [нђ], као у нар. јез.:

а. 'анђео': Мк 1.13 н ан(ь)г(ε)лн слоужахоу кмоу Вукан Црк Рх Мп Шч, анг(ε)лн Мир Ват Гиљф Хл Гр Ср Мл англан Хил, аг(ь)г(ε)лн Хн Стаъ Сл Гг, агг(ε)лн Ром Јк Св Км Бд₂, аггелн Дш, агг(ε)лн Рн, ан(ь)а(ε)лн Кп, ан(ь)а(ε)лн Нк, ан(ь)а(ε)лн Хв, ан(ε)лн Чј (грч. οἱ ἄγγελοι, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и анђели служажу му); Лк 4.10 писано во естъ ѣко ан(ε)ломъ свонцъ заповѣсть о тебѣ съхранити те Кп Чј, ан(ε)ломъ Нк Хв (анкламъ М), ангеломъ Вукан Ват Црк Хил Мп Бд Шч Гр Хл Мл, ан(ь)г(ε)ломъ Мир Гиљф Рх, агг(ε)ломъ Стаъ Гг Км Рн, агг(ε)ломъ Сл, аггеломъ Дш, агг(ε)ломъ Ром Јк Св Ср₂, аг(ь)г(ε)ломъ Хн (грч. τοῖς ἀγγέλοις,

Вук Реш Стеф Бак Чар Син: Јер у писму стоји да ће анђелима својијем заповједити за тебе да те сачувају). ♦ У изразу ан(ь)гелъ божни 'анђео Божији': Лк 15.10 рад[о]сть вываеът прѣд[ь] ан(ь)г(е)ли в(о)жни Гр Нб Пһ, прѣдъ анг(е)лы Мир Ват Црк Рх Мп Бд Шч Ср Мл (прѣдъ алы М), прѣд[ь] анг(е)лын Хл, прѣдъ англы Хил, прѣдъ ан(ь)л(е)ли Кп, прѣдъ ан(ь)л(е)ли Нк, прѣд[ь] анлели Чј, прѣд[ь] аг(ь)г(е)лы Стаъ, прѣд[ь] аг(ь)г(е)лї Хн, прѣд[ь] агг(е)лы Км Ром Јк Св Рн, прѣд[ь] аггелы Дш – Хв испушта (грч. τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ, Вук Реш Бак Син: бива радост пред анђелима Божијима, Стеф: анђели Божји, Чар: Божији анђели).

♦ У изразу ан(ь)гелъ господьнъ 'анђео Господњи': Мт 1.20 се аныл(е)лъ г(осподь)нъ въ снѣ яви се амяю Мир, ан(ь)л(е)лъ Кп, анл(е)лъ Нк Хв (анлѣ А), ан(ь)г(е)лъ Црк Деч Нб, анг(е)лъ Ват Гильф Рх Бд Сл Хл Гр Ср (англѣ О), аггелъ Дш Акад Ром Стаъ Јк Св Км Рн (агглѣ С), аг(ь)г(е)лъ Хн Гг (грч. ἄγγελος Κυρίου, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: а то му се јави у сну анђео Господњи). ♦ У изразу ан(ь)гелъ небеснынъ 'анђео небески': Мт 24.36 никтоже не вѣсть. ни ан(ь)г(е)ли ни н(е)в(е)сти тькмо о(ть)ць єдинъ Мир Вукан¹ Гильф¹ Шч Гр (ангелн О), анг(е)ли Вукан² Ват Црк Хил Гильф² Рх Мп Бд Вв Хл Ср Мл, ан(ь)л(е)ли Кп Чј (анлн М А, алн З), ан(ь)л(е)ли Нк Хв, аг(ь)г(е)ли Сл Хн (аглн С), аг(ь)г(е)лы Стаъ, агг(е)ли Јк Ром Акад¹ Св Гг, агг(е)лы Км, аггелы Дш, аггелн Рн, агг(е)лъ Акад² (грч. οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: нико не зна ни анђели небески, до отац мој сам).

♦ У изразу равньнъ ан(ь)геломъ 'раван анђелима, као анђели, попут анђела': Лк 20.36 равньни во соутъ аныгеломъ Хил, ан(ь)г(е)ломъ Црк Шч Гр Нб Пһ Мл, ангеломъ Гильф, анг(е)ломъ Вукан Ват Рх Мп Бд Вв Хл Ср, анл(е)ломъ Кп, анл(е)ломъ Нк Хв Чј, аг(ь)г(е)ломъ Стаъ Хн Сл, агг(е)ломъ Рн, агг(е)ломъ Ром Јк Св, аггеломъ Дш, агг(е)ломъ Км (грч. ἰσᾶγγελοι, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: јер су као анђели). ♦ Изузетно се ангелъ замењује са архангелъ (архнлѣ А): Лк 1.26 посланъ бы(сть) анл(е)лъ гаврилъ Нк Хв (анлѣ М), анг(е)лъ Мир Гильф Мп Шч Хл (англѣ О), ан(ь)г(е)лъ Рх Бд, агг(е)лъ Ром Стаъ Св Рн, аггелъ Дш Гг, аг(ь)г(е)лъ Хн – архнанл(е)лъ Кп Чј; арханг(е)лъ Црк Ват, ар(ь)х(а)нг(е)лъ Пһ, ар'х(а)нг(е)лъ Вв, ар(ь)х(а)нгелъ Пр, ар'хан(ь)г(е)лъ Гр Ср Нб, арх(а)н(ь)г(е)лъ Деч Мл, ар'хагг(е)лъ Км, архаггелъ Јк Ром, арх(а)г(ь)г(е)лъ Сл, ар(ь)хагъ Акад, арх(а)г(е)лъ Чест (грч. ὁ ἄρχαγγελος, Вук Реш Стеф Бак Чар: посла Бог анђела Гаврила, Син: послан би од Бога анђео Гаврило).

б. 'весник, гласник': Мт 11.10 се азь послю ан(ь)г(е)ль мон прѣд[ь] анцель твондъ Нб, ан(е)ль мон Рх Ват Мп (англь О), ан(е)ль мон Дв (анблъ М А, дблъ З), ан(ь)г(е)ла Мир Шч, ан(е)ла Вукан Хил Гильф Чест Вв Хл Гр Ср Мл, ан(ь)а(е)ла Нк Чј, ан(е)ла Хв, аг(ь)г(е)ла Акад, аг(е)ла Кп Ром Стаъ Хн Св Гг Км Рн (аггъла С), аггела Дш Јк (грч. τὸν ἀγγελὸν μου, Стеф Бак: Ето, ја шаљем гласника свога пред тобом; Чар: весника; Вук Реш Син: анђела) и још на два подударна места (Мк 1.2 и Лк 7.27).

Уп. архан(ь)гелъ.

Миклс, анъелъ Дан, СловGrš,Hilf,Šiš,Hval

АНЬГ(Ь)ГѢКВЬ, присв. прид. од непром. имена Νοῦτος (иначе непосведоченог у стсл. и српсл.); усамљени пр. аньгѣквь из Црк (Лк 3.25) деформисаног је лика, в. нан(ь)гѣобъ.

АН(Ь)НА¹, -ы м. име, стсл. ан(ъ)на (х3), Ἄννας, Ἄννας, Ἄνα (јудејски првосвештеник). Удвојени сонант н изазива недоумице у писању овога имена, и у стсл. и срп. јев. (са секунд. полугл. између гемината, с пајерком, и без ичега између), а меша се и са ж. именом 'Јована'; у апост. постоји један пр. (ДА 4.6 и ан'на архиерѣн. и канѣфа (н) ѿанъ Шиш; ананиѣ грешком Словниѣ): Јн 18.13 и ведоше и къ аннѣ прѣвѣк Бд Ват Гильф Хл Нб (исто С), къ ан'нѣ Ром Црк Шч Гр Ср Пѣ Мл Дш Јк Гг, къ ан'нѣ Хил, къ аннѣ Стаъ Рх Мп Хн Сл Св Нк Км Рн (исто М З А О), къ анѣ Вукан – къ наннѣ Мир Кп, къ нѣнны Хв; къ аннѣ Акад (грч. πρὸς Ἄνναν, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И одведоше га најприје Ани). Сасвим је слично и у Јн 18.24 анна Вукан Акад Рх Гр Нб Кп Нк, ан'на Црк Гильф Бд Шч Пѣ Мл Дш Јк Км (исто М З), ан'на Хил, ан'на Ром, анна Ват Стаъ Мп Хл Хн Сл Св Гг Рн (исто А О) – ноана Мир (вероватније него она из изд.); нѣнна Хв (у изд. и Нѣнна, уп. ноана), а у Лк 3.2 при ... аннѣ у Гильф Деч Хв Чј (исто С), при ... ан'нѣ Црк Акад Бд Шч Гр Ср Пѣ Мл Дш Сл Јк Км Рн (исто З), при ... аннѣ Ром Ват Стаъ Рх Мп Хл Хн Св Кп Гг (исто М А О), при ... аннѣ Мир, при ... наннѣ Нк.

Миклс СловŠiš,Hilf

АН(Ь)НА², -ы ж. име, стсл. ан(ь)на (х1), Ἄννα, Ἄννα, Ἄνα (пророчица). Ово се име неуједначено пише због удвојеног н,

а постоји и забуна у вези с другим ж. именом (Јована), што све уп. са ањна¹; у Шиш долази само у месецослову (3. П памет(ь) с(к)т(а)го и праведнааго снмешна и ањны пр(о)рочице); у Дан ово име се односи само на три Српкиње, не и на ову новозаветну пророчицу: Лк 2.36 и вѣ ањна пр(о)рочица дѣщи фаноулева Гильф Рх Шч (исто С), ањна Акад Ром Бд Хл Нб Гр Ср Пѣ Мл Дш Км Рн (исто А), ањнаа Сл, ањна Деч, анна Црк Ват Стањ Мп Хн Јк Св Гг (исто М З О) – наньна Чј Нк Хв, нѣнна Кп (грч. Ἄννα, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И бјеше Ана пророчица, кѣи Фануилова).

Микле Словѣи

АН(Ь)НА³, ж. име ум. ноан(ь)на у Лк 8.3 (ањна Хил Рх Хв, ањна Вв Гр Ср Нб, анна Ват Мп) и Лк 24.10 (ањна Вукан Мир Вв, ањна Гильф Гр), в. ноан(ь)на.

АОВАСТРЬ, пр. ашвастрь из Чј (Мк 14.3, х2) с потврдом промене л > о у нар. говорима, будући да му је графич. праоблик могао бити аљвастрь (у овоме јев. у Лк 7.37 већ постоји аљвьстарь), в. алавастрь.

АПЕФОВЬ, пр. вндѣ леваню апешова из Чј (Мк 2.14) потврђује л > о у нар. говорима, будући да му је графич. праоблик био 'аљфешовь' (у овоме јев. у Лк 6.15 нѣкова аљпешова), као и замену ф : п, ср. аљпешовь, в. аљфешовь.

АФЕФОВЬ, пр. накова ашфешова из Чј (Мк 3.18) у коме се испољава нар. црта преласка л > о (на томе се месту у његову протографу налазило аљфешова), уп. апешовь, в. аљфешовь.

АПЕДРО, пр. н сквозѣ апедро исходитъ из Кп (Мк 7.19) упрошћен је облик од афедронь, уз измену ф : п, в. афедронь.

АПЕНЬДРО, само условни номинални облик (ум. обичнијег апеньдро(нь)), пошто је једина потврда у зависном падежу (апеньдромь Хв, у изд. погрешно на пеньдромь ум. н апеньдромь, Мт 15.17), пр. с променом ф : п и повлачењем -н у средину речи пред сугл. групу, ср. афендро, в. афедронь.

АПЕН(Ь)ДРОНЬ, пр. замагљивања облика аФедронь из Нк (Мк 7.19), уз замену ф : п, в. аФедронь.

АПЕНЬДРОТЬ, пр. из Хв (Мк 7.19) с преосмишљеним завршетком, и с изменом ф : п, в. аФедронь.

АПОСТОЛЬ, -а м., стсл. апостољ (х9), ἀπόστολος, 1. а. айостол; б. йòслāник; 2. μαθητής, љченик. У јеванђелима је најчешће значење 'апостол, ученик Христов', и то само у смислу реалне множине (права множина и двојина уз бр. 12) и тада нема разнот.; у апост. из овог се скупа диференцирају личности уз које се сада везује и једнина (1 Кор 1.1 пав'љ звань ап(о)с(то)љ н(со)с(ь) х(рн)с(то)вь Шиш Мат; ДА 8.14 слышав'ше же апостољы Шиш). Као 'посланик', у основном значењу, ова реч у јеванђелима долази само једном, и то у једнини, с разнот. посыланикь, посыланын, посыль, сьль; у апост. се она налази без разнот., и у јд. и у мн. (Фил 2.25 кпафродита ... вашего же ап(о)с(то)ла ... послати к вамь Мат Шиш; 'црквени посланици' у 2 Кор 8.23 аще лн братна наша ап(о)с(то)лы. цр(ь)квалъ слава х(рн)с(то)вы Шиш Мат). Долази на једном месту у Хил¹ (Мт 11.1) као секундарна инов. ум. 'оученик' из Т₀, али и као проширење текста (и као апостољ и као оученик) у Лк 9.1, угл. у апракосима. По правилу се пише скраћено (апџл-, ап^тл-, ап^л-, айл-). У апост. постоји и придев апостољскь (ДА 8.18 јакò вьзлаганникь роукь ап(о)с(то)љскь дакт^а се д(о)ухь с(в)еть Шиш), непосредочен у јев.

1. Према 'апостољ' у Т₀: а. у значењу 'апостол' у Лк 22.14 и егда кьс(ть) година вьздеже н оба на десете ап(о)с(то)ла с нимь Мир Вукан Рх Ми и др. (грч. οἱ ἀπόστολοι, у крит. апарату још δώδεκα испред именице, Вук Реш Бак Син: И кад дође час, сједе за трпезу, и дванаест апостола с њим, Стеф Чар: и апостоли с њиме); б. у значењу 'посланик' у Јн 13.16 нѣсть рабь болен г(оспод)а свокогò. нн ап(о)с(то)љ болӣн пославьшаго н Хил Мир Црк Ром Став Рх Мп Бд Шч Хл Гр Ср Нб Пћ Мл Хн Јк Гг Км Рн (тако и М С О) – нн послан'никь Дш Св – нн посланин Вукан² Ват² Гильф – нн послаь Хв – нн сьль Ват¹ Деч Нк (нн сьль А), нн соьль Вукан¹ Акад, сьль Сл – Кп испушта (грч. ἀπόστολος, Вук Реш Стеф Чар Син: није слуга већи од господара својега, нити је посланик већи од онога који га је послао, Бак: apostol).

2. Према 'оученикъ' у Т₀: Мт 11.1 и выс(ть) кгда съврши и(соу)сь. заповѣдає двѣма на десете ап(о)с(то)лма Хил¹ – γι(ε)н(н)кома Мир Вукан Рх Мп и др., оученикъ Чест – колѣнома Акад (грч. τοῖς δώδεκα μαθηταῖς, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И кад сврши Исус заповијести дванаесторици ученика својијех). ◊ У главнини срп. четворојеванђеља (попут старословенских М и З) у Лк 9.1 налази се само бројна синтагма (ѡба на десете у Рх и осталима сл.), ослањајући се на главни грч. текст (само τοὺς δώδεκα); међутим, у грч. крит. апарату постоје као додаци 'ἀπόστολος' (δώδεκα ἀποστόλους) и 'μαθητής' (δώδεκα μαθητάς), који се преносе нарочито у срп. изборна јев.: стога ѡба на десете ап(о)с(то)ла стоји у Вукан Ват¹ Црк Хил Ср Кп Нк Хв Чј, а оученика у Ват² Мир Гиљф Акад Стањ Св Рн, оученикы у Деч, оученикъ у Пр Гр Пћ и оученикъ у Ром Сл (грч. δώδεκα, Вук Реш Стеф Бак Чар: Сазвавши пак дванаесторицу, Син: Дванаесторицу ученика својих).

Уп. посљаньникъ, посљанын, посль, съль, оученикъ.
Миклс Дан Словšis,Nilf

РАЦА, -ы ж., име града ум. рама, нађено само у два јев. у Мт 2.18 (въ арацѣ Хл Нб), и са недокучивим случајевима в-а-раамѣ Акад, в-а-рама Сљ, в-а-рацн Кп, в. рама.

РАЦАМЪ, пр. из Нк (Лк 3.33) с вокализованим секунд. полугл., ср. араммъ, в. арамовъ.

РАЦАТНА, име града ум. арнатѣа, облик с регрес. асимилацијом и ик. рефлексом јата из Хв (Јн 19.38), в. арнатѣа.

РАЦМЪ *присв. ѡрид.* од араммъ, стсл. *арамъ, тоѡ 'Араѡм, Арамов (из генеалогіје Христове); придев образован другачије него иначе (на -јъ ум. на -овъ) у два срп. јев., без стсл. потврде: [Лк 3.23 ... с(ы)нь си ѣко динмъ бѣа носиповъ...] Лк 3.33 аминдавъ. араммъ Кп (нарушеног редоследа, изм. Лк 3.32 и 37); араммъ Нк (грч. крит. апарат тоѡ 'Араѡм, Вук Реш Син: [... и бјеше, као што се мишљаше, син Јосифа...] Сина Аминадавова, сина Арамова, сина Есромова, Стеф Чар Бак немају).

Уп. арамовъ.
ѡ Микл Дан Слов

АРАЦОВЪ *присв. прид.* од арацъ, стсл. арамовъ (x1), тоѡ 'Араѡцъ, *Арамов* (из генеалогии Христове). У стсл. и срп. јев. јавља се присв. прид. арамовъ ослањајући се на грч. бочне текстове (како је у грч. крит. апарату), али се у неколицини срп. јев., изузетно, јавља и присв. прид. арьнновъ (арниновъ), накнадно следећи грч. основни текст. У неким јев. затичемо измењене облике због тога што је ово име необично, па и другачија образовања (на -јъ ум. на -овъ): [Лк 3.23 ... како мнимъ бѣ с(ы)нь иосифовъ...] Лк 3.33 адинадавовъ. арамовъ иорамовъ. есромовъ Пѣ Мир Ват Црк Хил Гиљф Ром Стањ Бд Шч Хл Гр Мл Хн Дш Јк Св Гг Хв Чј Км Рн Ср₂, арамовъ Вукан Сл, арьмовъ Деч – арамлъ Кп, арамлъ Нк – наарамовъ Рх, ноарамовъ Мп (грч. крит. апарат тоѡ 'Араѡцъ, Вук Реш Син: [... и бјеше, као што се мишљаше, син Јосифа...]) Сина Аминадавова, сина Арамова, сина Есромова, Стеф Чар Бак немају).

Уп. арамлъ (и арьнновъ).

Слов

АРАЦЪ *м. име*, стсл. арацъ (x2), 'Араѡцъ, *Арам* (из генеалогии Христове): Мт. 1.3–4 есроць же родн арама арацъ же родн адинадава Ват Мир Црк Гиљф Деч Ром Стањ Мп Бд и др., (арамлъ) Рх – Акад оба пута испушта (грч. τὸν 'Αραμ. 'Αραμ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: А Есром роди Арама. А Арам роди Аминадава).

СловNik

АРАФАКСАДОВЪ, пр. из Чј (Лк 3.36) с вокализацијом секунд. полугл. (ь > а) који је разбио сугл. групу, ср. арьфаксадовъ из Гиљф, в. арфаксадовъ.

АРНАТЕТА/АРНАТЪТА, -к и **АРНАФЕТА/АРНАФЪТА**, -к *жс.*, име града, стсл. арнатета/арнатѣта (x4), 'Αριμαθαία, *Ариматѣја*. Постоје видне разлике у писању (као и у стсл. јев.) у употреби φ : τ и ѣ : е; најчешће је са -φε-, затим -фѣ-, ретко -тѣ- (и са ик. рефлексом јата): Мт 27.57 прнде члов[ѣ]къ в(о)гаты. шт[ь] арнафеек иденель иосифъ Мп Вукан Ват² Црк Ром Стањ Бд Шч Хл Гр Ср Дш Св Гг Км, шт[ь] арнафеек Јк (штъ арнафетѣ А), шт[ь] арнафее Рн Хн, шт[ь] арнафене Рх, шт[ь] арнатне Нк Чј, непром. шт[ь] арнафета Гиљф Ват¹, непром. шт[ь] арнафета Сл (исто О), шт[ь] арнафени Акад, шт[ь] арнафѣк Мл Хил (отъ

армлафѣа М), ѡт[ь] армлатѣе Мир Кп Дв, непром. ѡт[ь] армлафѣа Деч; ѡт[ь] нарамлатѣе Хв (грч. ἀπὸ Ἀριμαθαίας, Вук Стеф Бак Чар Син: дође човјек богат из Ариматеје, по имену Јосиф, Реш: iz Arimatije). Донекле сл. и у Мк 15.43 (ѡт[ь] рамлатѣе Хв), Лк 23.51, Јн 19.38 (ѡт[ь] арадатѣе Хв).

Микл Слов

АРМАТНА, в. **АРМАТЕА**.

АРМАТѢА, в. **АРМАТЕА**.

АРМАФЕА, в. **АРМАТЕА**.

АРМАФНА, в. **АРМАТЕА**.

АРМАФѢА, в. **АРМАТЕА**.

АРНИКѢ, в. **АРЬННОВЬ**.

АРОНОВЬ *присв. прид.* од *аронь*, стсл. *ароновъ*, тоѡ Ἀαρών, *Аронов*. Творбена инов. (на -јь) у пет млађих срп. јев. на месту старијег и (у овоме случају) обичнијег облика из др. срп. и свих стсл. јев. (мада је познају стсл. споменици др. жанра као *ароновъ* и *ароуновъ*); у српским апостолима налази се нешто раније, опет као разночт. (Јев 9.4 и жьзль *аронь* прозегьын Мат – *ароновъ* Шиш, 1324. г.): Лк 1.5 быс(ть) вь днин ірода ц(а)ра іуденска іерен нѣкыі именеьмь захаріа. ѡт[ь] ефїмеріе авїа. и жена его ѡт[ь] дьщере аароновь Рн, аароновь Км, аароновьхъ Св, аароновь Стаъ; у јд. ѡт[ь] дьщере ааронове Кп (грч. ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρών, Вук Реш: У вријеме Ирода цара Јудејскога бијаше неки свештеник од реда Авијна, по имену Зарија, и жена његова од племена Аронова, Стеф Бак Син: од кћери Аронових, Чар: од Аронових кћери).

Уп. *аронь*.

аароновъ Миклс, Словѣиѣ

АРОНЬ [Ароѡ] *присв. прид.* од *аронь*, стсл. *аронь* (x1), тоѡ Ἀαρών, *Аронов*. Осим основног облика придева, који је најчешћи, у једном броју млађих срп. јев. заступљена је творбена инов. *ароновъ*, а у другим млађим јев. налази се *ааронь*

и сл. према грч. узору; графичко варирање је изразито; у апостолима се јавља и само име Арон (Јев 5.4 нъ зкланни ѿт[ь] в(ог)а. такоже и аронъ Шиш², и аронъ Мат, ааронъ Шиш¹) и придев изведен помоћу оба суфикса, -овъ и -јъ (Јев 7.11 и по чиню ароню нарицати се Мат Шиш, Јев 9.4 аронъ Мат – ароновъ Шиш): Лк 1.5 бысть въ д(ь)ни народа ц(ѣ)с(а)ра иуденска. иереи нѣкто именець захариа. ѿт[ь] д(ь)не чрѣды авиане. и жена его ѿт[ь] дьщерь аронъ Ват Црк Гильф Деч Рх Мп Шч Ср Нб Пѣ Мл (исто З А), аронъ Хл, ароновъ Бд Вв (аронъ М), ѣронъ Мир, аронъ Акад, аронн Чј, ароню Сл; ааронъ Гг Ром, ааронъ Дш (ааронъ О), ааронъ Јк, аарсон Хн; у јд. ѿт[ь] дьщере аронѣ Нк Хв – ѿт[ь] дьщерѣи ароновъ Стањ; ааронѿвъ Рн, ааронѿвъ Км, ааронѿвъхъ Св; у јд. ѿт[ь] дьщере аронѿве Кп (грч. ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρών, Вук Реш: У вријеме Ирода цара Јудејскога бијаше неки свештеник од реда Авијна, по имену Зарија, и жена његова од племена Аронова, Стеф Бак Син: од кѣри Аронових, Чар: од Аронових кѣри).

Уп. ароновъ.

ааронъ и аронъ Миклс, Слов

ароонъ, в. аронъ.

ароонъ, в. аронъ.

арпазадовъ, пр. из Хв (Лк 3.36) са заменом ф : п у духу нар. говора, као и с непознавањем грч. 'кси', ср. арѣфазадовъ, в. арфаксадовъ.

арсоунаговъ, пр. арснаговъ из Кп (Мк 5.38), упрошћена вар. од архисоунаговъ, в. архисинаговъ.

арфаксадовъ *присв. ѣрид.* од Ἀρφαξάδ, стсл. арфаксадовъ (х1), тоѿ Ἀρφαξάδ, *Арфаксадов* (из генеалогіје Христове). Постоје изразита графичка варирања (која се могу одразити и на изговор): [Лк 3.23 ... тако циниць вѣше носифовъ...] Лк 3.36 арфаксадовъ. сндовъ. нонкъ Ват Мп Кп (тако и М З), арфаксадовъ Мл Гр, арфаксадовъ Сл, арфаксадовъ Гильф, арфаксадовъ Чј; афраксадовъ Мир, афраксадовъ Деч; арфазадовъ Вукан Црк Ром Стањ Рх Шч Хн Јк Св Гг Рн, арфазадовъ Пѣ Км Ср₂, арфазадовъ Дш, арфазадовъ Хил Бд Хл; арфазадовъ Нк; арпазадовъ Хв (грч. тоѿ Ἀρφαξάδ, Вук Реш Бак Син: [... и бјеше ... син Јосифа...])

сипа Арфаксадова, сина Симова, сина Нојева, Стеф Чар: [... син Јосифов...] Арфаксадов).

СЛОВ

АРХАГГЕЉЪ, в. ар(ь)хаг(ь)гељъ.

АРХАНГЕЉЪ, в. ар(ь)хан(ь)гељъ.

АРХАН(Ь)ГЕЉЪ, -а м., стсл. архангѣлъ, ἀρχάγγελος, *archānġeo*. У половини срп. јев. ова лексема долази као различит. ум. ан(ь)гељъ из Т₀ (у Лк 1.26), наслањајући се на стање из А (архнѣлъ); она постоји и у др. стсл. споменицима (осим јев.); постоје потврде и у срп. апост. (Јуд 9 а анханлъ архан(ь)г(е)лъ Шиш, арханг(е)лъ Мат): посланъ быс(тъ) арханг(е)лъ гаврилъ Ват Црк, ар(ь)х(а)нг(е)лъ Пћ, арх(а)нг(е)лъ (архнѣлъ) Вв, ар(ь)х(а)нг(е)лъ (архнѣлъ) Пр, архан(ь)г(е)лъ (арханѣлъ) Гр Ср Нб, арх(а)н(ь)г(е)лъ (архнѣлъ) Деч Мл, арханг(е)лъ Км, архангѣлъ Јк Ром, арх(а)г(ь)г(е)лъ (архгѣлъ) Сл, ар(ь)хагъ (архагъ) Акад, арх(а)г(е)лъ (архгѣлъ) Чест, архнан(е)лъ Кп Чј – анг(е)лъ Мир Гиљф Мп Шч Хл и остали сл. (грч. ὁ ἄγγελος, Вук Реш Стеф Бак Чар: посла Бог анђела Гаврила, Син: послан би од Бога анђео Гаврило).

Уп. ан(ь)гељъ.

архангѣлъ Миклс, архангѣлъ Дан, Словѣ

АРХЕЛА, в. архелан.

АРХЕЛАН/АРХИЛАН, -а и архела, -ы м. име, стсл. архилан (х1), Ἀρχέλαος, *Archelāj*. У српским јев. најзаступљенија је прва варијанта са -е- у основи, док се са -н- јавља трипут (са -ѣ- четири пута); у једном јев. је морфолошки необично архелао, а у два грешком рахнлъ: Мт 2.22 слыша же тако архелан ц(а)рствоујеть въ жидовьцѣи Гиљф Стаѣ Хл Св (тако и О), архелан Ром Дш Гг Км, архелан Гр Ват – архела Мир Црк Мл Хн, архела Ср Јк; архѣла Бд Рх, архѣла Шч, архѣла Пр; архилан Кп (архилаи С, архилан А), архилан Хв, архилан Нк – архелао Рн – рахнлъ Акад Деч (грч. Ἀρχέλαος, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: Али чувши да Архелај царује у Јудеји).

СЛОВНik

АРХЕΛΑΟ, пр. из Рн (Мт 2.22) у коме долази до каснијег морфолошког преосмишљавања према грч. обрасцу, в. **АРХЕΛΑΝ**.

АРХНАНЌЕЉЪ, в. **АРХАН(Ъ)ГЕЉЪ**.

АРХНΛΑΝ, примери са -н- у основи могу непосредно наслеђивати стсл. облик, али и имати позни ик. рефлекс 'јата' (то 'јат' се, нпр., налази у корену имена **архѣла** у Рх и другде), в. **АРХЕΛΑΝ**.

АРХИСНГОГЪ, пр. **архисүгоговн** из Бд (Мк 5.36), упрошћена вар. од **архисүнагогъ** (које се јавља стих раније у Бд), в. **АРХИСННАГОГЪ**.

АРХИСННАГОГОВЪ *присв. ирид.*, стсл. **архисүнагоговъ** (x1), тоѡ **ἀρχισυναγωγού**, *сѣтарѣшинин* (*сѣтарѣшинѣ синагогѣ*), *архисинагогов*. У српским јев. употреба овог придева ослања се на судбину основне речи **архисинагогъ** – у већини се чува грецизам (Бд Вв и др.) с неуједначеним писањем, при чему је два пута у скраћеном лику **синагоговъ** (Мир Хл); у архаичној неколицини замењује се изразом **старѣншина събороу/събора** (Вукан Ват Црк Гильф Гр) и **старѣншина съньмнштоу** (Рх Мп) са средиштем синтагме у ген./дат. (као обележјем присв. значења): Мк 5.38 и *прінде въ домъ архіснагоговъ* Св Стаѣ Јк Км, *архиснагоговъ* Гг, *архіснагоговъ* Хн, *архіснагоговъ* Рн, *архіснагоговъ* Ром, *архиснагоговъ* Мл Сл, *архиснагоговъ* Дш, *архисүнагоговъ* Бд Нб (*архисүнагоговъ* М), *архисүнагоговъ* Шч Ср (*архисүнагоговъ* З); *архиснагоговъ* Вв; *архисоүнагоговъ* Нк, *архисоүнагоговъ* Хв; *архиснагоговъ* Чј; *арснагоговъ* Кп – *сүнагоговъ* Мир, *синагоговъ* Хл – *старѣншинѣ събороу* Вукан Гильф, *старѣншини събороу* Црк, *старѣншини събороу* Ват; *старѣншини събора* Гр – *старѣншини съньмншю* Рх Мп (грч. *εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγωγού*, Вук Реш: И дође у кућу старјешине зборничкога, Бак Син: *do kuće starešine sinagoge*, Чар: у кућу старешинину, Стеф: у кућу архисинагогову).

Уп. **архиснагогъ**, **старѣншина събороу**, **старѣншина съньмнштоу**, **старѣншина**.

архисүнагоговъ и **архисоүнагоговъ** СловНик

АРХИСИНАГОГЪ, -а м., стсл. архисинагогъ (х5), ἀρχισυναγωγός, *сѣтарѣшина синагогѣ*, архисинагог. У веѣнини срп. јев., почев од Мир Бд Вв Шч Хл и млађих, чува се грецизам с разноврсном графијом и повременим читањем грч. 'ижице' као [u]; лексема се каткад налази и у скраћеном лику синагогъ, попут С А. У упола мањем броју срп. јев. налазимо превод старѣишина събороу (събора), старѣишина съборьскъ, старѣишина съньмиштоу (съньмишта), старѣишина џытарьскъ, начельникъ събороу – доследно у Ват Црк Хил Гильф, врло често у Вукан Рх Мп Гр Дш Св, а у веѣнини свих осталих јев. по једном; у српским апост. (х3) претеже архисинагогъ, а постоји и различт. старѣишина събора (ДА 18.8 криспъ же ѣ архисинагогъ Мат, архисинагогъ Шиш; ДА 18.17 архисинагога Мат; ДА 13.15 послаше старѣишины събора к' нма г(лаго)люще Шиш; старѣишню събора Мат; старшине збора Словниѣ): Мк 5.22 приде едннъ ѡт[ь] архисинагогъ Хл, ѡт[ь] архисинагогъ Гг, ѡт[ь] архисинагогъ Стаъ, ѡт[ь] архисинагогъ Хн, ѡт[ь] архисинагогъ Сл Јк, ѡт[ь] архисинагогъ Ром, ѡт[ь] архисинагогъ Рн, ѡт[ь] архисинагогъ Бд, ѡт[ь] архисинагогъ Нб Шч Ср Мл (отъ архисинагога З), ѡт[ь] архисинагогъ Км, ѡт[ь] архисинагогъ Мир, ѡт[ь] архисинагога Нк Кп Чј (отъ архисинагога М), ѡт[ь] архисинагога Хв; ѡт[ь] архисинагогъ Вв – ѡт[ь] старѣишннъ събора Гр, старѣишина съборьскы Вукан, старѣишина съборьскъ Гильф, старѣишина съборьскъ Хил Ват, старѣишина съборница Црк, ѡт[ь] старѣишннъ съньмища Св – ѡт[ь] старѣишннъ џытарьскъ Рх Мп – ѡт[ь] начельникъ събороу Дш (грч. εἶς τῶν ἀρχισυναγωγῶν, Вук Реш: И гле, дође један од старѣшина зборничкијех, Чар: један од старѣшина синагога, Бак Син: један од starešina sinagoge, Стеф: један од архисинагога). Слично још и у Мк 5.35 и 36, где је ѡт[ь] архисинагога ... архисинагогови у Гг и у нешто измењеном лику у Ром Хл Нб Мл Хн Јк Км Рн, ѡт[ь] архисинагога ... архисинагогови Нб Ср, ѡт[ь] архисинагога ... архисинагогови Вв, ѡт[ь] архисинагога ... архисинагогови Шч (отъ архисинагога ... архисинагогови М), ѡт[ь] архисинагога ... архисинагогови Бд (отъ архисинагога ... архисинагогови З), ѡт[ь] архисинагога ... архисинагогови Чј, ѡт[ь] архисинагога ... архисинагога Нк и приближно Кп Хв – ѡт[ь] архисинагога ... синагогови Мир – ѡт[ь] синагога ... архисинагогови Сл – ѡт[ь] архисинагога ... старѣишннъ съньмиштоу Св – ѡт[ь] старѣишннъ събора ... архисинагогови Гр – ѡт[ь] начельника събороу ... архисинагогу Дш – ѡт[ь] старѣишннъ събора ... старѣишннъ събороу Вукан и сл. у Ват Црк Хил Гильф – ѡтроци

старѣшинны съньмицю ... старѣшиннѣ съньмицю Рх Мп; у Лк 8.49 ѡт[ь] архиснагога Шч и блиско у Ром Стаѣ Хл Нб Мл Хн Сл Јк Св Гг Км Рн, ѡт[ь] архисюнагога Мир, ѡт[ь] архисоунагога Акад и сл. у Бд Кп Нк Хв Чј – ѡт[ь] старѣшиннѣ събора Вукан и исто или сл. Ват Црк Хил Гильф Гр, ѡт[ь] старѣшиннѣ събороу Мп Рх, ѡт[ь] старѣшиннѣ съборница Дш. У Лк 13.14 ар'хисунагогъ је у Нб (ар'хисунагогъ З), архисюнагогъ у Мир, архисоунагогъ у Вукан и исто или и сл. у Кп Нк Хв Чј (архисоунагогъ С), соунагогъ у Акад (исто А), а у Гр и свима осталима исто (или сл.) старѣшинна събороу.

Уп. съборниште, съборь, съньмиште, старѣшинна, съборьскѣ, мытарьскѣ, начельникъ, старѣшинна събороу, старѣшинна съборништа, старѣшинна съньмиштоу, старѣшинна съборьскѣ, старѣшинна мытарьскѣ, начельникъ събороу.

ар'хисунагогъ Микле, архисунагогъ и архисоунагогъ Словѣиѣ

АРХИСОУНАГОВЪ, пр. архисунагогъ и Чј (Мк 5.38) са хапшологијом, ср. праоблик архисоунагоговъ, в. архиснагоговъ.

АРХИСОУНАГОГОВЪ, пр. из Нк и Хв (Мк 5.38) са читањем грч. 'ижице' као [u], уп. архисоунагогъ, в. архиснагоговъ.

АРХИСОУНАГОГЪ, у неким рукописима (архисюнагогъ Мир, архисоунагогъ Вукан Акад Бд Гр Нк Кп Хв Чј) са читањем грч. 'ижице' као [u], које је можда древно, а можда је настало уз посредовање облика са 'ик' (нпр. ѡт[ь] архисунагогъ Бд, Мк 5.22) које се негде могло схватати као упрошћено 'оник' (нпр. у Мир), в. архиснагогъ.

АРХИСЫНАГОГЪ, в. архиснагогъ.

АРХИСЮНАГОГЪ, уп. архисоунагогъ, в. архиснагогъ.

АРХИСУГОГЪ, в. архиснгогъ.

АРХЫСОУНАГОГЪ, ср. архисоунагогъ, в. архиснагогъ.

АРХИТРНКЛН, усамљен пр. из Кп (Јн 2.8) с испунитеним сугласничким завршетком речи (веров. грешком), в. архитрнклинъ.

АРХИТРИКЛИНЬ, -а м., стсл. архитриклань (хЗ), ἀρχιτρίκλινοϛ, *сѣарѣ свѣи, сѣарѣ свѣи, сѣарѣшина гѣзбѣ*. У једном броју срп. јев. (почев од Мир и Вукан) чува се стари грецизам (карактеристичан за стсл. јев.), док се у другима (пре свега Ват и Гильф) преводи изразом старѣишина пироу, и изузетно, по једном, старѣишина (само) и начельникъ пироу: Јн 2.8 поѣрѣѣте н(ы)нѣ. и принесеѣте архитриклинови Мир, архитриклинови Хн, архитриклиновы Стаѣ (архитриклинови О) архитриклань Нк (архитриклиноу А), архитриклиноу Хв, архитриклинови Св, архитриклинови Рн, архитриклинови Вукан архитриклинови Нб Акад Ром Гр (исто М), архитриклинови Јк; архитриклань Кп – старѣишинѣ пироу Гильф Ват Чест Рх Мп Бд Вв Шч Хл Ср Мл Пћ Дш Сл Км (грч. τῷ ἀρχιτρίκλινοϛ, Вук Реш: Захватите сад, и носите куму, Стеф Бак Чар: трпезару, Син: пехарнику); Јн 2.9 ѣкоже вѣкюси архитриклань. вина бывшаго оѣть воды ... пригласи жениха архитриклань Мир и исто или сл. Вукан Стаѣ Акад Гр Нб Хн Јк Кп Нк Хв Рн, архитриклань ... начельникъ пироу Св – архитриклань ... старѣишина пироу Ром – старѣишина пироу ... старѣишина пироу Гильф Ват Рх Мп Бд Вв Шч Хл Ср Мл Пћ Дш Сл Км – старѣишина ... ъ Чест (грч. ὁ ἀρχιτρίκλινοϛ ... ὁ ἀρχιτρίκλινοϛ, Вук Реш: А кад окуси кум од вина које је постало од воде ... зовну кум женика, Стеф Чар: трпезар ... трпезар, Бак: tpezar ... ъ, Син: пехарник ... пехарник).

Уп. начельникъ, пирь, старѣишина, начельникъ пироу, старѣишина пироу.

Микл Слов

АРХЫЛАН, ср. архлан, в. архелан.

АРХЫСОУНАГОГОВЬ, ср. архисоунагоговь, в. архиснагоговь.

АРХЫТРИКЛЫНЬ, в. архитриклань.

АРΩНОВЬ, в. ароновь.

АРЦОВЬ, деформисани присв. прид. арцовь у Деч (Лк 3.33), можда сведочанство вокализације (замена њ : а), в. арцовь.

АРЪННОВЪ/АРННІЄВЪ *йрисв. йрид.* од непром. имена Ἀρνί, непосведоченог у стсл., грч. τοῦ Ἀρνί, *Арнијев* (из генеалогіје Христове). У грч. текстовима секунд. се замењује са τοῦ Ἀράμ (у крит. апарату); стсл. га не познаје, као ни већина срп. јев., а у њих четири се изуз. јавља у проширеном тексту: [Лк 3.23 ... с(ы)нь сын тако м'ниць еѣ ѿ носифовъ...] Лк 3.33 адинадавовъ. арамовъ. ншарамовъ. арънновъ. есромовъ. фаресовъ Гр, ар'нновъ Сл, арнновъ Кп (између Лк 3.25 и 36), арнѣв' Јк (грч. τοῦ Ἀρνί и τοῦ Ἀρνεί, Вук Реш Син немају, Стеф Чар: [био је ... син Јосифов...]) Аминадавов, Админов, Арнијев, Есромов, Бак: *sina Arņijeva*).

Уп. **АРАМОВЪ** (и **АДМИНІЄВЪ**).

Ѡ Микл Дан Слов

АРЪННШОВЪ, в. **арънновъ**.

АРЪСННОГОГЪ, пр. ωт[ь] аръсноногогъ из Вв (Мк 5.22), грешком упрошћена вар. од аръхисногогъ, ср. **ар(ь)хисногогъ** в. **архиснаогогъ**.

АРЪФАЗАДОВЪ, пр. из Нк (Лк 3.36) показује писареву необразованост и непознавање грч. ζ из предлошка (ослања се на аръфазадовъ из Хил и др.), пошто га замењује графички блиским з, в. **арфаксадовъ**.

ар(ь)ФАКСАДОВЪ, в. **арфаксадовъ**.

ар(ь)ФАК(ь)САДОВЪ, в. **арфаксадовъ**.

ар(ь)ФАЏАДОВЪ, в. **арфаксадовъ**.

ар(ь)ХАГ(ь)ГЕЛЬ, в. **архан(ь)гель**.

ар(ь)ХАН(ь)ГЕЛЬ, в. **архан(ь)гель**.

ар(ь)ХИСНАГОГЪ, в. **архиснаогогъ**.

ар(ь)ХИСНОГОГОВЪ, пр. *архисногоговъ* из Вв (Мк 5.38) с регрес. асимилацијом, уп. **ар(ь)хисногогъ**, в. **архиснаогоговъ**.

ар(ь)хисннагогъ, два пр. ѡт[ь] ар'хисннагога ... ар'хисннагоговн
из Вв (Мк 5.35–36) с извршеном регрес. асимилацијом, в.
архисннагогъ.

ар(ь)хнтрнклиннь, в. архнтрнклиннь.

арьхытрнклиннь, в. архнтрнклиннь.

ар(ь)хѣла, в. архелан.

ар(ь)хѣлан, в. архелан.

афрак(ь)садовъ, пр. из Мир и Деч (Лк 3.36) с метатезом
сугласника која олакшава изговор тешке сугл. групе, в.
арфаксадовъ.

асарнн, в. асарнн.

аснровъ *йрисв. йрид.* од 'Ас'ѣр, стсл. аснровъ (x1), тоѹ 'Ас'ѣр,
Асиров. Уз неколико граф. вар. повремено се још мешају н : оу
(уз посредовање v, γ), а постоји и скраћени лик соуровъ (попут
З): Лк 2.36 н вѣ анна прор(о)чница ... ѡт[ь] племене аснрова Мп Стаѣ
Рх Бд Шч Хл Гр Хн Дш Јк Св (исто О), ас'рова Гг, асырова Км,
аснрѡва Сл, асурѡва Црк Ват Ром Ср Нб Пѣ Рн (исто А С), асоурѡва
Гиљф Мл Кп Нк Хв (исто М), асоуреѡва Акад – соурѡва Деч Чј
(снрѡва З) (грч. ἐκ φυλῆς 'Ασ'ήρ, Вук Стеф Чар Син: И бјеше
Ана пророчица ... од кољена Асирова, Реш Бак: Аserova).

СловНвал

асромъ, в. асьромъ.

асарнн, -на м., стсл. асарнн (x1), ἀσσάριον (< лат.), нѡвчий,
ās, йара. Ова необична позајмљеница се задржава (али у
разним граф. и изгов. вар.), а постоје и замене мѣра, цета и
нејасно соурннл. Грчко ἀσσάριον задржано је у Мт 10.29, док
је у Лк 12.6 преведено као пѣнашь, укрштајући се са δηνάριον
(последња поменута словенизирана лексема усамљено је
искоришћена у Мт 10.29 у З, али је на томе месту нема у срп.
јев.): Мт 10.29 не двѣ ли пѣтниц на асарнн вѣннта се Ром Хн, асарнн
Стаѣ (асарнн О), асарнн Км Рн, једнодоу асарнн Св, на асарнн

Нб, асарни Мл Гг, на асары Мир, асарин Јк, на ссарни Вв Хл (исто М), на сьсарн Гр, на с'тары Рх, на с'сарны Шч, на сысарни Хв Нк, на сарн Чј Кп (с каснијим брисањем н- из предлога, да би остало само асарни) – на соурниџ Акад – на једини мџрџ Вукан Гилџ Ср Дш Бд₂, на мџрџ једини Ват – на једини цетџ Хил (грч. ἄσσορίου, Вук Реш: Не продају ли се два врапца за један динар?, Стеф Бак Чар: два врапца за ас, Син: два врапца за један новчић).

Уп. мџра, соурниџа, цета.

асьсарни Микл, Слов

АСОУРЕКЪ, ср. асоуроџь, в. аснровџь.

АСОУРОКЪ, пр. из неколико срп. јев. (Гилџ Мл Кп Нк Хв), познат и у М, са секунд. оу [u] у основи, захваљујући истоветном читању и мешању у писању 'ижице' и 'осмеричног и', па накнадном тумачењу 'ижице' као скраћеног 'оник', или захваљујући древном повременом читању 'ижице' као [u], што је вероватно подржано великом сличношћу с основама неких др. речи (асоурџь, асврџь Ἀσσοῦρ, асврни Ἀσσοῦριος и сл.), в. аснровџь.

АСЬРОМЪ, деформисано м. име есроџь у Акад, веров. контаминирано именом араџь које Акад испушта (x2), па тако пр. (Мт 1.3–4) гласи: фаресџь же родн асьроџа. асроџь же родн аминнадава ум. фаресџь же родн есроџа. есроџь же родн араџа. араџџь же родн аминнадава, како је у Рх, уп. араџь, в. есроџь.

АСЬСАРНИ, в. асарни.

АОУГОУСТЬ, пр. аугста из Чј (Лк 2.1) има облик који је потврђен и код Дан, в. ав(џ)гоустџь.

АФЕДРО, само условни номинални облик (ум. обичнијег афедро(њь)) пошто се једина потврда јавља у зависном падежу у коме долази до хапнологије (афедроџь Чј, у крит. апарату изд. Хв. зборника погрешно афедронџь ум. и афедроџь, Мк 7.19), в. афедронџь.

АФЕДРОНЪ, -а м., стсл. афедронџь (x2), ἀφεδρών, *záход*, *ip̄òход*. У српским јев. чува се грецизам у пуном и краћем,

али и деформисаном лику (деформације су присутне већ у време канонских споменика: Мт 15.17 афредомъ З, Мк 7.19 сквозѣ афредонъ З), с тим што у некима долази слов. превод проходъ. У издањима на савременом српском језику за грч. ἀφεδρών јавља се само 'заход', и то једном у Стеф и Чар (Мк 7.19): Мт 15.17 тако свако јеже вьходитъ въ оуста въ трѣво вьдѣцають се. и афедрономъ исходитъ НБ Вукан Стањ Ром Гр Хн Јк Св Гг Км (афедрономъ М), афедронномъ Рн; афендромъ Нк; апендромъ Хв; апендромъ Чј – проходомъ Мир Ват Црк Гиљф Рх Мп Бд Вв Шч Хл Ср Мл Дш Кп (грч. εἰς ἀφεδρώνα, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: да све што улази у уста у трбух иде, и избацује се на поље); Мк 7.19 тако не вьходитъ кмоу въ ср[ъ]дце нь въ трѣво. и афедрономъ исходитъ Ср Ром Стањ Бд Шч Хл НБ Мл Хн Јк Гг Км Рн, афедромъ Чј; скрозѣ афедронъ Гр (скрозѣ афедронъ М), скозѣ афендонъ Дв, скрозѣ апен(ь)дронъ Нк, скрозы апендротъ Хв, скозѣ федронъ Мир, скозѣ федронъ Сл, скозѣ апедро Кп – скозѣ проходъ Вукан Ват Црк Хил Гиљф Рх Мп, проходомъ Дш Св (грч. εἰς τὸν ἀφεδρώνα, Вук Реш Син: Јер му не улази у срце него у трбух; и излази на поље чистећи сва јела, Бак: i ide u skrivena mesta koja čiste сва јела, Стеф Чар: и одлази у заход).

Уп. проходъ.

Миклс Слов

АФЕНДОНЪ, пр. мењања стране речи из Дв (Мк 7.19), в. афедронъ.

АФЕНДРО, само условни номинални облик (ум. обичнијег афендронъ), пошто се једина потврда (афендромъ Нк, Мт 15.17) јавља у зависном падежу у коме вероватно и долази до замене места м : н, в. афедронъ.

АХАЗЪ¹, -а м. име, стсл. ахазъ (х2), Ἀχάζ и Ἀχαζ, Ахаз и Ахаз (из генеалогиче Христове): Мт 1.9 атацъ же родн ахаза. ахазъ же родн кезекню Акад Мир Ват Црк Рх Мп Сљ и др. (грч. τὸν Ἀχάζ, Ἀχάζ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: А Јоатам роди Ахаза. А Ахаз роди Езекију).

СловНik

АХАЗЪ², -а м. име, грешком у Нк (Мт 1.13–14) ум. азорь: елнкынцъ же роды ахаза ахазъ же роды садака – ради се о понављању

имена из ранијег стиха, Мт 1.9: ноатамъ же роды ахаза ахазъ роды езекию (грч. τὸν Ἀζώρ ... Ἀζώρ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: А Елиаким роди Азора. А Азор роди Садока).

Уп. азоръ.

СловНик

АХАЦЪ, в. АХИЦЪ.

АХИЦЪ, -а и АХИНЪ, -а м. име, стсл. ахицъ и ахинъ (х2), 'Ахѣц, Ахим (из генеалогиче Христове). Највећи број срп. јев. не доноси разночт., а фонетска варијанта ахинъ из Мир и Деч, ослања се на А; облик ахамъ из Сљ и Кп остаје усамљен: Мт 1.14 садокъ же родн ахица. ахицъ же родн елноуда Ват Црк Рх Мп и др. (тако и С О), ахица. ахыцъ Акад, ахыца. ахыц' Км Хв – ахина. ахинъ Деч Мир (ахина. ахинъ А), ахаца: ахам Сљ Кп (грч. τὸν Ἀχίμ, Ἀχίμ, и τὸν Ἀχείμ, Ἀχείμ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: А Садок роди Ахима. А Ахим роди Елиуда).

СловНик

АХИНЪ, в. АХИЦЪ.

АХЫЦЪ, в. АХИЦЪ.

АҮГОҮСТЬ, в. АВ(Ь)ГОҮСТЬ.

***БАЛНИ, в. ВРАТЬ.**

БАЉАЛЬ, в. БАІАЛЬ.

БАІАЛЬ, -н м., стсл. нема, ἰατρός, *видār, лекār*. Ова лексема хапаксно се јавља у Чј на месту врачъ у Т₀ и свим осталим срп. јев. (Мт 9.12), можда као одјек лексеме бални која постоји на др. месту у Т₀ у истом контексту (Мк 2.17); у том случају радило би се о њеном деформисању услед непознавања; међутим, у савременом срп. јез. забележен је врло сл. облик, 'бајало' (*бајач, онај који баје*, ВукРј, РСА), настао од гл. 'бајати' (*лечити изговарањем магијских формула, скидају чини*), с којим је у вези и стсл. бални (код Микл постоји сродан облик 'балальникъ', пр. балальникъ, балници): Мт 9.12 не трѣвоуѣтъ здравни баѣан нь волеши Чј – врача Мир Вукан Рх Мп и др. (исто М А С

Мл Црк Гильф Ром Бд Вв Шч Пћ Дш Км, сь безаконники Ват², сь безаконныкы Нк, сь безаконныкома Мир Гр (исто З), сь безаконныкома Хв, сь безаконныкы Нб Хл Ср Кп, сь безаконныкы Хн – сь безакон'нымн Стаъ Јк, сь безакон'нымн Св, сь безакон'нымн Рн, сь безакон'нымн Сл (грч. μετὰ ἀνόμων, Вук Реш Стеф Бак Чар: и међу злочинце метнуше га, Син: међу безаконике).

Уп. БЕЗАКОНЬНЬ.

Миклс Дан СловNik

БЕЗАКОНЬНЬ *йрид.*, стсл. безакон'нь само у споменицима другог жанра, ἄνομος, *дсион, дбѣсѣан, безакон*; облик накнадно изведен уместо им. безакон'никъ из Т₀ (обама примерима одговара именица безаконне, ἀνομία); можда се овај придев, иначе познат на др. местима, активира услед упрошћавања очекиване именице у зависном падежу, тако што испада цео слог. Потврде су у Мк 15.28 (сь безакон'нымн Стаъ Км; Рн) и у Лк 22.37 (сь безакон'нымн Стаъ и сл. Сл Јк Св; Рн). У апостолима овај придев се доследно јавља у неколиким случајевима (х3) на месту грч. ἄνομος (2 Пет 2.8 д(оу)шю праведню безакон'нымн дѣлы доутиаше Мат, безакон'нымн Шиш).

Уп. БЕЗАКОНЬННКЪ.

Микл Дан СловConst,Hilf

БЕЗАКОНЫКЪ, в. БЕЗАКОНЬНИКЪ.

БЕЗОЧЬСТВИЕ, -а с., хапаксна потврда у Вукан (Лк 11.8), инов. ум. безоч'ство, именица изведена суфиксом који је уобичајен у стсл., али није потврђен за ову реч, в. БЕЗОЧ'СТВО.

Ѡ Микл Дан Слов

БЕЗОЧ'СТВО и **БЕЗЪОЧ'СТВО**, -а с., стсл. безоч'ство (х1), ἀναίδεια, *безочнѣсѣй (безошѣиво), бесѣиднѣсѣй, бесрамнѣсѣй, безобзѣрнѣсѣй, бездобразнѣсѣй/безобразлук, дрѣскѣсѣй*. Српска јев. чувају стсл. лик речи, али уносе и извесну графичку разноврност у којој је домининантно обележавање крајњег јера из предлога-префикса који још није срастао у изговору; изузетно се јавља иновација безоч'ствник (Вукан): Лк 11.8 нъ за безоч'ство њго. вьставъ Хн Мир Црк Ром¹ Шч Нб Кп Хв Чј (за безоч'ство М С, за безоч'ство З А О), за безоч'ство Гг, за безоч'ство

Ром², за безочство Нк, за безо|очство Вв, за безъочство Ват Хил
 Гильф Деч Рх Бд Хл Гр Мл Пћ Сл Рн, за безъочство Дш, за
 безъочство Јк, за безъочство Стаъ Км, за безочество Св – за
 безочствнк Вукан (грч. τὴν ἀναίδειαν и τὴν ἀναίδιαν, Вук Реш:
 али за његово безобразно искање устаће, Стеф: за његов
 безобразлук, Бак: zbog njegove nametljivosti, Чар: због његове
 безочности, Син: али за његову безочност).

Уп. БЕЗОЧСТВНК.

Микл Слов

БЕЗОЧСТВО, веома чест облик у срп. редакцији (у нашој
 грађи претежан), графички врло разноврстан, у коме се
 испољава несраслост делова сложенице, в. БЕЗОЧСТВО.

БЕСПРАВДА, -ы ж., стсл. *бесправда, ἀδικία, неїр̄авда
 (овде као сѣбичнѡстї, иушїӣање сѣби н̄а вољу, неуздрж̄анѡстї).
 Српска инов., позната на једном месту у Мир и Гр ум. нечистота
 у Т₀ (грч. ἀκρασία), можда секунд. изведена од бесправднк, по
 узору на неправда, реч познату у стсл. јев. и уредно заступљену
 у Црк и у другим срп. јев. управо на овоме месту: Мт 23.25 а
 вьноутрьюдоу плннї сютъ гравлениѣ и бесправды Мир, бесправды Гр
 (грч. ἀκρασίας, Вук Реш Син: а изнутра су пуне грабежа и
 неправде, Стеф: пуне грабежа и неситости, Бак: puni grabeža i
 penasićenosti, Чар: пуне грабежа и неумерности).

Уп. БЕСПРАВДНК, в. НЕЧИСТОТА.

ѿ Микл Дан Слов

БЕСПРАВДНК, -та с., стсл. бесправднк, ἀδικία, неїраведнѡстї
 (овде као сѣбичнѡстї, иушїӣање сѣби на вољу, неуздрж̄анѡстї).
 Канонска јев. не познају ову реч, али је потврђена у Супр. У
 српским јев. јавља се само на једном месту ум. нечистота у Т₀
 (грч. ἀκρασία): Мт 23.25 вьноутрьедоу же плннї соут(ь). гравлениѣ
 и бесъ|правднї Сл (грч. ἀκρασίας, Вук Реш Син: а изнутра су
 пуне грабежа и неправде, Стеф: пуне грабежа и неситости,
 Бак: puni grabeža i penasićenosti, Чар: пуне грабежа и
 неумерности).

Уп. БЕСПРАВДА, в. НЕЧИСТОТА.

Миклс Дан Слов

Акад¹ – бл(а)гобогаз’ныкъ Гр (грч. εὐσχήμων, Вук Реш: Дође Јосиф из Ариматеје, поштен савјетник, Стеф Син: угледан саветник, Бак Чар: ugledni savetnik).

Уп. БОГОБРАЗЪНЬ, БЛАГОБОГАЗНИКЪ.

Миклс Дан Словšiš

БЛАГОШБРАЗЕНЬ, в. БЛАГОБРАЗЕНЬ.

БЛАГОЧЪСТНИКЪ *ирид.*, стсл. благочъстникъ, εὐσεβής, *идѣжан*, *смѣран*, *благочастив* (који славећи/хвалећи пошћује Бога). Канонска јев. не познају ову реч, али је потврђена у Супр. Појављује се као инов. у већини срп. јев. ум. чъстникъ у Т₀ (грч. εὐλαβής); вероватно већ у великој старини секундарно ум. богочъстникъ услед сличног скраћеног писања творб. основа Бого-/благо- (бѣ-, бѣ-, блѣ-), а такво мешање јавља се и код других њихових сложеница. Грчком εὐσεβής у апостолима одговара благовѣрнь (2 Пет 2.9 вѣсть г(оспод)ъ бл(а)г(о)вѣр|ныкѣ ѿт[ъ] напастн нзбавлати Мат, бл(а)говѣр’ныкѣ Шиш): Лк 2.25 и чл(о)в(ѣ)кѣ съ праведнь и бл(а)гочъстникъ Чј Црк Ром Стањ Бд Шч Хл Мл Хн Дш Јк Св Гг Км, бл(а)гочъстникъ Рн (грч. εὐλαβής, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и тај човјек бјеше праведан и побожан).

Уп. БОГОЧЪСТНИКЪ, в. ЧЪСТНИКЪ.

Микл Дан СловConst

БЛИЗНАЦЪ, примери из Кп и Хв (Јн 11.16, 20.24 и 21.2) с вокализацијом полугласника у духу срп. нар. јез. (ь > а), в. БЛИЗНЬЦЪ.

БЛИЗНЕЦЪ, пр. из Вукан Акад (Јн 11.16 и 21.2) и Акад (Јн 20.24) са стсл. вокализацијом полугласника (ь > е), в. БЛИЗНЬЦЪ.

БЛИЗНЬЦЪ, -а м. *надимак*, стсл. близнѣць (хз), Δίδυμος, *Близанац*. Ни старословенска ни срп. јев. не познају различитија, осим графичких разлика с понеком вокализацијом: Јн 11.16 *иола нарицаемын близнѣць* Деч Мир Ват Црк Хил Ром Стањ Рх Мп Вв Гр Пћ Хн Јк Св Гг Км (исто 3 С О), *близнѣць* Гилѣф, *близнѣць* Хл, *близнѣць* Шч Ср, *близнѣць* Сл, *близнѣць* Вукан Акад (*близнѣць* М, *близнѣць* А), *близнацъ* Нк,

блнз'наць Рн, блнзнаць Кп, блызнаць Хв (грч. Δίδυμος, Вук Реш Стеф Чар Син: Тома, који се зваше Близанац, Бак: Didim, с објашњењем у фусноти да то значи 'близанац'). Као Томин надимак врло сл. налази се још у Јн 20.24 и Јн 21.2.

Миклс Слов

БЛНЗ'НАЦЬ, пр. из Нк (Јн 11.16 и 20.24) и Рн (блнз'наць Јн 11.16) са секундарним полугл. из нар. јез. и с вокализацијом етимол. јаког полугласника као у срп. нар. јез. (ь > а), ср. БЛНЗНАЦЬ, уп. БЛНЗ'НЬЦЬ, в. БЛНЗНЬЦЬ.

БЛНЗ'НЕЦЬ, пр. из Сл (блнз'нець Јн 11.16 и блнз'нець Јн 21.2) са секундарним полугл. из нар. јез. и са стел. вокализацијом етимол. јаког полугласника (ь > е), ср. БЛНЗНЕЦЬ, уп. БЛНЗ'НЬЦЬ, в. БЛНЗНЬЦЬ.

БЛНЗ'НЬЦЬ, пр. из Хл (Јн 11.16) са секундарним полугл. из нар. јез. (блнз'нџ > близанац), в. БЛНЗНЬЦЬ.

БЛЫЗНАЦЬ, пр. из Хв (Јн 11.16), ср. БЛНЗНАЦЬ, в. БЛНЗНЬЦЬ.

БОГОЧАТАЦЬ, пр. из Хв (Јн 9.31) с вокализацијом полугласника на два места у духу срп. нар. јез. (ь > а), в. БОГОЧЪТЬЦЬ.

БОГОЧЕТЬЦЬ, пр. из Хл (Јн 9.31) са стел. вокализацијом полугласника (ь > е), в. БОГОЧЪТЬЦЬ.

БОГОЧТЕЦЬ, пр. из Сл (Јн 9.31) са стел. вокализацијом полугласника (ь > е), в. БОГОЧЪТЬЦЬ.

БОГОЧЪСТНЬВЪ *ирид.*, стел. богочъстнѣвъ, εὐλαβής, θεοσεβής, *богобојажљив, ѿдбѣжан, богочастѣан, богочастѣив (који ѿошѣује Бога)*. Иновација из четири срп. јев., позната већ у А (бѣчъстнѣвъ) и Супр, на месту чъстнѣвъ у Т₀ (грч. εὐλαβής), веров. у вези са богочътьць из Јн 9.31 у Т₀ (грч. θεοσεβής): Лк 2.25 чл(о)в(ѣ)къ съ правѣднѣвъ и в(о)гочъстнѣвъ Деч Ср Нб – богочътывъ Акад (грч. εὐλαβής, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и тај човјек бјеше праведан и побожан).

Уп. БЛАГОЧЪСТНЬВЪ, БОГОЧЪТЬЦЬ, в. ЧЪСТНЬВЪ.

Миклс Дан Слов

БОГОЧЪТЪЦЪ, -а м., стсл. богочътъць (x1), Θεοσεβής, *богобоја̀жлив, ѝдб̀жан*. Стара реч се преноси уз повремене вокализације (наслеђене из стсл. или у духу срп. нар. јез.), а у три срп. јев. јавља се различит. богочъстивь/богочътнвь, када долази до укрштања са различитенијима из Лк 2.25: Јн 9.31 нѣ лице кто в(о)гочътъць кс(тъ) Гр Мир Вукан Гиљф Деч Стањ Рх Мп Бд Вв Нб Мл Хн Дш Јк Св Кп Км (б̄гочътъць З О), в(о)гочетъць Хл, в(о)гочтець Сл (б̄гочтець М, б̄очтець А), в(о)гочатаць Хв, в(о)гочътць Ром Шч Ср Пѣ, в(о)гочътць Рн, в(о)г(о)чтъць Нк – в(о)гочъстивь Црк – в(о)гочътнвь Хил, в(о)гочтнвь Ват (грч. Θεοσεβής, Вук Реш Син: него ако ко поштује Бога, Бак: него ако ко часті Вога, Стеф Чар: него ако је ко побожан).

Уп. **БОГОЧЪСТИВЬ**, **БОГОЧЪТНВЬ**.

Микл СловНік

БОГОЧ(Ъ)ТНВЬ, пр. из Ват Хил (Јн 9.31) и Акад (Лк 2.25) с измењеном основном другог дела сложенице (чъст- > чът-), с потврдама у Миклс, ср. **БОГОЧЪТНВЬ**, в. **БОГОЧЪТЪЦЪ**.

БОГОЧЪТЫВЬ, ср. **БОГОЧЪТНВЬ**, **БОГОЧЪСТНВЬ**, в. **ЧЪСТИВЬ**.

БОГООБРАЗЪНЬ *и́рид.*, стсл. богообразънь, Θεοτύπος, Θεοεἰκελος, *ѝдодобан/сличан Бѣгу, богодобразан*. Канонска јев. не познају ову реч, али је потврђена у Супр. Појављује се као инов., забуном, само једном у Акад на месту благообразънь у T₀ (грч. εὐλαβής) и у већини срп. јев., због сличног скраћеног писања творб. основа Бого-/благо- (б̄-, б̄г̄-, к̄л̄г̄-): Мк 15.43 приде ниснфь ωт[ъ] арнцлфевн. в(о)гшвразны свѣстникъ Акад¹ (грч. εὐλαβής, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и тај човјек бјеше праведан и побожан).

Уп. **БЛАГООБРАЗЪНЬ**.

Миклс Слов

БОГООБРАЗЪНЬ, в. **БОГООБРАЗЪНЬ**.

(-)БОМАЗННВЬ, в. **БЛАГОБОМАЗННВЬ**.

БРАЧЪНЬ *и́рид.*, стсл. врачънь (x5), τοῦ γάμου, *свѣдбенӣ, свѣчан̄и* и тоῦ νυμφῶνος само као део израза с јединственим значењем (υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, *свѣшови, свѣши, свѣдбѣри*).

Овај стсл. придев одговара генитиву двеју грч. именица: *γάμος* (*сва̀дба*) и *νομφών* (*бра̀чна̄ ђдаја, мла̀деначка̄ сђба; свадбен̄а дворана*), уз померање и обједињавање значења на слов. терену; те именице преведене су, чешће, слов. именицом брак, уз задржавање значења из грч. предлошка. Српска јев. не познају лекс. разночт., осим графичких и обличких разлика: Мт 22.12 дру̀же како кннде сђмо не нмѣе одѣннѣ бра̀тна Гильф Вукан Хил Мп₂, бра̀тна Бд Вв, бра̀тнаа Ром, бра̀тна Ват Стањ Рх Шч Хл Гр Мл Хн Дш Јк Св Гг Км Рн, бра̀тнаго Нк, бра̀тнааго Црк, бра̀тнаго Мир Хв Чј, одѣннѣ бра̀тное Сл, одѣннѣ бра̀тнок Акад, рнзы бра̀тнѣк Ср (грч. <тоѡ> *γάμου*, Вук Реш Стеф Чар Син: пријатељу! како си дошао амо без свадбенога руха?, Бак: *bez svadbenog odelja*); сл. и Мт 22.11. ♦ У изразу сынове бра̀тннн: Мт 9.15 *када могућь с(ы)нове бра̀тннн плакати се* Гр Вукан, бра̀тнѣ Рх Мир, бра̀тнн Вв Хил Гильф Нк, бра̀тннн Ром Шч, бра̀тнѣ Ср, бра̀тннн Хл Мл Дш Јк, бра̀тнѣ Рн Хн Гг, бра̀тнн Св Ват Кп Чј Бд₂, бра̀тнѣ Км Стањ Хв (грч. *οἱ υἱοὶ τοῦ νομφώνος*, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: *Еда ли могу сватови плакати*); сл. Мк 2.19 и Лк. 5.34.

Миклс Дан Слов

ВНТАРЬ, пр. из Чј (Мк 2.26) с окрњеним поч. вокалом (афerezом) у акц. целини, в. **АВНАТАРЬ**.

ВННТАРЬ, Кп (Мк 2.26), ср. **ВНТАРЬ**, в. **АВНАТАРЬ**.

ВЛЪХВЪ, -а м., стсл. влѣхвѣ (х5), *μάγος*, *вра̀ч, видѡвнѣак, ѡ̀ро̀рок, га̀йѣар, ма̀г, ма̀ђиднѣчѣр, чаробнѣак, му̀драц, му̀дарац*. Српска јев. (као ни стсл.) не познају разночтенија за ову именицу, осим извесних графичких и фонетских различитости; у апостолима постоје разночт. (ДА 13.6 *шврѣтоста кетера влѣхѣва лѣжа пр(о)рока нудѣа Шиш – корѣннѣца Мат, ДА 13.8 кореннѣць Шиш, корѣннѣць Мат*). Глагол влѣхвовати (*μαγεύειν, чарати, вра̀чати*) не појављује се у јев., али га има у апост., опет с разночт. (ДА 8.9 *моуѣ же кетер нценемь сидонь. прѣжде вѣ вь градѣ томь. влѣхвоуе н оустрашак странау самарнскоу Шиш – кореннѣ творе Грш Словннѣ*), и сачуван је кроз савр. покр. реч 'вухѡвати' (*вѣрати, обмањивати ѡ̀риѣвѡрнѣм рѣчима, РСА*); за именицу влѣхвѣ такође постоји срп.

континуант 'вухва' (Микл): Мт 2.1 се вљсви ѿт[ь] вѣстока придоу
 въ нѣр(оу)с(а)лицѣ Бд Ват Црк Рх Сљ и др. (вљсви А, вљсви С,
 вљсви О), вљсви Км, вљсви Гр, вљкви Мир Кп, вљкви Нк Хв
 (грч. μάγοι, Вук Реш: а то доју мударци од истока у Јерусалим,
 Чар Син: мудраци, Стеф: мази, Бак: magi). Мт 2.16 (1) видѣвъ
 јако пороуганъ выс(тъ) ѿт[ь] вљкви... Хн Ват Деч Ром Акад Рх Мп
 Дш Св Кп (отъ вљкви А О, отъ вљкви С), ѿт[ь] вљкви Гильф,
 ѿт[ь] вљкви Мир, ѿт[ь] вљкви Црк Стањ Бд Сљ Шч Нб Мл,
 ѿт[ь] вљкви Гг, ѿт[ь] вљкви Нк Хв, ѿт[ь] вљкви Хл Гр Ср Јк
 Км, ѿт[ь] вљкви Рн; (2) по врѣмени еже испита ѿт[ь] вљкви Хн
 Ват Гильф Деч Рх Мп Шч Хл Дш Св Кп (отъ вљкви А О, отъ
 вљкви С), ѿт[ь] вљкви Ром, ѿт[ь] вљкви Мир Црк Стањ Сљ Гр
 Нб Мл Гг, ѿт[ь] вљкви Бд, ѿт[ь] вљкви Нк, ѿт[ь] вљкви Акад
 Ср Јк Км, ѿт[ь] вљкви Рн (грч. ὑπὸ τῶν μάγων ... παρὰ τῶν
 μάγων, Вук Реш: кад видје да су га мударци преварили ... по
 времену које је добро дознао од мудараца, Чар Син: мудраци
 ... од мудраца, Стеф: мази ... од мага, Бак: magi ... od magâ). ◊ У
 Мт 2.13 српски апракоси и многе тетре, као и стсл. јев. (А С
 О), имају ову именицу у првом делу стиха, док извесне срп.
 тетре задржавају анафор. заменицу непосредно се ослањајући
 на грч. предложак (у коме стоји αὐτός, чему у свим преводима
 на савремени срп. јез. на томе месту одговара само лична зам.
 'они'): ошѣд[ь]шнѣ же вљкви Ср Мир Ват Црк Деч Ром Стањ
 Рх Мп Ср Хн Кп Км, вљкви Јк, вљкви Рн, вљкви Гг,
 вљкви Гильф, вљкви Акад – ошѣд[ь]шнѣ же нѣ Сљ Бд Хл
 Гр Дш Св Нк Хв (грч. αὐτῶν, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: А
 пошто они отиду).

Миклс Дан СловHilf,Nicod,Nik,Šiš

ВРАТА АДОВА им. + *ирид.*, стсл. врата адова (x1), πύλαι
 ἄδου, *вратӣа адова, вратӣа адскā, вратӣа пакла, пакленā сѣла*
 (фиг.), и на семь каменнъ съзидю цр(ь)к(ь)въ мож. и врата адова не
 въдоблѣють еи Мир Ват Црк Гильф Чест Ром Стањ Акад Рх Мп
 Бд и др. (грч. πύλαι ἄδου, Вук Реш: и на овоме камену
 сазидаћу цркву своју, и врата паклена не ће је надвладати,
 Син: и врата пакла, Стеф Бак: и врата адска, Чар: и врата
 адова).

Ср. **АДОВЪ, ВРАТА.**

Дан Слов

ВРАТЬ, -а м., стсл. врачъ (x2), ἰατρός, *lèkār, lèčniik, vidār, iscèliiŕiel*. Српска јев. обједињују појам 'лекара' из стсл. јев. једном лексемом, врачъ (x5), преносећи је из T₀ (Мт 9.12, Лк 5.31) и уопштавајући на месту вални из T₀ (Мк 2.17, Мк 5.26, Лк 4.23, Лк 8.43). Та померања већ су почела у стсл. јев. – само М познаје изборну лексему вални – а у српској редакцији она се начисто гаси. У савременом срп. 'врач' се своди на *mâg, чарòбњак* и сл. (оно што је *вљхвъ* у стсл.). Као лексичко разночт. јавља се само *валль* у Чј (Мт 9.12). У апостолима се извршило исто лексичко померање (вални → врачъ: Кол 4.14: *целюктъ въ люка врачъ Мат Шиш*).

1. Према 'врачъ' у T₀: Лк 5.31 не трѣвоујотъ здравни врача нь колещен Мп Мир Вукан Ват Црк Хил Гиљф Стањ Акад Рх Бд Шч Хл Гр Нб Пћ Мл Хн Дш Сл Јк Св Кп Гг Нк Хв Чј Км Ср₂ (исто М А О), *врачѣ Ром, врачъ Рн* (грч. ἰατροῦ, Вук Реш Стеф Бак Син: Не требају здрави љекара него болесни, Чар: лекар није потребан).

2. Према 'вални' у T₀: Мк 5.26 и много пострадавшн *от[ъ]* много *врачевъ* Ват Мир Вукан Црк Гиљф Деч Стањ Акад Рх Мп Вв Шч Хл Гр Ср Нб Мл Хн Дш Св Кп Нк Хв Чј Км Рн (отъ ... *врачевъ* З С О), [...] *врачевъ* Чест, *от[ъ]* ... *врачевъ* Сл Ром, *от[ъ]* ... *врачевъ* Гг, *от[ъ]* ... *врачевъ* Хил Бд Јк (грч. ἰατροῦ, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И велику муку поднијела од многијех љекара). У Лк 8.43 *врачевъ* у Вукан.

Уп. *валль*.

Миклс Дан СловConst,šiš

ЗА АЛАГОУ ОУДАРНТИ *йредл.+ акуз.+ гл., ῥαπίζω, ošàmariiti, удариити по образу (шйбайи, шйући)*, само у једном јев. (Акад) преиначен израз за лантж оударити наслеђен из стсл. (М З А С О), док је у свима осталима срп. јев. стање као у стсл.: Мт 26.67 *тогда заблваше кмоу лице. и пакости кмоу дѣтаху. ѿви же за алагоу оударнише* (грч. οἱ δὲ ἐράπισαν, Вук Реш: Тада пљунуше му у лице, и ударише га по лицу, а једни му даше и приушке, Стеф: и бијаху га ... а други палицама, Чар: ударише ... а други по образу, Син: а други га бијаху по образима, Бак: i jedni ga rukom po licu pljesnuše).

Уп. *алага, оударити*.

ø Микл Дан Слов

(-)ЗАКОНЪННКЪ, в. БЕЗАКОНЪННКЪ.

(-)ЗАКОНЪНЪ, в. БЕЗАКОНЪНЪ.

НАВНННН, пр. ѿт[ъ] епридне навнине из Чј (Лк 1.5), слободна акомодација присв. придева авнанъ, уз додавање хијатског н-, в. АВНАНЪ.

НАНРЪ, -а м. име, стсл. нанрѣ (анрѣ) (х2), Ἰάϊρος, Јаир. Осим стандардног нанрѣ (М З С О), већ у стсл. споменицима јавиле су се деформације (нарѣ З, анрѣ А), које су карактеристичне и за срп. јев. (најчешће анрѣ, затим анерѣ и усамљено анарѣ), уз одр. графичка варирања: Мк 5.22 и се прѣнде едниъ ѿт[ъ] старѣшнинъ сьнициа, именець нанрѣ Св Ват Хил Ром Рх Бд Шч Гг Км (исто М), накнадно натписано н- изнад анрѣ (иста рука) у Мп Хл, ѣанрѣ Хн Стањ Дш Јк – анрѣ Вукан Црк Гилѣф Вв Гр Ср Нб Мл Сл; анарѣ Мир; анерѣ Кп Нк Хв Чј (грч. Ἰάϊρος и Ἰάειρος, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: И гле, дође један од старјешина зборничкијех по имену Јаир); слично и у Лк 8.41 нанрѣ Хил Ват Стањ Рх Мп Ср Нб Гг (тако и М С О), ѣанрѣ Ром Хн Дш Јк Св, ѣанрѣ Рн – анрѣ Мир Вукан Црк Гилѣф Акад Бд Вв Шч Хл Гр Пћ Мл Сл Км (тако и А); анерѣ Кп Нк Хв Чј.

Уп. анрѣ.

Слов

НАН(Ъ)НА/НАН(Ъ)НА, ж. име ум. ноан(ъ)на у Лк 8.3 (н нанъна Црк, н анъна Дш), и ум. ан(ъ)на¹ у Лк 3.2 (прн ... анънѣ Мир, прн ... аннѣ Нк), Јн 18.13 (къ нанънѣ Мир Кп, къ нѣнъны Хв) и Јн 18.24 (нѣнъна Хв), и ум. ан(ъ)на² у Лк 2.36 (нанъна Чј Нк Хв, нѣнна Кп), в. ноан(ъ)на, ан(ъ)на¹ и ан(ъ)на².

НАРАМАТЪА, име града ум. анматѣа, облик с протетичким н- из Хв (Мт 27.57), ср. арамамна, в. анматѣа.

НОАНА, ж. име ум. ан(ъ)на¹ у Мир (Јн 18.24), где изгледа да је поч. н- преосмишљени акуз. јд. м. р. анафор. заменице (у издању посла же н она свезана къ канѣпѣ архиеѣови). Та се зам. у О такође губи, а у С чак се ово ж. име слично замењује м. именом 'Јован' (1 ноанънѣ); сродно померање на овоме месту одвија се у Хв (нѣнъна, у изд. необележена реконстр.

и Иѣньна), а у Мир и на остала два (Јн 18.13 кь наньнѣ, Лк 3.2 при ... ианьнѣ), в. ноан(ь)на.

НОАН(Ь)НА, -ы ж. име, стсл. ноанна (х2), Ἰωάννα, Јована и Йвана: Лк 24.10 бѣаше же мариѣ магдалнини. и иваньна. и мариѣ макавля Рх, и иваньна Бд Хл Пѣ, и иванна Мп (и ноанна М), и ивана Деч (и ноана О), и иваньна Ср Јк Км, и иванна Ром Хн Св, и иванна Дш, и ивана Став; без везника и (који је елидиран или стопљен с почетком имена, па се у неким издањима име представља окрњено, да би се везник вештачки очувао, нпр. и анна З) иваньна Шч Нб, иваньна Мл, иванна Ват Сл (ноанна А), иван(ь)на Рн – и аньна Вукан Мир Вв, и аньна Гиљф Гр – у неким јев. ради симетрије три пута се понавља име 'Марија', што доводи до преосмишљавања: мариѣ магдалнини. и мариѣ магдалнини. и мариѣ макавля [...] Чест; мариѣ ноаннова Кп, мариѣ нов(а)нова Хв, мариѣ нов(а)нова Нк (Вук Стеф Бак Чар Син: А то бијаше Магдалина Марија и Јована и Марија Јаковљева, Реш: i Ivana); сл. Лк 8.3 и иваньна Хл, и иваньна Бд, и иванна Хн (и ноанна М), и иванна Сл, и иван(а)н(ь)на Рн, и иванна Ром Став Јк Св Гг, и иваньна Км; без везника иваньна Мир, ноан(ь)на Нк, ноанна Кп Хв, иванна Гиљф Пѣ; ноанни Чј, ивани Вукан – и аньна Црк, и ианьна Дш – и аньна Хил Рх Хв, и аньна Вв Гр Ср Нб, и анна Ват Мп.

СловНик

ИВАННА, уп. ноана, али в. ноан(ь)на.

ИВАН(Ь)НА, в. ноан(ь)на.

ИѢНЬНА, в. иван(ь)на.

ИВАН(Ь)НА, в. иан(ь)на.

КРАКВЕ ДРѢВЕСЕЦЬ ном. + дай. (мн.), крајевѣ дрѣвѣѣна, хапаксни израз на месту акриди/проузи из др. срп. јев.; интервенција се може приписати наручиоцу књиге, српском патријарху Сави (1354–1375), у складу с теол. тумачењем да се за време поста св. Јован Крститељ није хранио месом него растињем (уп. Син; не ѡкрѣс, -ѣдос 'скакавац' него ѡкрѣс, -ѣос 'врх, шиљак, крај', а то се односи и на дрвѣће). У другој књизи за коју постоје индиције да ју је радио исти

писар, чак у другој редакцији (Ив), решење је старо, прџзн: Мт 3.4 снѣд же љго вѣше краеве дрѣвесемь и медь двѣи Св (грч. ἀκρίβες, Вук Реш Стеф Чар: а храна његова бијаше скакавци и мед дивљи, Бак: Он se hranjaše skakavcima i medom divljim, Син: а храна му бијаше биље и дивљи мед).

Уп. акрндѣ.

ø Микл Дан Слов

ЛАКАТИ, -чуѣ, -чешн *несврш.*, стсл. лакати, поред обичнијег аљкати, πεινάω, *бѣиѣи глѣдан, гладдѣаѣиѣи*. У српским јев. доследно се користи старији облик овог гл. (пре метатезе ликвида, веров. подржан облички стабилним свршеним гл. вѣдалькати), а само у Мир на два места јавља се млађи облик (с извршеном метатезом), што је занимљиво када се зна да се, с друге стране, искључиво у Мир среће и неизмењени лик речи аљдани (поред млађег ладни/ладни које једино постоји у осталим срп. јев.), што има везе с увиђањем односа између књижевне норме и нар. јез. код писара овог јеванђеља (то је нашло одраза и на др. местима у књизи, нпр. слично мешање префикса вѣ- и ѣѣ-); од стсл. јев. само у 3 сачуван је овај млађи облик (у њему је такође хапаксно заступљено аљдани; међутим, свега једном слажу се Мир и 3 у адресама ових потврда): Мт 25.37 кога те видѣхомь лачюца и натрюхомь Мир (лачѣца 3) (грч. πεινῶντα, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: кад те видјесмо гладна, и нахранисмо?), Мт 25.44 кога те видѣхомь лачюца или жеждюца Мир (грч. πεινῶντα, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: кад те видјесмо гладна или жедна).

Ср. аљкати.

Микл Слов

ЛОНО АВРА(А)МЛЕ *им. + ѣрид.*, стсл. лоно авраамле (х1), κόλπος (тоѣ) Ἀβραάμ, *Аврамово крѣло/скѣѣи/нарѣчје, рѣј* (фиг.). Овај се израз, изван српског материјала, још може градити с млађим обликом придева, лоно авраамово (Миклс Слов), и с власт. именом у ген., лоно авраам (Слов): Лк 16.22 бысть же ѣѣмрѣти нищомѣѣ. и несеноѣ быти агг(ѣ)лы, на лоно авраамле Св Стањ Бд Пѣ Мл Дш Гг (исто О), на лон(о) авраамле Сл, на лоно авраамле Јк Км, на лоно авраамле Шч, на лоно авраамле Гр Ром, на лоно авраамле Гиљф Ср Хн (исто 3 А), на лоно авраамле Хл,

на ло аврамѣ Нб, на лоно аврамѣ Вукан Ват Црк Акад Рх Мп Кп
Нк Хв Чј (исто М С), на лоно аврамѣ Вв, на лоно аврамѣ Хил;
'крило' је м. р. на лонѣ аврамѣ Мир (грч. εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ,
Чар: А кад умре сиромах, анђели га однесе у Авраамово
наручје, Бак: и пагичје Авраамово, Син: у наручје Авраамово,
Вук Стеф: у наручје Авраамово, Реш: и пагичје Авраамово).

Ср. авра(а)мль, лоно.

Слов

ЛОНѢ АВРАМЛЬ им. + *йрид.*, пр. быс(ть) оумрѣти ницюю. н
несеню быти анг(е)лы на лонѣ аврамль из Мир (Лк 16.22) у коме се
им. 'лоно' доживљава као да је м. р., в. ЛОНО АВРАМЛЕ.

НААГЕНОКЪ, в. НАН(Ь)ГЕОВЪ.

НААГЕОВЪ, в. НАН(Ь)ГЕОВЪ.

НААГЕОВЪ, в. НААГЕОВЪ.

НААГ(Ь)ГЕОВЪ, в. НАН(Ь)ГЕОВЪ.

НААГ(Ь)ГЕОВЪ, в. НААГ(Ь)ГЕОВЪ.

НААНГЛЕВЪ, в. НАН(Ь)ГЕОВЪ.

НААНЬГЕОВЪ, в. НАН(Ь)ГЕОВЪ.

НААРАМОВЪ, деформисани присв. прид. *арамовъ* у Рх (Лк
3.33), вероватно контаминација с присв. *придевом* *норамовъ*
који овде изостаје, уп. *ноарамовъ*, в. *арамовъ*.

НАГ(Ь)ГЕОВЪ, в. НАН(Ь)ГЕОВЪ.

НАГ(Ь)ГЕОВЪ, в. НАГ(Ь)ГЕОВЪ.

НАЕГЕОВЪ, в. НАН(Ь)ГЕОВЪ.

НАН(Ь)ГЕОВЪ *йрискв. йрид.*, стсл. *наанѣовъ* (х1), тоѡ *Ναυυαί*,
Нагѣјев (из генеалогіје Христове); облик потврђен од стсл.
јев. само у М (*наанѣовъ*), у срп. јев. с веома разноврсним
графичким и фонетским варијантама: [Лк 3.23 ... *иакѡ* *иниць* бѣ

ὁδωραινῶσιν, γὰρδῶσιν. Ова се реч јавља само у М од свих стел. јев. (друга ни немају то место), и то као превод за две наведене грч. лексеме. Српска јев. доследно је чувају у Мт 23.27, док се у Мт 23.25 уносе различит. неправда, бесправда, бесправднѣ, несѣтостъ, што заједно са грч. предлошком отвара могућност да је у првобитном стел. преводу ту била друга реч, али се под утицајем наредног стиха уопштила управо ова. У српским апостолима грч. ἀκρασία преводи се са неодръжаннѣ (1 Кор 7.5 за неодръжаннѣ ваше Мат, за неодръжання вашего Шиш), док грчком ἀκαθαρσία доследно одговара нечистота (1 Сол 4.7 нѣс(тъ) бо възвалъ нас(ъ) в(ог)ъ на нечистоту Мат Шиш), као и у јев.; међутим, у апостолима српскословенском нечистота одговара и грч. ἀσελεύεια (2 Пет 2.2 и мнози ндоутъ въ слѣдъ нечистоти нхъ Мат, неч(н)стоты Шиш), што се у њима чешће другачије преводи (стоудодѣяннѣ: Рим 13.13 не любодѣянни и стоудодѣянни Шиш, уп. Мк 7.22 – Мат испушта; стоудоложьствнѣ: 2 Кор 12.21 и не показъшнхъ се ω нечистотѣ. и любодѣяныи. и стоудоложьствни Мат Шиш; скотоложьствнѣ и скотожитнѣ: 1 Пет 4.3 хождъшеи въ скотоложьствн Мат – въ скотожитни Шиш; скврѣна: Јуд 4 в(ог)а нашего бл[а]г[о]д[ѣ]тъ прѣлагающе въ скврѣню Мат, въ скврѣноу Шиш, што се подудара с преводом грч. πολυσμός; 2 Кор 7.1 отисътиць се от всакоє ськврѣни пльтьскнѣ и доуховннѣ Мих, скврѣны Мат Шиш).

1. Према грч. ἀκρασία: Мт 23.25 ютрыюдоу же соутъ пльни хыщенни нечистоты Мп Вукан Ват Гильф¹ Рх Нк Чј (нечистоты М), нечѣстоты Хв – несѣтостн Гильф² – неправъ|ды Мл, неправ'ды Ром Вв Шч Хл, неправды Црк Хил Стаъ Бд Ср Хн Дш Јк Св Гг Км Рн; всакоє неправдн Кп (с додатком атрибута под утицајем Мт 23.27) – бесправды Мир, бесправ'ды Гр – вєсь|правднн Сл (грч. ἀκρασίας, Вук Реш Син: а изнутра су пуне грабежа и неправде, Стеф: пуне грабежа и неситости, Бак: рупи grabeža i nenasičenosti, Чар: пуне грабежа и неумерености).

2. Према грч. ἀκαθαρσία: Мт 23.27 вноутръюдоу же пльни соутъ костни мрътвѣхъ и всакоє нечистоты Ср Мир Вукан Рх Мп и др. угл. исто (нечистоты М) – Ром Хн испуштају баш ту синтагму с краја стиха (грч. ἀκαθαρσίας, Вук Реш Стеф Бак Син: а унутра су пуни костију мртвачкијех и сваке нечистоте, Чар: и сваке нечистоће).

Уп. неправда, бесправда, бесправднѣ, несѣтостъ.

Миклс Дан СловНик,Šiš

НОРАЦЦОВЪ, деформисани присв. прид. **арамовъ** у Мп (Лк 3.33), вероватно контаминација с присв. придевом **норамовъ** који овде недостаје, в. **арамовъ**.

(-) **ОБРАЗЪНЪ**, в. **БЛАГООБРАЗЪНЪ**, **БОГООБРАЗЪНЪ**.

ОБА, грешком ум. **авба** у Хв (Мк 14.36) услед неразумевања стр. речи, в. **АББА**.

ОЗОРЪ, -а м. име, деформисано име из родослова Исуса Христа потврђено само једном у Гилџ (други пут је **азоръ**), Мт 1.13; можда је с њим у вези име извесног кнеза (1240–1272) забележеног као 'ωζορѣ' (х3) у Мон LVI (54).

Дан

*-**ОЧЪСТВНИЕ**, в. **БЕЗОЧЪСТВНИЕ**.

*-**ОЧЪСТВО**, в. **БЕЗОЧЪСТВО**.

ПЛЕМЕ АВРА(А)МЛЕ им. + *ѿрид.* стсл. плема авра(а)мле (х2), γένος, γέννημα, σπέρμα (τοῦ) Ἀβραάμ, *Авра́мово ѿлѣме/ ѿѿѿомсѿво/ ѿоколѣње/ сѣме, Јевреји* (фиг.), разночт. племе ум. старијег и чешћег сѣме: Јн 8.37 вѣмъ ѿко племе авраамле кесте Ср Пћ, племе авраам'ле Бд, племе авраамле Гилџ Рх, племе аврамле Вв, племе авраамле Шч; само племе Мп – сѣме авраамле Нб Ром Стањ Сл Гг Јк Км, сѣме авраамле Црк Хил Гр Хн (исто З А), сѣме авраамле Рн, сѣме аврамле Мир Вукан Ват Акад Кп Нк Хв (исто М), сѣме аврамле Хл Мл Дш (грч. σπέρμα Ἀβραάμ, Чар: Знама да сте Авраамово потомство, Бак: potomstvo Abrahamovo, Син: сјеме Авраамово, Вук: сјеме Аврамово, Репш: sјеме Abramovo, Стеф: деца Аврамова).

Ср. авра(а)мль, племе, сѣме авра(а)мле.

ø Микл Дан Слов

ПОСТЪ, -а м., стсл. постъ (х3), νηστεία, *ѿбсѿѿ*. Српска јев. начелно се слажу са стсл. јев. која у овоме случају не познају разночт.; међутим, Гилџ (х2) и Рх Мп (х1) уводе варијанту 'альканиѣ' у Лк 2.37 и Мк 9.29 (као слов. проширење јев. текста које се ослања на споредне грч. рукописе, в. ниже), раније хапаксно забележену на др. месту у Мстсл (Мт 17.21); у

српским апост. користи се постъ и пощениѣ (Да 27.9 зане и постъ юже приближиа се вѣше Мат Шиш – 2 Кор 11.27 въ альчи и жеждн. въ пощеннѣхъ множицею Шиш; въ пощенн Мат, ова лексема потврђена је у Миклс и Дан): без разнот. Мт 17.21 родъ же съ не нсходитъ токмо молитвою и постомъ Вукан Мир Рх Мп и др. (исто М, постомъ А С, постъмъ О), постомъ и м(о)л(н)твою Црк (у грч. испуштен стих, у крит. апарату καὶ νηστεία, Вук Реш Бак Син: А овај се род изгони само молитвом и постом, Стеф Чар: [осим помоћу молитве и поста]); сличан текст, али с разнот. Мк 9.29 ть родъ не можетъ ничи же изити. тькмо м(о)л(н)твою и постомъ Мир Вукан Ват Хил Рх Мп Бд Нк и др. (исто З, постомъ М А С, постъмъ О) – алканнѣмъ Гильф – Кп испушта (стоји тькмо молитвомъ), као и грч. (грч. само ἐν προσευχῇ, али у крит. апарату још καὶ νηστεία, Вук Реш Бак Син: Овај се род ничим не може истјерати до молитвом и постом, Чар: само молитвом [и постом], Стеф нема); текст заснован на стању у основном грчком Лк 2.37 постомъ и м(о)литвади. слоужещи ношъ и д(ь)нь Ват Црк Деч Ром Стаъ Акад Бд Шч Хл Гр Ср Пћ Мл Кп и др. (исто М З, постомъ А С, постъмъ О) – алканнѣмъ Гильф Мп, алканнѣмъ Рх (грч. νηστείας, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и служаше Богу дан и ноћ постом и молитвама).

Уп. алканнѣ.

Миклс Дан Словѣи

(-)ПРАВЪДА, в. БЕСПРАВЪДА и НЕПРАВЪДА.

*-ПРАВЪДНІЕ, в. БЕСПРАВЪДНІЕ.

ПРОХОДЪ, -а м., стсл. *проходъ, ἀφεδρών, *záход, ѱρόход*. Поред претежнијег чувања грецизма афедронъ, у српским јев. појављује се и слов. превод проходъ, познат и у Микл на основу српске грађе; код Дан само у значењу 'canalis', у Слов 'transitus; ambulatio'; у ХЗ постоји израз проходно трѣво 'задње црево, ректум': Мт 15.17 ѣко всако еже входитъ въ уста въ трѣво вымѣщаеть се. и проходомъ нсходитъ Мир Ват Црк Гильф Рх Мп Бд Вв Шч Хл Ср Мл Дш Кп – афедрономъ Вукан Стаъ Гр Нб и остали исто или сл. (грч. εἰς ἀφεδρώνα, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: да све што улази у уста у трбух иде, и избацује се на поље); сличан текст Мк 7.19 јако не входитъ кмоу въ ср[ъ]дце, нъ въ трѣво. и

проходомъ исходитъ Дш Св; скозѣ проходъ Вукан Ват Црк Хил Гильф Рх Мп – афедрономъ Ром Стаѣ Бд Шч и остали исто или сл., нпр. скозѣ федронъ Мир (грч. εἰς τὸν ἀφεδρῶνα, Вук Реш Син: Јер му не улази у срце него у трбух; и излази на поље чистећи сва јела, Бак: i ide u skrivena mesta koja čiste сва јела, Стеф Чар: и одлази у заход).

Уп. афедронъ.

Миклс Дан Слов

ПРОУГЪ, -а м., стсл. пржгъ (х2), ἀκρίς, скакавац. Рани слов. превод грецизма акрндъ, потврђен у С, доста заступљен у срп. јев., у 14 јсв. (Ват и др.) јављају се обе лексеме, у Гильф Рх и Мп само ова; присутна су и графичка и морфолошка варирања: Мк 1.6 еѣ же ншанъ шблѣченъ власы вельвоужди ... и пады проугы и медь днви Рх Мп Св, проуги Гильф, проуг[...] Пр, проузи Гр (пржзи С), проугѣ Сл – акрндн Деч (тако и М З А), акрнды Нк Ват Ром Стаѣ Шч Хл Ср Мл Дв Јк Гг, акриды Хн Рн, акридын Дш, акриди Км; акрндъ Мир Црк Кп Хв Чј (тако и О); акрнтъ Акад (грч. ἀκρίδας, Вук Реш Стеф Чар: А Јован бијаше обучен у камиљу длаку ... и јеђаше скакавце и мед дивљи, Бак: i hranjaše se skakavcima i medom divljim, Син: и јеђаше биље и дивљи мед). Сличан текст је и у Мт 3.4 проузи Ват Црк Гильф Акад Стаѣ Рх Дш Јк Кп Нк Хв Км Рн (сл. С), проуг[...] Мп, проузи Хн Гг – акрндн Деч Ром Бд Сљ Хл Гр (тако и А), акрнды Нб Шч Мл, акрндъ Мир (тако и О) – крајеве дрѣвесемъ Св.

Уп. акрндъ.

Миклс СловNik,Hval

РАМА, -ы (и непром.) ж., име града, стсл. рама, Ῥαμά, Рама: Мт 2.18 глас(ь) въ рамѣ слышанъ выс(ть) Мир Ват Рх Мп и др. (въ рамѣ А О), непром. оу рама Црк (исто С) – въ арамаѣ Хл Нб; ва раамѣ Акад, непром. ва рама Сљ, ва раамн Кп (ова три примера нису сасвим јасна, тј. да ли је реч о вокализацији у предлогу, из ортограф. разлога, која је подржана постојећим протетичким а-, уз стапање двају самогл. у један, или је просто реч о протетичком а- испред именице) – гласъ велинкъ слышанъ выс(ть) Гильф (исто СловDee) (грч. ἐν Ῥαμά, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: Глас у Рами чу се).

Дан СловNik

РАЦАТНА, име града ум. **арцатѣа**, облик с аферезом из Хв (Мк 15.43), ср. **арацатна**, в. **арцатѣа**.

РАХНАЛЬ¹, -н (?) или *нейром. жс. име*, стсл. **рахналь** (х1), **Ῥαχὴλ**, *Рахильа*: Мт 2.18 глась оу **раца** слышань вьсть. плачь и рыданнє и вьплъ много. **рахналь** плачущь се чедь своихъ Гильф Ват Деч Ром Стаъ Акад Рх Бд Слъ Хл Гр Ср Нб Мл Хн Дш Јк Св Гг Кп Нк, **рахыль** Шч Хв Км; у Мир можда схваћено као ген. јд. или ном. дв. **рахилн** (грч. **Ῥαχὴλ**, Вук: Глас у Рами чу се, плач, и ридање, и јаукање много: Рахила плаче за својом дјецом, и не ће да се утјешн, Реш Бак: Rahele; Стеф Чар Син: Рахильа).

Словник

РАХНАЛЬ², замена м. имена **архела** ж. именов **рахналь** у два срп. јев. (услед сличности у облицима и велике близине у тексту (’Рахильа’ долази непосредно пре, у Мт 2.18): Мт 2.22 и слшав же тако **рахналь** ц(а)р(ь)с(т)воуєтъ въ юден Акад Деч, в. **архелан**.

РАХЫЛЬ, в. **рахналь**¹.

САРНН, в. **ассарнн**.

СНАГОГОВЪ, краћи облик од **архиснагоговъ** (Мк 5.38 **сүнагоговъ** Мир, **снагоговъ** Хл), познат и у стсл. јев. (у садржају Лк 1296,8 ω дъштерн **сүнагоговъ** у 3, иначе у осн. тексту **архисүнагоговъ** 3), уп. **соүнагоговъ**, в. **архиснагоговъ**.

сүнагоговъ Слов

СНАГОГЪ, краћи облик од **архиснагогъ** (Мк 5.35 **от[ь]** **снагога** Сл), в. **архиснагогъ**.

ССАРНН, в. **ассарнн**.

СТАРѢНШНА МЫТАРСКЪ *им. + иприсв. ирид.*, каснији слов. превод за **архиснагогъ**, забележен само једном у два срп. јев. (Мк 5.22 **приде** **единь** **от[ь]** **старѢншинь** **мытарскъ** Рх Мп), в. **архиснагогъ**, **старѢншина**, **мытарскъ**.

ø Микл Дан Слов

СТАРЋИШНИНА ПИРОУ *ном. + дай.*, каснији слов. превод за архитриклнѣ, доследно у Ват Гильф Рх Ми и многим др. срп. јев. на сва три места у Јн (2.8–9), в. архитриклнѣ, старѣишина, пирѣ.

СТАРЋИШНИНА СБОРА *ном. + ген.*, именичка синтагма с падежним атрибутом у нар. облику без 'танког јер' у основи, што указује на озвучавање [зб-], пр. из два јев. (Мк 5.35 Хил, Лк 8.49 Гильф; с пајерком уместо 'танког јер' Мк 5.35 Гильф); у апост. постоји озвучавање и у писању (ДА 13.15 старшине збора Словниѣ; старѣишны с'бора к' нима г(аго)люще Шиш; старѣишню збора Мат), ср. старѣишина сбороу, старѣишина сбороу, старѣишина с'бора, в. архиснагогѣ.

СТАРЋИШНИНА СБОРОУ *ном. + дай.*, именичка синтагма с падежним атрибутом у нар. облику без 'танког јер' у основи, што сугерише озвучавање [зб-], с потврдама из неколико јев. (Лк 13.14 Ват Гильф Рх Вв Мл, Мк 5.38 Ват; с пајерком уместо 'танког јер' Мк 5.36 Гильф, Лк 13.14 Бд Шч Ср Пѣ Сл), ср. старѣишина сбороу, в. архиснагогѣ, архиснагоговѣ.

СТАРЋИШНИНА СБОРСКѢ, именичка синтагма с присв. прид. у нар. облику без 'танког јер' у основи, што подразумева озвучавање [зб-] у изговору; пример из два јев. (Хил Ват), ср. старѣишина сборскѣ, в. архиснагогѣ.

СТАРЋИШНИНА С'БОРА, пр. из Вукан Ват Црк Хил Гильф Гр с потврдом померања падежне зависности (дат. > ген.), такође у Словѣи,ниѣ, ср. старѣишина сбороу, в. архиснагогѣ, архиснагоговѣ.

СТАРЋИШНИНА СБОРНШТА *ном. + ген.*, каснији слов. превод за архиснагогѣ, забележен само у два срп. јев. (Мк 5.22 приде кѣ и(соу)соу ѣднѣ старѣишина сборища Црк, Лк 8.49 приде нѣк'то от[ѣ] старѣишнѣ сборища Дш), в. архиснагогѣ, старѣишина, сборище.
ø Микл Дан Слов

СТАРЋИШНИНА СБОРОУ *ном. + дай.* (С'БОРА *ген.*), доцнији слов. превод за архиснагогѣ; иновација позната већини срп. јев. само у Лк 13.14 от[ѣ]вѣщав же старѣишина сбороу Хн и др.

саобразно, изузев Мир Вукан Акад НБ Кп Нк Хв Чј; иначе шире присутна на др. местима једино у Гр (још х4) и у Вукан Ват Црк Хил Гилџ (још х3); конструкција с атрибутом у дат. још у Мк 5.36 *ї(соу)сь ... г(лаго)ла старѣншинѣ събороу Вукан Ват Црк Хил Гилџ*, затим у Рх Мп у Лк 8.49. Такође се јавља, али са ген. у Мк 5.35 (сл. и Лк 8.49) и придоше *от[ь]* старѣншинны събора Вукан Ват Црк Хил Гилџ Гр, и усамљено у Гр (Мк 5.22). Овај израз са средиштем синтагме у дат./ген. (Мк 5.38) долази на месту ранијег присв. прид. *архиснагоговъ* (у грчком само присв. ген. именице *τοῦ ἀρχισυναγωγού*): и придоше въ домъ старѣншинѣ събороу Вукан Црк Гилџ и старѣншинны събороу Ват, с атрибутом у дат.; старѣншинны събора Гр, с атрибутом у ген.; в. *архиснагогъ, архиснагоговъ, старѣншина, съборъ.*

Словšis,Nilf

старѣншина съборьскъ им. + *присв. ирид.*, познији слов. превод за *архиснагогъ*, забележен само једном у четири срп. јев. (Мк 5.22 *приде къ і(соу)соу старѣншина съборьскы Вукан, старѣншина съборьскъ Гилџ, старѣншина съборьскъ Хил Ват*), в. *архиснагогъ, старѣншина, съборьскъ.*

ø Микл Дан Слов

старѣншина съньмншта, пр. из Св с потврдом померања падежне зависности (дат. > ген.), ср. *старѣншина съньмнштоу*, в. *архиснагогъ.*

старѣншина съньмнштоу ном. + *дати.* (*съньмншта ген.*), каснији слов. превод за *архиснагогъ*, карактеристичан само за три срп. јев. (Мк 5.35–36 *придоше отроци старѣншинны съньмнцю г(лаго)люще ... і(соу)сь ... г(лаго)ла старѣншинѣ съньмнцю Рх Мп, от[ь]* *архиснагога ... старѣншинѣ съньмнцюу Св*); усамљен је каснији пр. с ген. (Мк 5.22 *от[ь]* старѣншинѣ съньмнща Св). Такође каснији слов. превод за присв. прид. *архиснагоговъ* (у грчком присв. ген. именице *τοῦ ἀρχισυναγωγού*) са присв. ген. именице-центра синтагме: Мк 5.38 и придоше въ домъ старѣншинны съньмнцю Рх Мп, в. *архиснагогъ, архиснагоговъ, старѣншина, съньмнште.*

(Слов)

соунагогъ, краћи облик од *архисоунагогъ* (Мк 5.36 *соунагогови Мир, соунагогъ у Акад*), познат и у стсл. јев. (Лк 8.49 *отъ синагога*

А, отъ соунагога С, Лк 13.14 соунагогъ А), уп. архисоунагогъ, сннагогъ, в. архисннагогъ.

сунагогъ Слов

СОУРНИМА, -ы ж., нејасна и хапаксна замена речи 'ассарни', ἄσσορίον, *новчий*, у Акад, Мт 10.29: не двѣ ли птици на соурнима вѣннима еста (грч. ἄσσορίου, Вук Реш: Не продају ли се два врапца за један динар?, Стеф Бак Чар: два врапца за ас, Син: два врапца за један новчий).

Уп. ассарни.

Ѹ Микл Дан Слов

СОУРОВЪ, пр. из Деч и Чј (Лк 2.36), краћи облик од асоуровъ, са сличном потврдом у З; у Миклс соуровъ је сѧмо придев *studus* 'сиров, пресан; суров'; ср. асоуровъ, в. аснровъ.

СЪСАРНИ, в. ассарни.

СЫНОВЕ БРАТЬНИИ *им. + ирид. (мн.)*, стсл. сынове брацьнии (х3), υἱοὶ τοῦ υἱοφῶνος, *свѧйшови, свѧйши, свѧдбѧри*, израз (идиом) пренет из стсл. јев., јавља се на три скоро истоветна места (Мт 9.15, Мк 2.19, Лк 5.34): Мк 2.19 еда могуѣт с(ы)нове брацьнии постити се Нк Вукан Гильф, с(ы)нове брацьнии Гр, с(ы)нове брацьнии Бд Ром Шч Ср, сынове брацьнии Хл Мп, с(ы)нове брацьнии Јк, с(ы)нове брацьнии Хн Гг Рн, с(ы)нове брацьнии Св, с(ы)нове брацьнии Вв Мл Дш, с(ы)нове брацьни Ват Мир Стаъ Рх Сл Кп Чј, с(ы)нове брацьни Км Хв (грч. οἱ υἱοὶ τοῦ υἱοφῶνος, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: Еда ли могу сватови постити).

Ср. брацьнь, сынъ.

Словник

СЫСАРНИ, в. ассарни.

(-)СЫТОСТЬ, в. несытость.

СѢМЕ АВРА(А)МЛЕ *им. + ирид. стсл. сѣмѧ авра(а)мле (х2)*, σπέρμα (тоῦ) Ἀβραάμ, *Аврамово сѣме/йойомсѣво/йоколење/йлѣме, Јевреји* (фиг.). Исти се израз јавља у апост. х5 (Рим 4. 1 ни занѣ соуѣт сѣме авраамле вѣси чеда Шиш). У неколицини срп. јев. уводи се и разночт. пѣме ум. сѣме: Јн 8.33 сѣме авраамле сѣмѧ

НБ Ром Стањ Дш Јк Св Гг Км Рн (сѣмѣ авраамлѣ О), сѣмѣ авраамлѣ Хил Гр Хн (сѣмѣ авраамлѣ З, сѣмѣ авраамлѣ А), сѣмѣ авраамлѣ Хл Мл Сл, сѣмѣ авраамлѣ Мир Вукан Ват Акад Кп Нк Хв (сѣмѣ авраамлѣ М) – племѣ авраамлѣ Ср Пћ, племѣ авраамлѣ Бд, племѣ авраамлѣ Гильф Рх, племѣ авраамлѣ Мп Вв Шч (грч. Στέρμα Ἀβραάμ, Чар: ми смо Авраамово потомство, Бак: potomstvo Abrahamno (sic), Син: сјеме Авраамово, Вук: сјеме Аврамово, Реш: sјеме Abrahamovo, Стеф: деца Аврамова); поновљен израз у Христовој реплици под Јн 8.37 (в. племѣ авра(а)млѣ).

Ср. авра(а)мль, сѣмѣ, племѣ авра(а)млѣ.

Словšiš

СУНАГОГЪ, уп. соунагогъ, архисоунагогъ, архисюнагогъ, в. архисннагогъ.

СУНАГОГОВЪ, в. сннагоговъ.

ФЕДРОНЪ, облик из Мир (Мк 7.19) окрњен аферезом (< аФедронъ), в. аФедронъ.

ΩΖορЪ, в. озоръ.

ЧАСТНВЪ, пр. из Нк и Хв (Лк 2.25) с вокализацијом полугласника у духу срп. нар. јез. (ь > а), в. ЧЪСТНВЪ.

ЧАСТЫВЪ, ср. ЧАСТНВЪ, в. ЧЪСТНВЪ.

ЧЕДА АВРА(А)МЛѢ им. + ирид. (мн.), стсл. чѣда авра(а)млѣ (х1), τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, Авра́мова де́ца/чѣда, Јевреји (фиг.): Јн 8.39 аще чѣда авраамлѣ висте былн Гильф Сл (чѣда авраамлѣ М А), чѣда авраамлѣ Рх, чѣда авраамлѣ НБ Ром Стањ Бд Гр Ср Пћ Хн Дш Јк Св Гг Км Рн, чѣда авраамлѣ Црк, чѣда авраамлѣ Мир (чѣда авраамлѣ З), чѣда авраамлѣ Вукан Ват Акад Вв Кп Нк Хв, чѣда авраамлѣ Хил, чѣда авраамлѣ Мп Шч Хл Мл (грч. τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, Чар: ако сте Авраамова деца, Бак: деца Abrahamova, Син: дјеца Авраамова, Вук Стеф: дјеца Аврамова, Реш: дјеса Abrahamova).

Ср. авра(а)мль, чѣдо.

ø Микл Дан Слов

ЧНСТНВЪ, пр. из Мп (Лк 2.25) са заменом основинског вокала (ь : н), в. ЧЪСТНВЪ.

(-)ЧНСТОГА, в. нечнстота.

ЧЪСТИВЪ *ῥριδ.*, стсл. чъстивъ (x1), εὐλαβής, *ἰδ̄б̄б̄жан*; *ч̄а̄с̄т̄ӣан*, *ч̄а̄с̄т̄ӣив*, *ч̄е̄с̄т̄ӣӣӣ*. Ова лексема задржава се у неколицини срп. јев., док се у већини замењује иновацијом благочъстивъ/богочъстивъ, а до забуне у употреби ових двеју лексема долази због сличног писања њихових скраћеница. Исто εὐλαβής у апостолима доноси разночтенија (благоговѣниъ: ДА 2.5 нюдѣн. моужн бл(а)гоговѣнии Шиш; благовѣрнъ: ДА 22.12 ананна же ктеръ моужь бл(а)говѣрнъ Мат), док словенском чъстивъ одговара грч. σεβόμενος (ДА 17.17 стедааше же се на съньмиши оубо съ нюдѣн. и ч(ь)стивыи Мат, ч(ь)стивы(и)и Шиш): Лк 2.25 и чл(о)в(ѣ)къ съ правьдивъ и чъстивъ Рх Ват Гильф Гр Сл Кп (чъстивъ М О, чъстивъ С), частивъ Нк, частывъ Хв; чистивъ Мп – бл(а)гочъстивъ Црк Ром Стаъ Бд Шч Хл Мл Хн Дш Јк Св Гг Км Чј, бл(а)гочъстивъ Рн – в(о)гочъстивъ Деч Ср Нб (вѣчъстивъ А) – богочътивъ Акад (грч. εὐλαβής, Вук Реш Стеф Бак Чар Син: и тај човјек бјеше праведан и побожан).

Уп. БЛАГОЧЪСТИВЪ, БОГОЧЪСТИВЪ, БОГОЧЪТИВЪ.

Миклс СловNik,Šiš,Const

(-)ЧЪТИВЪ, в. богочътивъ.

(-)ЧЪТЬЦЪ, в. богочътьць.

ѢРОНЪ, в. таронъ.

ІВНАФАРЪ, пр. прї іавнафарѣ из Дш (Мк 2.26) с додатим протетичким j- у изгов. целини, ср. лВНАФАРЪ, в. лВНАТАРЪ.

ІАН(Ъ)НА, ж. име ум. ан(ь)на¹ у Јн 18.13 (къ ѡньнѣ Акад), в. ан(ь)на¹.

ІАРОНЪ, в. аронъ.

ФЕДРОНЪ, потврда из Сл (Мк 7.19), с обликом који је окрњен аферезом (< аФедронъ), у којој се мешају слова грч. порекла ф : φ (страна писару); та појава је примећена и на др. местима у овоме споменику, што се одражава и на изговор, уп. фЕдронъ, в. аФедронъ.

ИМЕНИЦИ

О коришћењу именика̂

У именицима се излаже сва српскословенска лексика која се нашла у Речнику, али само у своме нормализованом виду, било из заглавља пуних одредница, било из сажетка одреднице као допунски податак. Јеванђељска се лексика доноси нормално, апостолска се ставља у стреласте заграде (>), а сва друга у обле заграде (). Повремено се јавља потреба за читањем српскословенског облика, па се транскрипција савременом ћирилицом ставља у угласте заграде []. Циљ ових „именика“ јесте да се представе модели будућих српско-српскословенских и грчко-српскословенских глосара који ће уследити по завршетку рада на овоме речнику. У даљој будућности треба предвидети и израду одговарајућих речника у другом смеру у односу на овај српскословенски. Зато у српском именику формирамо одреднице по узору на речнике страних језика какви се, кондензовани, иначе израђују (нпр. српско-руски, српско-енглески, српско-француски итд.). Одредница се акцентује, даје се основни граматички податак, упућује се на упоредиве и сродне облике, и на оне који имају предност, по начелима која важе и за сâм српскословенски речник. Новозаветна ономастика и богословска лексика обележавају се звездicom уколико нису потврђене ни у једном савременом речнику српскога језика, док се у загради прецртаном нулом (ø) истиче у којим речницима их нема, уколико их само поједини испуштају. Одомаћени црквенословенизми рускога порекла обележавају се скраћеницом 'цсл.', док се преживели или потенцијални одговарајући облици српскословенског порекла доживљавају као потпуно домаћи, те се и обележавају

скраћеницом 'сткв.' (старокњижевни). Изрази се најављују попуњеним ромбом (◊). Иста начела се, само упрошћена, примењују и у грчком именику, који је стога више индекс. У њему нема граматичког податка и не/потврђености у речницима. Приликом превођења с грчког настојао се очувати смисао, па се граматичке и творбене појединости често не поклапају – тако је грчком глаголу могао одговарати у старом словенском језику неки израз, а именици у генитиву неки придев. Зато поред номиналног грчког облика који у том случају остаје без паралеле на почетку одреднице, уводимо и празан ромб (◊), којим најављујемо грчки облик из парадигме и њему одговарајући словенски преводни еквивалент. Јасно је да приручни именици, који се овде износе, одговарају правим речницима, али се примери испуштају будући да су предмет обраде српскословенског речника.

Именик српско-српскословенски

а *везн.*, ллн, в. зар

̀ава *м.* (ø Моск РМС Никол), авва, в. отац

̀Август *м. име* (ø Моск РМС Никол), ав(ь)гоусть

̀Авель и ̀Авель *м. име* (ø Моск РМС Никол), авель

* ̀Авија *м. име*, авна/авна¹, авнадь, авндь, авнюдь

* ̀Авијатар *м. име*, авнатарь/авнафарь

* ̀Авијин *йрисв. йрид.*, авнань/авниань [Авијаѣъ], авна/авна², авн(н)нь [Авїн/Авијин]

* ̀Авијуд *м. име*, авноудь/авнюдь, авнюда

* ̀Авиліна *ж. име йокрајине*, авланнина

* ̀Авилінија *ж. име йокрајине*, авланнина, ср. Авиллина

* ̀авилініјскїй *йрисв. йрид.* (< Авилинија), авланньскь, ср. авилински

* ̀авїлїнскїй *йрисв. йрид.* (< Авиллина), авланньскь

̀Авраам, *м. име*, авраамь, ср. Аврѣам

̀Авраамов *йрисв. йрид.*, авраамль, авраамовь, ср. Аврѣамов

Àврам (нар. и савр.) *м. име* (ø Моск РМС), аврамъ, уп. Àврām

Àврāм, -āма *м. име* (ø Моск РМС), авраамъ

Àврамов (нар. и савр.) *йрисв. йрид.*, аврамъ, аврамовъ, уп. Аврāмов

Аврāмов *йрисв. йрид.*, авраамъ, авраамовъ

◆ Аврāмова дѣца/чѣда, чѣда авра(а)мла

◆ Аврāмово крило/скѹт/нāрѹчје, лоно авра(а)мле

◆ Аврāмово сѣме/плѣме/потомство/поколѣње, сѣме авра(а)мле, плѣме авра(а)мле

āганац (сткѣ.), -āнца *м.* (само у РСА), агньць, в. јагъе

āгнец (цсл.) *м.* (ø РЈА Моск), агньць, в. јагъе

âд *м.* (ø Моск), адъ, уп. пакао

⟨Àдāм, -āма *м.* (ø Моск), адамъ

◆ Пòследнѣй Àдāм, послѣдннн адамъ

⟨Àдам (нар. и савр.) *м.* (ø Моск), адамъ, уп. Àдāм

Адāмов *йрисв. йрид.* (ø Моск), адамовъ, ⟨адамъ⟩

Àдамов (нар. и савр.) *йрисв. йрид.* (ø Моск), адамовъ, ⟨адамъ⟩, уп. Адāмов

*Àдијев и Æдијев *йрисв. йрид.*, адъднѣвъ, адъдѣовъ, аднѣвъ, адновъ

*Àдмијев и Æдмијев *йрисв. йрид.*, адмнѣвъ

âдов *йрисв. йрид.* (ø Моск Никол), адовъ, (адъскын), уп. паклен

◆ врата âдова, врата адова

âдскѣй *йрид.* (ø Моск), (адъскын), в. адов

◆ врата âдскā, врата адова

*Àзор *м. име, азорь, озорь*

алаба̀стер *м., алабастрь, в. посуда од алабастера*

алава̀стар, -стра *м., алабастрь, в. посуда од алабастера*

⟨Алѣксāндар, -дра *м. име (ø Моск РМС), александрь*⟩

*Алѣксāндров *ѣрисв. ѣрид., александровь*

али *везн., алн, в. зар*

àлој *м., алон*

àлоја *ж., алон, в. алој*

àлојев *ѣрид., алоннь и альгоуиннь*

àлојин *ѣрид., алоннь и альгоуиннь, в. алојев*

àлојнї *ѣрид., алоннь и альгоуиннь, в. алојев*

*Алфѣјев *ѣрисв. ѣрид., альфѣевь*

*Амина̀дав *м., аминнадавь*

*Амина̀давов *ѣрисв. ѣрид., аминнадавовь*

Àмōн, -ōна *м. име (само у Никол), алонь, альмонь, уп. Амос*

Àмос и Âмос *м. име (само у РЈА), амось, уп. Амон*

*Àмосов и Âмосов *ѣрисв. ѣрид., амосовь, амошь*

*Àна¹ *м. име, ан(ь)на¹*

Àна² *ж. име (ø Моск РМС), ан(ь)на²*

āнѣлов *ѣрисв. ѣрид., ан(ь)геловь*

анѣлскї̄ и āнѣлскї̄ *ѣрид., ан(ь)гельскь*

âнђео, -ела м., ан(ь)гель, уп. весник

◆ âнђео Бòжијѝ, ан(ь)гель вожин

◆ âнђео Госпòдњѝ, ан(ь)гель господьнъ

◆ âнђео нѣбескѝ, ан(ь)гель небеснын

◆ раван âнђелима, као âнђели, попут âнђелā, равньн ан(ь)геломъ

âпостол и âпостол м., апостоъ, уп. посланик, ученик

*Àрам м. име, арацъ

*Àрамов *йрисв. йрид.*, арацовъ, арацль

Ариматѣја *ж. име града* (само у РЈА), ариматѣя/ариматѣѝа и
аримлаѣѣѝа/аримлаѣѣѝа

*Àрнијев и Àрнијев *йрисв. йрид.*, арньновъ/арниевъ

⟨Àрòн, -òна и Àрон м. име (само у РЈА и Никол), аронь⟩

Àрòнов и Àронов *йрисв. йрид* (само у РЈА), аронь [Ароѝ],
ароновъ

*Арфàксадов *йрисв. йрид.*, арфаксадовъ

àрхàнђео, -ела м., архан(ь)гель, уп. анђео

*Архелāј, -āја м. име, архелан/архнлан и архела

*архисина̀гог м., архиснагогъ, в. старешина синагоге

*архисина̀гогов *йрисв. йрид.*, архиснагоговъ, в. старешинин

âс м. (само у РСА у овом смислу), асарин, в. новчиѝ

*Àса м. име, аса и ась

*Àсаф м. име, аса и ась, в. Аса

- *Асиров и Асіров *йрисв. йрид.*, асировь
- *Ахаз и А́хаз *м. име, ахазь*¹
- *Ахим *м. име, ахнць и ахннь*
- б̂арка *жс.*, альдна/альднн, в. лађа
- беза́кон *йрид.*, безаконьнь, в. осيون
- беза́конїк *м.*, безаконьникъ, в. зликовац
- безобзѣрнѡст, -ости *жс.*, безочѣство, в. безочност
- безобра̀злук *м.*, безочѣство, ср. безобразност, в. безочност
- безо̀образнѡст, -ости *жс.*, безочѣство, в. безочност
- бе́зочнѡст, -ости *жс.*, безочѣство и безьочѣство
- бе́зоштво *с.*, безочѣство, ср. безочност
- бесра́мнѡст, -ости *жс.*, безочѣство, в. безочност
- бе́стїднѡст, -ости *жс.*, безочѣство, в. безочност
- бѣти гла́дан, аькати, (аьтьнь быти), лакати
- *благобо́јажљив *йрид.*, благобожннь, ср. богобојажљив, в. побожан
- благобо̀образан, -зна *йрид.* (ø РМС Никол), благообразнь, в. угледан
- благоча́стан, -сна (у РЈА; Благочаснѣ вѣриге РСА) *йрид.*, благочѣстннь, ср. благочастив, в. побожан
- благоча́стив (кѡјї сла̀вѣћи/хвалѣћи поштујѣ Бѡга) *йрид.*, благочѣстннь, в. побожан
- Близанац, -нца и Блїзанац, -анца *м. надимак*, близнць

богобо̀ја̀жљив *ѿрид.*, (бо̀гобо̀жа̀зникъ), благобо̀жа̀зникъ (уп.
побожан), богочѣтьць, богочѣстникъ, уп. побожан

*богодо̀бра̀зан, -зна *ѿрид.*, богоо̀бра̀знь, в. сличан Богу

богоча̀стан, -сна (ѿ Моск РМС Никол) *ѿрид.*, богочѣстникъ, ср.
богочастив, в. богобо̀ја̀жљив

богоча̀стив (ко̀ји по̀штује Бо̀га) *ѿрид.* (само у РЈА), богочѣстникъ,
в. богобо̀ја̀жљив

(бо̀л м., волѣзнь)

(боло̀вати, бо̀лујѣм *несврш.*, волѣтн)

ва̀жан, -жна *ѿрид.*, благоо̀бра̀знь, в. угледан

вѣрнѣици (фиг.) м., агньци, в. јагъе

вѣснѣик м., ан(ь)гѣль, уп. анѣео

видѣ̀р, -ára м., вѣиль (хап.), вратъ (в. лекар)

видо̀внѣак, -ака м., вѣхвъ (кореннѣць), в. врач

виѣ̀жен *ѿри. ѿрид.*, благоо̀бра̀знь, в. угледан

вра̀ч, вра̀ча м., вѣхвъ (кореннѣць)

га̀до̀ст, -ости *ж.*, нечистота, в. нечистота

га̀та̀р, -ára м., вѣхвъ (кореннѣць), в. врач

(гла̀д, -и ж., альчѣба, уп. гладоваѣе, в. пост)

гла̀дан, -дна *ѿрид.*, альчѣнь, уп. бити гладан

гладо̀ва̀ње с., альканнѣ, в. пост

гладо̀вати, гла̀дујѣм *несврш.*, алькатн, в. бити гладан

гла̀снѣик м., ан(ь)гѣль, в. весник

гнѹснѡст, -ости *ж.*, нечистота, в. нечистота
 дрѣскѡст, -ости *ж.*, безочѣство, в. безочност
 ѣавѡльѣ царство, адъ, в. пакао
 (зѡднѣѣ црѣво, проходно чрѣво)
 зѡр *речца*, али
 зѡход *м.*, афѣдронъ, проходъ
 зликовац, -ѡвца *м.*, безаконьникъ, безаконьнъ
 злѡтвор *м.*, безаконьникъ, в. зликовац
 злочѣнац, -нца и злѡчѣнац, -ѣнца *м.*, безаконьникъ, в. зликовац
 Йвана *ж. име* (ѡ Моск РМС), ноан(ь)на, в. Јована
 исцѣлитель *м.*, врачъ, в. лекар
 јѡгањац, -ѡњаца *м.*, агньць, в. јѡгъе
 јѡгъе, -ета *с.*, агньць
 ♦ Јѡгъе Бѡжијѣ, агньць божи
 *Јѡир *м. име*, нанрь, анрь
 Јѡвреји (фиг.) *м.* (ѡ Моск), племе авра(а)мле, сѣме авра(а)мле, чѣда
 авра(а)мла, в. Аврѡмов
 јѡдан *бр.*, кданнъ, ѡ
 Јѡвана *ж. име* (ѡ Моск РМС), ноан(ь)на
 крајѣви дрѣвѣћа, крајѣе дрѣвѣсѣмъ, в. скакавац
 лаѣја *ж.*, ладни, алъдни/алъднн, корабль
 лаѣјица *ж.*, ладница, алъдница (алъднница), кораблицъ, корабль
 лѣкар, -ѡра *м.*, врачъ, багалъ (в. видар)

ЛѢЧНИК *м.*, врачъ, в. лекар
 МАГ *м.*, влъхвъ (кореннѣць), в. врач
 МАЃИОНИЧАР *м.*, влъхвъ (кореннѣць), в. врач
 МѢСТО ВѢЧНИХ МУКА, адъ, в. пакао
 МУДАРАЦ, -рца (заст.) *м.*, влъхвъ (кореннѣць), в. врач
 МУДРАЦ, -аца *м.*, влъхвъ (кореннѣць), в. врач
 *Нангѣев и Нангеев *йрисв. йрид.*, нан(ь)гѣокъ
 НЕЗАСИТОСТ, -ости *ж.*, насытость, нечистота (в. неумереност)
 НЕПОШТѢНЕ *с.*, нечистота, в. неумереност
 НЕПРАВДА (сѣбичност, пуштѣе себи на волю, неужрѣаност)
 ж., неправда
 НЕПРАВЕДНОСТ, -ости *ж.*, (сѣбичност, пуштѣе себи на волю,
 неужрѣаност) неправдѣ, нечистота (в. неумереност)
 НЕСИТОСТ, -ости *ж.*, насытость, нечистота (в. неумереност)
 НЕУЗДРЖАННОСТ, -ости *ж.*, нечистота (в. неумереност), неправда
 (в. неправда)
 НЕУМЕРЕНОСТ, -ости *ж.*, нечистота, неправда, неправда,
 неправдѣ, насытость
 НЕЧИСТОТА *ж.*, нечистота
 НЕЧИСТОТА *ж.*, нечистота, уп. нечистота
 НИТКОВ, -ова *м.*, безаконникъ, в. зликовац
 НОВЧИИ и НОВЧИИ, -иѣ *м.*, асарни, мѣра, цѣта, соурниа
 ОБѢСТАН *йрид.*, безаконникъ, в. осيون

òбраз *м.*, ланнта, алага

огл`аднети, -нїм *сврш.*, вьзалькатн, <пнлльчнь бытн>

òдвратнòст и одвратнòст, -ости *ж.*, нечнстота, в. нечнстота

(òсеñати бòл, болѣтн, в. боловати)

òтац, òца *м.*, авва

òсион и òсион *їрид.*, безаконьнь, уп. зликовац

ош`амарити, -їм (шїбати, ту`їи) *сврш.*, за ланнтоу оудартн, за алагоу оудартн

п`акао, -кла *м.*, адь, уп. ад

♦ врата п`акла, врата адова

п`аклен *їрид.*, адовь, (адьскын), уп. адов

♦ п`акленā сїла (фиг.), врата адова

п`ара *ж.*, асарнн, в. новчїћ

(п`атња *ж.*, колѣзнь, в. бол)

пòбòжан и пòбожан, -жна *їрид.*, благочьствь <благовѣрьнь>, богочьствь (уп. богобојажљив <богобојазннь>), благобојазннь, богочьтьць (уп. богобојажљив), чьствь <благочовѣннь, благовѣрьнь>

пòганòст, -ости *ж.*, нечнстота, в. нечнстота

пог`анштина *ж.*, нечнстота, в. нечнстота

пòдзёмље, адь, в. ад

пòдобан Бòгу, богообразьнь, в. сличан Богу

пòзнāt *їри. їрид.*, благообразьнь, в. угледан

пòслāнїк *м.*, посьяланнць, посьяланьн, посьяль, сьяль, апостоль, уп. апостол

ПѠСТ, пѠста *м.*, постъ, (пощенне), алыкание, (альтъба)
 ПѠСТИТИ, -ѡм *несврш.*, постити се, алыкати
 ПѠСУДА од алабастера/алавастра алакастры, стьклѣнница,
 цьклѣнница
 ПѠШТОВА̄Н *ѡри.* ѡрид., благообразьнь, в. угледан
 ПРѠВІ *редни бр.*, прѠвын, ѡ
 ПРѠРОК *м.*, вльхвь (кореннтъць), в. врач
 ПРѠХОД *м.*, афедронь, прохоть, в. заход
 РА̄Ј, ра̄ја (фиг.) *м.*, лоно авра(а)мак, в. Авра̄мов
 РА̄МА *ж.* име града (ѡ Моск РМС Никол), рама
 РАХІЛА и РА̄ХИЛА *ж.* име (ѡ Моск РМС), рахиль¹
 РАХІЛЪА *ж.* име, рахиль¹, в. Рахильа
 (РѠКТУМ *м.*, прохотно чрѣво, в. задъе црево)
 СВА̄ДБЕНІ, ѡрид., брачьнь
 СВА̄ДБѠРИ, -арѡ *м.*, сынове брачьнини
 СВА̄ТОВИ (заст. свѡти), *м.*, сынове брачьнини
 СВЕ̄ЧАНІ ѡрид., брачьнь, в. свадбени
 СЕ̄БИЧНО̄СТ, -ости *ж.*, бесправда (в. неправда), бесправднѣ (в.
 неправедност)
 СКА̄КАВАЦ и СКА̄КАВАЦ, -авца *м.*, акрндь, проугь
 СЛІЧАН БѠГУ, богообразьнь
 СМЕ̄РАН, -рна *ѡрид.*, благотъствь, в. побожан

старѣшина (као надзиратель) г̀ѡзбѣ, архитриклннь, в. стари сват

старѣшина синагѡгѣ, архиснагогь, синагогь, старѣшнина събороу (съвора), старѣшнина съборьскь, старѣшнина съньмиштоу (съньмишта), старѣшнина мытарьскь, начельникь събороу

старѣшинин (старѣшинѣ синагѡгѣ) *ѡрисв. ѡрид.*, архиснагоговь, синагоговь, старѣшиннѣ (старѣшинны) събороу, старѣшинны съньмиштоу

стѣрї свѣт, архитриклннь, старѣшнина пироу, начельникь пироу, старѣшнина

старѡсват *м.*, архитриклннь, в. стари сват

(трѣпети, -пїм *несврш.*, болѣти, в. боловати)

ѡглѣдан, -дна *ѡрид.*, благообразнь (говѣнь)

ѡдарити по ѡбразу (шїбати, туїи), за ланнтоу оударити, за алагоу оударити, в. ошамарити

ѡпрѣанѡст, -ости *ж.*, нечистота, в. нечистота

ѡченїк *м.*, оученикь, апостоль, уи. апостол

хѣд *м.* (ѡ РЈА Моск), адь, в. ад

*хѣдов *ѡрисв. ѡрид.*, адовь, в. адов

хѣдскї *ѡрид.* (ѡ РЈА Моск), (адьскын), в. адски

Хрїстово стѣдо (стѣдо) (фиг.) *м.*, агньци, в. јагье

Хрїстос и Хрїст, Хрїста *м.* (ѡ Моск), агньць божни (симб., в. јагье), (последьнии адамь (симб., в. Адѣм))

цѣрство мртвїх, адь, в. ад

цѣрство смрѣти, адь, в. ад

Именик грчко-српскословенски

Ἄραρών, аронь

◇ τοῦ Ἄραρών, аронь [Ароњ], ароновъ

ἄββά и ἄββᾶ (< араб.), авва

Ἄβελ и Ἄβελ, авель

Ἀβιά, авна/авниа¹, авнадь, авндь, авнюдь

◇ (τοῦ) Ἀβιά, авнань/авниань [Авијањ], авна/авниа², авн(н)нь [АВѢН/
Авијин]

Ἀβιαθάρ, авнатарь/авнафарь

Ἀβιληνή, авлинниа

◇ τῆς Ἀβιληνῆς, авлинньскъ

Ἀβιούδ, авноудь/авнюдь, авнюда

Ἀβραάμ, авра(а)мь

◇ τοῦ Ἀβραάμ, авра(а)мль, авра(а)мовь

◆ κόλπος (τοῦ) Ἀβραάμ, лоно авра(а)мле

◆ σπέρμα/γένος/γέννημα (τοῦ) Ἀβραάμ, сѣме авра(а)мле, племе
авра(а)мле

◆ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, деца авра(а)мла

ἄγγελος, аη(ь)гель

◇ τοῦ ἀγγέλου, аη(ь)геловъ

◇ τῶν ἀγγέλων, аη(ь)геловъ, (аη(ь)гельскъ)

◆ ἄγγελος Κυρίου, аη(ь)гель господьнъ

◆ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, аη(ь)гель божи

◆ ἄγγελος τῶν οὐρανῶν, аη(ь)гель небесныи

Ἄδὰμ, адамъ)

◇ τοῦ Ἄδὰμ, адамовъ, (адамъ)

◆ ὁ ἔσχατος Ἄδὰμ, послѣднни адамъ

Ἄδδὶ и Ἄδδει

◇ τοῦ Ἄδδὶ и τοῦ Ἄδδει, аддннѣвъ, аддѣовъ, адннѣвъ, адновъ

ἄδης, адъ

◇ τοῦ ἄδου, адовъ, (адъскыи)

◆ πύλαι ἄδου, врата адова

ἄδικία, неправьда, бесправьда, бесправьдннѣ

Ἄδμίν и Ἄδμείν

◇ τοῦ Ἄδμίν и τοῦ Ἄδμείν, адмннѣвъ

Ἄζώρ, азоръ, озоръ

ἄθεσμος, безаконьникъ)

ἄκαθαρσία, нечистота

ἄκρασία, нечистота, неправьда, бесправьда, бесправьдннѣ, несытость

ἄκρίς, акрндъ, проугъ

ἀλάβαστρον, алабастръ, стъκλῆνιца, цыκλῆνιца, уш. ποτήριον

Ἀλέξανδρος, александръ)

◇ τοῦ Ἀλεξάνδρου, александровъ

(ἀλγέω, волѣти)

(ἄλγος, волѣзнь)

ἀλόη, алон

◇ τῆς ἀλόης, алоннь и альгоүннь

Ἀλφαῖος, (альфен)

◇ τοῦ Ἀλφαίου, альфевъ

ἄμνός, агньць

◆ ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ, агньць божин

Ἀμιναδάβ, аминнадавъ

◇ τοῦ Ἀμιναδάβ, аминнадавовъ

ἀναίδεια, безотѣство и безъотѣство

Ἄννα и Ἄννα, ан(ь)на²

Ἄννας и Ἄννας, ан(ь)на¹

ἄνομος, безаконьникъ, безаконьнь

(ἀπληστία), несытость

ἀπόστολος, апостоль, посъланикъ, посъланын, посъль, съль

Ἀράμ, арамя

◇ τοῦ Ἀράμ, арамовъ, арамя

Ἄρνι

◇ τοῦ Ἄρνι, арьновъ/арниевъ

ἄρην, агньць, [овьца]

Ἄριμαθαία и Ἄριμαθαία, ариматѣя/ариматѣя и ариматѣя/
ариматѣя

ἄρνιον, агньць, [овьца]

Ἄρφαξάδ

◇ τοῦ Ἄρφαξάδ, арфаксадовъ

Ἀρχέλαος, архелан/архлан и архела

ἀρχάγγελος, архан(ъ)гель

ἀρχισυνάγωγος, архиснагогъ, синагогъ, старѣшнина събороу
(събора), старѣшнина съборьскъ, старѣшнина съньмиштоу (съньмишта),
старѣшнина мытарьскъ, начельникъ събороу

ἀρχιτρίκλιнос, архитрикланъ, старѣшнина пироу, начельникъ пироу,
старѣшнина

Ἄσα, аса и ась, в. Ἀσάφ

Ἄσάφ, аса и ась

ἀσελγεία, неистота, стоудодѣяннѣ, ‹стоудоложьствнѣ, скотоложьствнѣ,
скотожитнѣ, сквьрна›

Ἄσῆρ

◇ τοῦ Ἄσῆρ, асировъ

ἄσσάριον (< лат.), асарни, пѣнезь

Αὔγουστος, ав(ъ)гоустъ

ἀφεδρών, афедронъ, проходъ

Ἀχάζ и Ἀχαζ, ахазь¹
 Ἀχίμ, ахимъ и ахинъ
 γάμος, бракъ
 ◊ τοῦ γάμου, брагънь
 δέ, аһ, уһ. καί
 Δίδυμος, близньць
 εἷς, кдинъ, ā
 εὐλαβής, боготъстивъ, тьстивъ (благоговѣннь, благовѣрнь)
 εὐσεβής, благотъстивъ (благовѣрнь)
 εὐσχήμων, благообразнь (говѣннь)
 θεοείκελος, богообразнь
 θεοσεβής, боготътць, боготъстивъ
 θεοτύπωτος, богообразнь
 Ἰάϊρος, һаһрь, аһрь
 ἰατρός, врачъ, баһль (хаһ.)
 ἰσάγγελος, равнь аһ(ь)геломъ
 Ἰωάννα, һоһн(ь)һа
 καί, аһн
 μάγος, вльхвь (корениһць)
 μαθητής, оуҗеникъ, аһостоль
 μολυσμός, скврһна
 νηστεία, постъ, (пощеннѣ), аһканикъ, (аһтьба)

νηστεύω, постигати се, алыкати

νυμφῶν

❖ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, сынове братьини

πεινάω, алыкати, (альчнь быти), алакати, вьзаалкати

(πρόσπεινος, прнаальчнь быти)

πλοῖον, корабель, ладни, альдни/альдни

πλοιάριον, корабель, кораблиць, ладница, альдница (альдница)

ποτήριον, стьклѣница, цьклѣница, уш. ἀλάβαστρον

πρόβατιον, овьца, [агньць]

πρῶτος, прьвыи, ā

ράπιζω, за ланнтоу оударити, за алагоу оударити

Ῥαχήλ, рачиль¹

σέβεσθαι

❖ σεβόμενος, (чьстивь)

σιαγών, ланнта, алага

Из историје Одсека

Рад на *Речнику старословенског (црквенословенског) језика српске редакције* почео је према упутствима и смерницама донетим на Четвром међународном конгресу слависта одржаном у Москви 1958. године. Исте године у Прагу је почео излазити *Slovník jazyka staroslověnského*, у коме је темељито обухваћена грађа из канонских старословенских извора и из каснијих архаичних редакцијских споменика (од краја X до краја XVI века). Замисао је била да се припреми израда јединственог црквенословенског речника свих националних редакција, који би се надовезао на *Slovník jazyka staroslověnského*. Тада је основана међународна комисија, у чијем саставу су били представници словенских земаља које су хтеле да се укључе у тај подухват. Засноване су и посебне националне комисије и њима је препуштено да одреде корпусе рукописа који ће се ексцерпирати. Првобитна замисао се, ипак, морала ставити у реалније оквире и уместо да се израђује јединствен редакцијски речник, прешло се на израду речника појединих редакција, у складу с различитим могућностима појединих средина. Прашки речник старословенског језика послужио је као узор у изради свих каснијих посебних редакцијских речника, а велики број стручњака довео је његов излазак до последње, 52. свеске, 1997. године.

У Југославији је 1961. одржан састанак стручњака и основан је савезни пројекат *Речник општесловенског (црквенословенског) књижевног језика*. У Београду је покренут пројекат овога типа 1969. године у Институту за српскохрватски језик (сада Институт за српски језик САНУ), у коме се касније

формирао Старословенски (Старословенистички) одсек. Примљен је први стални сарадник, Димитрије Е. Стефановић, а руководилац пројекта постао је Димитрије Богдановић.¹ Све време постојала је врло развијена сарадња са Старославенским институтом у Загребу, који је био носилац савезног пројекта. У набављању фотокопија рукописа помогло је Археографско одељење Народне библиотеке Србије. Пројекат је рађен у сарадњи са Старословенским одбором САНУ. Рад је почет ексерпцијом *Мирослављевог јеванђеља*, најстарије сачуване ћириличке књиге писане српском редакцијом старословенског језика (око 1180. године). Окупљени су спољни (хонорарни) сарадници. Ексерпција је била исцрпна, свака реч је с одговарајућим контекстом исписивана на два велика листића (црквенословенски текст) и на један мали листић (грчка паралела), у складу с начелима ексерпције примењиваним за *Slovník jazyka staroslověnského*. Почетком седамдесетих година примљени су за сталне сараднике Гордана Јовановић и Никола Родић, затим Радмила Ковачевић, а крајем те деценије и Љиљана Ламбић-Божовић; средином осамдесетих година примљен је Андреј Пешикан. Године 1973. завршена је ексерпција Мирослављевог јеванђеља, на којој су заокружена искуства, те је у даљем раду ексерпција донекле упрошћена како би се омогућио бржи рад. Потом је ексерпцирано Вуканово, друго по старини сачувано српско јеванђеље (писано на прелазу између XII и XIII века).² На полеђини основних листића из Мирослављевог јеванђеља исписивано је одговарајуће стање из Вукановог јеванђеља, а потпуно су ексерпцирани само они делови из Вукановог јеванђеља којих није било у Мирослављевом јеванђељу. За лексичке разлике успостављан је посебан листић, уз унакрсна упућивања. У истом смислу настављено је с осталим врло значајним српским апракосима

¹ У време покретања пројекта преговарано је и с Петром Ђорђићем и са Светозаром Николићем о могућности да се прихвате руковођења.

² Ово јеванђеље данас означавамо скраћеницом 'Вукан' уместо ранијег 'Вук' (в. Извори и њихове скраћенице). Наиме, у српској филологији 'Вук' се недвосмислено везује за Вука Стеф. Карацића и природно је да се његов Нови завјет, који је коришћен у Речнику, значи управо тако (јер те асоцијације претежу). 'Вукан' ће, и иначе, ван сваке сумње указивати на Вуканово јеванђеље.

– методом паралелне ексцерпције, коришћењем скраћеница које симболизују конкретне изворе. Те скраћенице нису задржане у коначном речнику јер су с нарастањем и гранањем грађе морале бити систематизоване и јасније дефинисане (в. Извори и њихове скраћенице).³ Тако су обрађени Црколеско јеванђеље (Црк), Хиландарско изборно јеванђеље (Хил), Јеванђеље Николе Стањевића (Стањ), а за њима најстарија и најконзервативнија тетра, Рашко-хиландарско јеванђеље (Рх), потом Мокропољско јеванђеље (Мп), Богданово јеванђеље (Бд), Слечанско јеванђеље (Сл), Јеванђеље Јакова Серског (Јк) итд. Обрађено је 25 јеванђеља од краја XII до средине XVI века, што чини преко сто хиљада листића.⁴

Крајем 1976. године приступило се, на исти начин, основној и паралелној ексцерпцији српских апостола, а за носећи текст одабран је *Матичин апостол*, један од најстаријих пуних апостола (трећа четвртина XIII века). Његова грађа је у наставку допуњавана лексиком из неколико дечанских апостола (Манастир Високи Дечани, бројеви 24, 25, 26) итд. Обрађено је 10 апостола из XIII и XIV века, што је чинило педесет хиљада листића.⁵

³ Првобитно латиничко Н сада је Хил, Sl₄ је Сл итд.

⁴ На ексцерпцији јеванђељске лексике радили су следећи сарадници: Соња Богдановић, Бранислав Галић, Илија Галић, Слободанка Гроздановић, Јован Драгичевић, Слободанка Драшкоци, Слободан Душанић, Љубица Ђорђевић, Душанка Ђурић, Славко Зорица, Гордана Јовановић, Милена Јовановић, Томислав Јовановић, Јевта Јокановић, Димитрије Калезић, Радмила Ковачевић, Душан Колунџић, Тијана Максимовић, Јелисавета Медић, Миле Медић, Марија Межински, Слободан Милеуснић, Мирјана Миљинчић, Петар Миловановић, Богољуб Петковић, Љиљана Поледица, Никола Родић, Прибислав Симић, Радоје Симић, Димитрије Стефановић, Биљана Стипчевић, Младомир Тодоровић, Василије Томић, Александар Ђирић, Милан Стакић, Радоман Станковић, Вера Шункић, Љиљана Штиљановић. Податке смо преузели из свеске за евиденцију Димитрија Богдановића и из Именика сарадника, па се унапред извињавамо ако је неко изостављен, услед недостатка других извора.

⁵ На ексцерпцији апостолске грађе радили су следећи сарадници: Душанка Гаковић, Слађана Јанковић, Биљана Јовановић, Гордана Јовановић, Милена Јовановић, Томислав Јовановић, Радмила Ковачевић, Љиљана Ламбић-Божовић, Слободан Милеуснић, Андреј Пешикан, Првослав Радић, Никола Родић, Митар Стокић, Димитрије Стефановић,

На тај начин формирао се корпус од преко сто педесет хиљада листића с новозаветном лексиком.⁶ Апостолска грађа је, нажалост, нестала приликом реновирања Академијине зграде када се већи део Института за српски језик преселио у суседну зграду. Тада је постало сасвим јасно да је тренутно могуће израдити само јеванђељски речник српске редакције старословенског језика. Још у току прикупљања лексике, међутим, поставило се питање шта урадити с грађом: да ли одложити писање Речника и прећи на ексцерпцију небиблијских споменика (стара српска књижевност веома је богата оригиналним текстовима, а примера ради, житија су прави рудници лексике) или почети писање јеванђељског речника.⁷ Притисака је било много, расположивих сарадника мало. У Одсеку је започета обрада појединих текстолошких и лексичких питања у вези са старим српским јеванђељима како би се добила целовитија слика о њиховом карактеру и положају који заузимају нарочито у односу на класичне споменике. У рад се укључио и Митар Пешикан, те су он и Никола Родић 1977. године израдили један краћи оглед о могућем изгледу таквог будућег речника (*Огледи обраде речи у јеванђељском речнику српске редакције*, Јужнословенски филолог, XXXIII, Београд, 1977, стр. 165–171). Уследило је концепцијско усаглашавање јеванђељског речника. После више година М. Пешикан је сачинио упутства (*Упут за Српскословенски јеванђељски речник*), на основу којих се приступило изради Речника: он је радио на слову а, а Н. Родић на слову в. Митар Пешикан је умро 1996. године, што је озбиљно уздрмало рад на Речнику. Концепт је изнова ревидиран, али без поновног састављања упутства, те је Н. Родић прерадио оба слова. Вреди споменути да је Д. Стефановић радио на слову г, а Н. Родић још на слову д. Приступ, међутим, није био сасвим уједначен, пошто је, стицајем

Милеса Стефановић, Никос Цицимелис. Такође се извињавамо сарадницима које можда нисмо споменули.

⁶ На сређивању целокупне ексцерпирание грађе радили су: Дарко Дрињаковић, Јованка Ђорђевић, Дијана Калуђеровић, Злата Каришик, Зоран Миладиновић, Младен Тодоровић.

⁷ На самим почецима овог ексцерпцијског рада, Димитрије Богдановић писао је о томе које би споменике требало лексикографски обрадити у српској средини (Богдановић 1970: 11–17).

околности, у последње време Н. Родић остао усамљен на пројекту, па је у току рада морао сам решавати лексикографске проблеме. Наиме, у кризним деведесетим годинама (и за државу, не само за српску науку), највећи део сарадника напустио је Одсек. Никола Родић је изненада умро почетком 2003. године, а иза њега је остала недовршена и необјављена грађа у његовом рачунару.⁸

Издавачка делатност Одсека

У Старословенском се одсеку правилно схватило да није довољна ексерпција рукописа на основу њихових фотографија и ретких издања, већ да је за озбиљну обраду старог српског писаног наслеђа неопходан шири рад од лексикографског, нарочито на пољу текстолошких, језичких и археографских анализа. Осим тога, рад на самој ексерпцији био је заморан јер је несагледиво дуго и једнолично трајао, а није доносио резултате генерацији која га је марљиво изводила. Митар Пешикан, Гордана Јовановић и Никола Родић специјализовали су се у питањима јеванђељске лексике, а Димитрије Стефановић и Радмила Ковачевић у апостолској грађи. Пројекат је, стога, пред надлежним министарством измењен, па је на прво место

⁸ О историји Одсека објављени су подаци у радовима Д. Стефановића (*Десет година Старословенистичког одсека Института за српскохрватски језик у Београду*, Јужнословенски филолог, XXXVI, Београд, 1980, стр. 213–219) и Н. Родића (*Јеванђељски речник српске редакције – pro et contra*, Јужнословенски филолог, LIV, Београд, 1998, стр. 250–251 и *Црквенословенски речник српске редакције*, Славистика, III, Београд, 1999, стр. 242–248), у јубиларном издању *Сто година лексикографског рада у САНУ*, Београд, 1993 (Д. Ђупић, Лексикографски програми у САНУ данас, стр. 16–18), у *Монографији о Институту за српски језик САНУ* (Београд, април 2001, стр. 8–9, 22, 85–86), у сумарном извештају Н. Родића Министарству науке Републике Србије за период 1996–2000. (поднетом 19. марта 2001), у неколиким новинским чланцима (нпр. *Јеванђељски речник Срба*, интервју с Н. Родићем у *Политици*, 21. новембра 2002), као и на Интернету (Н. Родић, *Пројекат Обрада старих српских писаних споменика и израда Речника црквенословенског језика српске редакције*, www.sanu.ac.yu/ciril/Instituti/srpski/recnik.htm, 12. маја 2002).

стављена обрада старих српских споменика, што је реално, а на друго место израда редакцијског речника, будући да данас речнике оваквог типа раде велики тимови стручњака, а не мале групе или појединци.

Најпре је, од великих захвата, објављено дипломатичко издање једног од најстаријих пуних апостолских текстова, који се налази у Библиотеци Матице српске, РР 184 (*Матичин апостол (XIII век)*). Приредили Радмила Ковачевић, Димитрије Е. Стефановић. Увод и опис рукописа написао Димитрије Богдановић, *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, књ. XXIX, Београд, САНУ, 1979*). Нешто касније, исти рукопис је фототипски издат (*Матичин апостол. [Књигу приредио дописни члан Димитрије Богдановић], Фототипска издања, књ. 2, Београд, САНУ–НБС–МС, 1981*). Најзапаженији резултат рада у Старословенском одсеку јесте критичко издање Мирослављевог јеванђеља, које је кроз критички апарат сравњено са шест других старих и значајних јеванђеља (Никола Родић – Гордана Јовановић, *Мирослављево јеванђеље (критичко издање)*, *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САНУ, I одељење, књ. XXXIII, Београд, САНУ–ИСХЈ, 1986*). Затим, приређено је рашчитано издање изборног апостола које је 1324. године преписао јеромонах Дамјан у Пећи за архиепископа Никодима, из Патријаршијске библиотеке, бр. 322 (*Шишатовачки апостол (1324. године)*). Приредио Димитрије Е. Стефановић, Беч, ААН–САНУ–ИСХЈ, 1989). Гордана Јовановић је приредила *Повест о словима и Житије деспота Стефана Лазаревића од Константина Философа (Београд, Просвета–СКЗ, 1989)*, а Никола Родић *Сврљшике одломке из 1279. године, који се чувају у Архиву САНУ, бр. 63 (Сврљшики одломци јеванђеља (XIII век))*. Издање приредио Никола Родић, *Етно-културолошка радионица Сврљиг – Просвета Ниш, 1995*).⁹

⁹ Библиографије сарадника в. [у:] Н. Родић, *Изабрана библиографија радова садашњих сарадника Старословенског одсека Института за српски језик САНУ*, Славистика, III, Београд, 1999, стр. 323–328 и [у:] З. Бојовић – Д. Мршевић–Радовић – С. Самарџија, *Библиографски речник МСЦ. Научни састанак слависта у Вукове дане 1–30. Учесници*, Београд, 2005, стр. 137, 161, 352–353. У наведеним библиографским изворима јасно се види појединачни допринос сарадника.

О Огледној свесци

После смрти Николе Родића сав рад на Речнику практично је заустављен и постојала је непосредна опасност да се пројекат и Одсек угасе. Међутим, бригом тадашњег директора Института, Слободана Реметића и председника Научног већа Института, Александра Ломе, место управника Старословенског одсека волонтерски је прихватио професор Ђорђе Трифуновић, а за његовог сарадника постављен је у октобру 2003. године Виктор Савић, до тога часа стипендиста у Институту. Замисао професора Ђ. Трифуновића била је да се Одсек „придржи“ кад му је најтеже и да се, колико је могуће, сачува започети рад Н. Родића.

На комисијско отварање рачунара Н. Родића чекало се до почетка 2004. године¹⁰ и тада су у њему, пре свега, затечени његов недовршен рад на Речнику и започет рад на обједињеном издању делатности Љубомира Стојановића у вези с Мирослављевим јеванђељем. Професор Ђ. Трифуновић био је заинтересован да се приреде и издају ови Стојановићеви списи. С концептом речника (жанровски ограничен) није се

¹⁰ За то време В. Савић је наставио да се упознаје с посебностима историјске филологије, с којом се раније сусрео кроз практичан рад у Старословенистичком семинару на Филолошком факултету у Београду, који води проф. Ђ. Трифуновић. Приредио је Месеџослов Јерусалимскога типика цариградскога типа на основу рукописа Ковинског типика из XIV века, који се чува у Архиву САНУ под бр. 294 (*Месеџослов Јерусалимскога типика. Рукопис Архива САНУ*. Приредио Виктор Савић, Центар за црквене студије Ниш – Манастир Сопоњани, 2003).

слагао.¹¹ Професор Ђ. Трифуновић и В. Савић заједно су довели до краја Стојановићеву књигу, и В. Савић је извршио доста сложена коректура (*Љубомир Стојановић о Мирослављевом јеванђељу*. Приредио Никола Родић, Горњи Милановац, 2004).¹²

Упоредо с текућим послом на поменутој књизи, који је трајао више месеци, В. Савић је, да вишедеценијски лексикографски труд не би пропао, самостално почео рад на пројекту.

Требало је упознати се с литературом о рукописним јеванђељима, пре свега с радовима бивших сарадника Одсека, и колико-толико уредити приручну библиотеку, средити затечену грађу, која је била у веома лошем стању: фотографије и фотокопије рукописа нису биле на једном месту, а није било никаквих упутстава о томе где се шта налази; у неиздиференцираном мноштву налазило се стотине и стотине листова различитих рукописа, за које је тек требало пронаћи унутрашњу везу.¹³ Уследило је мукотрпно и усамљено идентификовање и организовање грађе.¹⁴ За све споменике морала се утврдити њихова унутрашња структура (уз помоћ издања Маријиног јеванђеља): у четворојеванђељима је ваљало обележити стихове, мада је код великог броја то већ било урађено раније, што се, такође, морало проверити; за изборна јеванђеља се пре свега морао утврдити садржај, а само је Мирослављево јеванђеље већ било формирано по тетра-реду, као готова књига. За сваку копију рукописа морало се установити шта су недостаци рукописа, а шта копије. Многе копије су старе, недостају им читаве стране, неуредно су прављене, али постоје и одличне фотографије. Од велике користи био је боравак В. Савића у Хиландару, где се непосредно могло извршити сравњивање и допуњавање неких врло важних споменика. Копије неких рукописа набављене су и у Народној библиотеци Србије, а употребљена су и фототипска и дигитална издања. Након сређивања 25 постојећих споменика, укључени су неки нови, а неки стари коришћени

¹¹ Проф. Трифуновић је био за израду свеобухватног речника српскословенског језика.

¹² Ђ. Трифуновић – В. Савић, *О овоме издању*, стр. 205–206.

¹³ Много је лакше кретање ни од чега када се набавља један по један споменик и када се он од почетка обрађује, него овакво неслагљиво преуређивање које више пута доводи младог човека у искушење да одустане од свега.

¹⁴ Касније, у томе је помогла и проф. Г. Јовановић.

су на бољи начин. Најпре је уврштено у грађу Ватиканско јеванђеље (Ват) из друге четвртине XIII века (дакле, треће по старини), које представља најстарије јеванђеље (и то изборно) коришћено у средњовековној Босни.¹⁵ У њему је заступљен чист рашки правопис и текстолошки се ослања на Вуканово јеванђеље, а његов писар показује снажну везу с писаром Карејског типика, што недвосмислено говори о путевима српскословенске књиге у најзападније српске крајеве. Укључени су и веома важни Сврљишки одломци јеванђеља (1279. година), којима се посебно бавио Н. Родић (в. списак литературе и изворе с њиховим скраћеницама). Обрађен је и непотпун апостол-јеванђеље (40 л.), који се раније налазио у Народној библиотеци у Београду, при чему је био механички повезан заједно с млађим Октоихом (Стојановић 1903: бр. 217, сигн. 213), а сада је у приватној збирци Честер-Бити у Даблину (те је овде и означено као Чест). Рукопис је из средине XIII века, веома архаичног рашког правописа; текст му је скоро истоветан с Никољским јеванђељем (можда више с Даничићевим), што представља изузетно драгоцену спону с Асеманијевим јеванђељем, старију од Никољског за читавих 150 година (Мошин 1968: 353–355). Унето је тзв. Српско јеванђеље (Ср), исто из приватне библиотеке Честер-Бити у Даблину. Оно је такође било у власништву старе Народне библиотеке у Београду (Стојановић 1903: бр. 46, сигн. 101). Писано је рашким правописом и лепим свечаним уставом последњих деценија XIII века и подсећа на Гиљфердингово јеванђеље из 1284. године (Мошин 1968: 352–353). Обрађено је Пећко јеванђеље (Пћ), које сачињавају само Лк и Јн; то је једна од најрепрезентативнијих рукописних књига изведена изузетно свечаним 'верзалом', писана крајем XIII века уређеним рашким правописом. Унето је и оно што је остало иза Призренског јеванђеља (Пр) после немачког бомбардовања Народне библиотеке у Београду 1941. године. Сачувани су, наиме, само делићи изузетно драгоценог

¹⁵ На маргинама је сачуван запис Десоја, писара бана Матије Нинослава, који је, и иначе, „своје поданике у повељама упорно звао Србљима“ (Ивић 2001: 45). Љупка Васиљев посебно је заслужна за ново интересовање српске науке за овај рукопис (Васиљев 1977: 141–142). У литератури се и други споменици воде под овим именом, али ми њиме означавамо само српско јеванђеље, Cod. Slav. 4.

текста (уз фотографије минијатура).¹⁶ У остацима текста се открива мноштво народних, управо дијалекатских црта (нарочито екавизми) из прве трећине XIV века, а народне ће се црте у таквом обиму испољавати у јеванђељима из Босне тек крајем XIV и у току XV века.¹⁷ Постоји могућност да овај споменик у себи садржи неку нову, српску верзију тетра-текста (Јовановић 2004). Копитарево, Никољско, Хвалово и Чајничко јеванђеље доноси се на основу обрађених снимака рукописа, док су их раније М. Пешикан и Н. Родић преузимали из критичког апарата издања Хваловог зборника, што није било сагласно с основним начелом у овоме речнику да се сва српскословенска грађа мора доносити на основу оригинала, а не из друге руке. Остаје да се за прву свеску Речника прибаве фотографије Дивошевог јеванђеља, а у њу ће се вероватно укључити и фрагменти изузетно важног Григорович-Гилфердинговог јеванђеља као најстаријег у овој подгрупи (уп. Гошић 1985: 120–121; према њеним налазима и ово јеванђеље је ипак тетра).¹⁸ У грађу су

¹⁶ Све фотографије објавила је Мирјана Ђоровић-Љубинковић [у:] *Призренско четворојеванђеље (ка проблему његовог датовања)*, Старинар, књ. XIX–1968, Београд, 1969, стр. 191–202 + т. XIV.

¹⁷ А то је, опет, знатно ограниченији обим уношења локалних црта у редакцијски језик (веома насумичан и спорадичан) него у суседним и блиским западним крајевима.

¹⁸ С подручја средњовековне босанске државе сачувано је мало целих рукописа, а од тога највише је јеванђеља – 17 (Ђорђић 1971: 131), и она се одликују архаичним текстом. Ови рукописи представљају пасивизирани и конзервирани огранак српске редакције, настављајући од XII века „исконску традицију“ старијег српскословенског правописа, уз развијање и одређених својих приметних особина; такође, „ћирилско писмо у Босни се због своје присилне изолације и од Запада и од Истока петрифицирало“ (Недељковић 1979: 186). Појам 'босанске школе' управо се и везује за посебан палеографски тип рукописа, али В. Јерковић, након опсежних истраживања, закључује да он не може важити за „ортографију пошто у њој нема уједначености ни оригиналности“ (Јерковић 1979: 31 и Јерковић 1975). О. Недељковић устврђује да се „српска редакција црквенословенског језика формирала у зетско-хумско-босанском подручју“ на основу штокавских трагова у најстаријим сачуваним текстовима, па то подручје с правом означава као „штокавско-јадранско“, у опозицији према „северночакавско-глагољском подручју“, где се формирала српској најближа, хрватска редакција (Недељковић 1979: 186). Она се позива и на тврђење Ј. Хама: „Srpski tip crkvenoslavenskog jezika obilježava [...] to što mu je 1 osnova bila štokavska (dok je hrvatskom tipu

унети фрагменти чувеног Радослављевог јеванђеља (Рд),¹⁹ некада изузетне књиге, коју је преписао инок из Далше 1429.

osnova u prvo vrijeme bila čakavska)“ (Хам 1963: 50). У томе смислу писменост у Босни била је са штокавском подлогом, при том ћириличка, али је током свог развоја била и под озбиљним хрватским утицајем (и језичким и правописним), нарочито у време ширења босанске државе на рачун хрватских области. У историјској дијалектологији познато је да се „штокавски дијалекатски тип“ развио пре свега у средњовековној Србији (Ивић 2001: 43), која је према Константину Порфирогениту у X веку (Порфирогенит: 58), као и у каснијим изворима у своме саставу укључивала и Босну (Дукљанин: 114). „У чињеници да је доцнија еволуција пошла одлучно штокавским смером има, међутим, нечег парадоксалног: на основу историје Босне, која је у почетку припадала српским земљама, а затим се из њих издвојила, очекивали бисмо управо супротан развој“ (Ивић 2001: 45). Будући да су рукописи из Босне писани српском редакцијом старословенског језика, морали су се наћи (сразмерно своме значају и сачуваности) у оваквоме речнику. Овде није од пресудне важности конфесионално или етничко порекло неког од писара (српско, хрватско или сл., па чак и несловенско – нпр. писар Манојло Грк), већ чињеница да се он служио српском редакцијом стсл. језика [да се послужимо савременим поређењем – писано стваралаштво неког Србина на француском језику припада, ипак, француској, а не српској култури]. Ове књиге су, и поред својих посебности, у основи биле исте као и оне које су створане у матичним српским областима, па је природно то што се већи број тих књига сачувао кроз употребу управо у српским православним црквама и манастирима (уп. Ђорђић 1971: 130). У вези с овим (више политички, мање научно) осетљивим питањем, доносимо научни став једног од највећих проучавалаца палеографије на јужнословенском простору, професора Владимира Мошина: „Сосема е јасно дека босанчицата е српска кирилица и секоје негирање на овај факт е неосновано и ненаучно, [...]. Во Дубровник таа се нарекува “српско писмо”. [...] Да се негира посебнота на босанчицата, во рамките на српската кирилица, секако, не е во прилог на науката“ (Мошин 2000: 121). На истој страни, нешто раније он објашњава изворишта сумњи у српски карактер овог ћириличног типа: „По анексијата на Босна и Херцеговина од страна на Австро-Унгарија во 1908. год., се појавува тенденција за прогласување на “самостојна” босанска култура во што се кријат австриски политички интереси. Киро Трухелка ја обелоденува својата теорија за босанчицата како посебен, трет тип словенско писмо – покрај глаголицата и кирилицата. [...] По првата светска војна овој проблем одново се актуализира, а во НДХ се истакнува тезата дека “босанчицата” воопшто не е српско писмо. Во ово сфаќање, секако, јасно се гледа великохрватската шовинистичка тенденција.“

¹⁹ На основу свечаног издања: *Радослављево јеванђеље*, Београд, РНБ–НБС–НБЈ, 2001.

године, а из које је у XIX веку Порфирије Успенски извадио 12 најдрагоценијих листова (јеванђељски текст само Јн 1.1–17), и они се до данас налазе у Русији. Обрађени су и умци из Мокропољског, Богдановог и Српског јеванђеља из каснијег периода, а означени су двојком у индексу уз скраћеницу основног текста јеванђеља (Мп₂, Бд₂, Ср₂).²⁰ У првобитном раду селективно су ексцерпирани Гиљфердингово јеванђеље (Гиљф), Романово јеванђеље (Ром), Грујићево јеванђеље (Гр), Милутиново јеванђеље (Мл), Душаново јеванђеље (Дш), Јеванђеље патријарха Саве (Св), а нису ексцерпирани Војводићко јеванђеље (Вв), Шишатовачко јеванђеље (Шч), Хиландарско јеванђеље, бр. 52 (Хл), Јеванђеље из Народне библиотеке (Нб), Хиландарско јеванђеље, бр. 12 (Хн), Јеванђеље монаха Григорија (Гг), Рујанско штампано јеванђеље (Рн), него су цитирани по потреби. За Огледну свеску потпуно је ексцерпирана одговарајућа грађа из свих ових јеванђеља. У прву свеску требало би укључити Београдско штампано јеванђеље и још једно писано јеванђеље из каснијег периода да би се обухватио цео временски, просторни и 'изражајни' распон српске редакције старословенског језика.

У сав овај подухват кренуло се јер се Речник не може писати без непосредне обраде извора. Без доступне грађе цитирање би било онемогућено – могло би се, да се само радило према фишама, десити – да се Речник претвори у индекс Мирослављевог јеванђеља и допуна из најстаријих јеванђеља. Посебно би била неизводљива замисао да овакав речник представи правописна својства српске редакције. А управо на овоме месту пружила се прилика да се кроз одабране примере представе ортографска варирања српскословенска. Из њих се у заглавље одреднице уопштава нормализован лик речи у складу с уређеним рашким правописом.²¹

У тај правописни манир укључена су и начела која је Ђуро Даничић следио у изради свога *Рјечника из књижевних старина српских*, тзв. 'Даничићев правопис'. Дакле, поступак

²⁰ С друге стране, бројеви у експоненту (нпр. Гиљф³) означавају редослед истог стиха у изборном јеванђељу јер се дешава да се неки стих јавља два и три пута.

²¹ Овај правопис пада у зенит српске средњовековне краљевине (епоха краља Милутина).

је као у Даничићевом Рјечнику (Трифуновић 1975: 628): у примерима се, као илустрација, преноси оригинални лик речи, а у заглављима је извршена нормализација. Оба ова поступка треба да олакшају будући рад на рашчитавању старих рукописа јер ће старословениста имати модел у овом основном и 'најкњижевнијем' (данашњим речима 'најстандарднијем') роду старог српског књижевног језика – знаће да ли се, нпр. 'анђео' писало као анџељ, ангелъ, аггелъ, или ако постоји нека титла, да ли треба предвидети облике са секундарним полугласником као анџељъ, ангелъъ, аггелъъ.

Овде ће се врло јасно оцртати стање у правописним навикама код Срба у средњем веку: у глагољској, ћирилско-глагољској (управо хумско-босанској²²), рашкој (старијој и млађој), рашко-ресавској и ресавској школи. Овде ваља истаћи да се појму 'школе' мора приступати с великим опрезом јер се у знатном броју случајева пре ради само о 'скупинама текстова' него о правим, устројеним школама. Праве школе су, несумњиво, постојале (само) у Србији Немањића и њихових непосредних наследника: у матичној, централној српској области која врши утицај на друге, у друштву с веома раширеном писаном културом, која је у сталном додиру с источним књижевним изворима, нарочито преко манастира Хиландара, који је и сам велико културно средиште. Да су Срби још у најра-

²² Рукописне тенденције изражене у рукописима с овог подручја раније су се називале 'зетско-хумском' (па и 'зетско-босанском') 'школом' јер се имало на уму њихово изходно подручје. А. Белић је својевремено дошао до закључка да је постојала зетско-хумска ортографија и да је она била старија од рашке, о чијем увођењу се, по њему, старао Св. Сава (Белић 1999в). Али, да није оправдано у то подручје укључивати Зету показује Ј. Врана, који устврђује да су, напротив, у Рашкој и Зети од најстаријих времена у употреби лигатуре ѓ и ѓ (Врана 1967: 24). П. Ивић и В. Јерковић на огромном и исцрпном материјалу старих српских повеља долазе до истог закључка и предлажу да се та 'школа' условно назива 'хумско-босанском' (Ивић–Јерковић 1981: 193). Белићеве ставове критикују О. Недељковић (1979: 183) и М. Пешикан (1985: 48). Правописне иновације појавиле су се у српској средини пре мисије Св. Саве, а његовим настојањем (пре његовим писаним радом као узором него некаквим 'прописом') могле су само бити оснажене и усмерене. Одлике старијег правописа још су снажно заступљене средином XIII века.

није време примили писменост и да је то најпре била глаголица,²³ у то данас нема сумње.²⁴ Ватрослав Јагић у својој чувеној студији о Гршковећевом одломку апостола говори о прелазном глагољском типу између македонског и хрватског који

²³ О пореклу старословенског Маријиног јеванђеља, које је писано глаголицом, изнето је неколико претпоставки. Најозбиљније су оне које његов настанак везују за српске говоре, углавном средишње, а по некима и рубне, зависно од интерпретације језичких чинилаца (основних, пренетих и нанесених) у тексту. Уколико су то јужнији српски говори, онда би то могли бити они који су према данашњим македонским (с мешаним цртама), управо у области коју И. Грицкат види као исходишну за српску редакцију старословенског језика (Грицкат 1975). У овоме драгоценом споменику давно су уочене извесне штокавске црте, а најјужнији штокавски говори свакако су српски. Битно је и то што је приређен по обреду православне цркве и што су све накнадне глосе у њему српскословенске, што га, макар по судбини и намени везује за српску културну историју (Ђорђевић 1975: 221). Изузетно је важно правилно се односити према језичким цртама које одликују овај споменик – ако је нешто српска црта, треба је тако и тумачити: „Облик *сга* тако исто остаје у споменику у коме се *ж* замењује са *γ* српска црта и поред тога што се у *Supr.* јавља *кога*, *нѣкога* и сл. Питање може бити само – откуд је ова српска црта у *Supr.*, али не може та црта да престане бити српска црта стога што се јавља у *Supr.*“ (Куљбакин 1924: 220; уп. Трифуновић 2001: 19–24). У разматрање ове теме у којој постоје и супротстављена мишљења и докази, овде се нећемо даље упуштати. Још ћемо као илустрацију пренети компетентне ставове два изузетна руска научника: „Какъ извѣстно, Мариинское Ев. и Сб. Клоца сближаются сходными чертами сербской окраски“ (Куљбакин, бр. 14482: 70 и исто место 79) и „нужно отметить, что единственная древняя рукопись Евангелия, почти свободная от вторичной правки по греческому оригиналу, также имеет сербское происхождение, и это – Мариинское евангелие“ (Алексејев 2001: 42).

Драгоцени су налази проф. Ђ. Трифуновића о томе да је и Асеманијево јеванђеље, као класичан старословенски споменик, дуже времена било у српској средини (Трифуновић 2001: 171–175). Важно сведочанство о томе оставило је неко 'духовно и образовано лице' (175) на маргинама, српскословенским језиком (173). На прелазу између XIV и XV века „записе је највероватније исписао неко од Срба монаха у Јерусалиму, у српском манастиру Светих архангела Михаила и Гаврила“ (174). Потпуније о глаголици код Срба в. Трифуновић 2001: 161–185.

²⁴ Глагољски натписи са Чечана, Гамзиграда и с Песаче сведоче о томе „да је глаголица била одомаћена на простору целе Србије у свакодневном животу, на кухињском посуђу, као и у погребном обреду“ (Томовић 1999: 113).

назива српском глагољицом.²⁵ Глагољица се код православних Срба веома дуго задржала, макар у секундарној улози, чак до XV века, а најбољи су доказ ћирилске маргиналије на глагољским књигама из познијег времена, које показују да се ово древно писмо и тада читало, или још лепши пример из Маријиног јеванђеља, у коме је чак нестали лист замењен ћирилским текстом на српскословенском језику у току XIV века (Ђорђевић 1975: 221, Трифуновић 2001: 22).

Уз ортографију морали смо се позабавити и графијом – спроведена је палеографска анализа коришћене грађе. Подухват је схваћен много шире, па је сачињен инвентар целокупне старословенске ћирилице, са свим каснијим националним редакцијама. У сарадњи с типографом израђено је електронско писмо 'Монах', које треба да испуни све наше захтеве у Речнику.²⁶ Намера је да се старословенска и грађанска ћирилица у тексту не разликују спољним пренаглашеним знацима, него својом унутрашњом структуром – обликом, потезом, инвентаром и ортографијом. Масним и увеличанним словима доносимо само речи – одреднице. Таблицу коришћених словних знакова

²⁵ „Spomenici ove ruke zauzimaju neku kao sredinu među glagolicom mačedonskom i glagolicom (starijom) hrvatskom, mogli bismo ih nazvati glagolicom bosanskom ili jošte šire upravo glagolicom *srpskom* (истакао В. С.)“ (Јагић 1893: 110). Двадесет пет година раније, пишући о Михановићевом одломку апостола, док се мислило да постоје само хрватска и бугарска глагољица (Јагић 1868: 13), и док се није сасвим јасно увиђало у каквој су оне вези, те да међу њима не може бити просторног дисконтинуитета (тим пре што међу њима постоји морфолошки континуитет), он назива глагољицу овога споменика 'бугарскохрватском', готово изненађен чињеницом што се јавља такав споменик на том географском међупростору (Јагић 1868: 15). Између Бугара и Хрвата живели су тада, а живе и сада – Срби (уп. „Земља Србија лежи испред свих осталих земаља, са севера се граничи Хрватском, а са југа Бугарском“ Порфиригенит: 36). Када се Јагић касније сусрео са спомеником такође православним и глагољским, а са штокавским цртама, које су се (редакцијски) инфилтрирале у њему, тада није могло бити дилеме, јер се више није радило о изузетку: „Кому је до тога, да тражи танке разликости међу хрватским и српским глагољским старинама, просто му било од мене, да назове upravo тај начин писанја њн -- srpskim“ (Јагић 1893: 97).

²⁶ Типограф З. Костић. Видети В. Савић, *Издавање средњовековних српских ћирилских споменика и савремена електронска стара ћирилица*, Јужнословенски филолог, LXII, Београд, 2006, стр. 291-324.

износимо на почетку. Из ње се види да су условно задржана одређена палеографска својства ћириличког писма код Срба. Варијацијска гранања не нарушавају идеализовани азбучни садржај, који је основа за излагање одредница у Речнику. Варијације су задржане само у примерима. Поред обичних 'оник' и 'јест' преносе се и њихове широке варијанте, које указују на другачије читање (ε) или снажну везу с другим знаком ('омегом') или местом у речи и широј целини (o). Ту се не узимају у обзир широко 'мислите' и 'слово' пошто не садрже та својства. Уврштено је више широких 'окатих оник', која освежавају текст, и представљају битну варијацију. 'Ђерв', као важан знак у српској редакцији, преноси се у свим својим затеченим ликовима, а слично се поступа и са 'чрв', које се могло схватати чак и као заротирано 'ђерв', с пречкицом на стубићу (а налазимо га у Вукан и касније), или као једнопотезни знак с раселином, то јест с два крака, као да је располућено (затичемо га у Чест и даље). 'Јери' се, такође, доноси и обично и са сраслим деловима (преко пречкице). Иако је 'кси' могло имати бројне облике, ипак се задржава само у основном будући да су његове варијације углавном у домену индивидуалног — наиме, неки писари нису га увек довољно познавали. Наравно да се преносе и 'велико' и 'мало јус', као и оба 'јер' када се сусретну у српским рукописима,²⁷ а нарочито зато што их канонске старословенске потврде нормално садрже. Надредни знаци начелно нису преношени, али се у случајевима преузимања улоге редно-надредног пајерка морају донети две тачке, два апострофа и слично. Интерпункцијски знаци који су унутар примера (а не омеђавају га на почетку или крају) дословно се преносе, с тим што се одигнута тачка и запета спуштају на дно реда.

Разговори о будућем јеванђељском речнику вођени су неколико пута. На радним састанцима В. Савић је подносио извештај професору Ђ. Трифуновићу и професору Д. Стефановићу. Из таквих састанака, каснијих консултација и само-

²⁷ У будућности треба предвидети 'треће' (или 'средње') 'јер', када се не може са сигурношћу утврдити о коме се облику тачно ради.

сталних истраживања и искустава која је у раду стицао В. Савић, уобличавала се замисао како би Речник коначно требало да изгледа, уз поштовање, али и умерено усавршавање ранијих начела.

Почетком 2005. године нови управник Одсека постала је Гордана Јовановић, а за стално је запослена и Биљана Савић. Професор Г. Јовановић пажљиво је читала овај оглед из српскословенске лексике, и као уредник свеске, дала је веома умесне примедбе које су унете у рад. Када се назрео завршетак овога посла, професор Ђ. Трифуновић помогао је многим саветима и веома инспиративним идејама, као и у давању облика овој књизи.

Иза Митра Пешикана и Николе Родића остао је веома обиман и ваљан, али, нажалост, неуједначен рад, па се, на пример, у основном приступу и у појединостима разликовала обрада слова а, в и д. Митар Пешикан радио је на првом слову, а на сва три у различитим фазама Н. Родић; најнеуједначеније остало је стога слово а²⁸: у њему је у последњој верзији²⁹ обрађена хомонимија, али не и полисемија, а означено је текстолошко померање према прототетри; нису обрађени фразеологизми; у цитатима су запажене материјалне грешке, што значи да није завршена провера на грађи; примери нису рашчитавани, што је професор Ђ. Трифуновић оценио као недостатак.³⁰ Исправљање би се претворило у потпуно прекрајање, а само је много теже него писање изнова.³¹ Најприродније је да се рад М. Пешикана и Н. Родића штампа као

²⁸ Изгледа да је Н. Родић радио управо на њему, непосредно пред своју смрт.

²⁹ Ово се односи само на верзију коју је Н. Родић мењао после смрти М. Пешикана пошто ни сам није стигао да је уобличи. Првобитна верзија М. Пешикана формирана је као готова целина, спремна за штампу.

³⁰ Оригиналан начин писања је задржаван, са надметнутим словима и титлама, што се, у недостатку техничких средстава решавало приручним методама: апострофом испред скраћенице означавало се да изнад ње оригинално стоји титла, а надметнуто слово писало се као издигнуто. Овакав дипломатички приступ није својствен српској традицији у издавању текстова, и нарочито је неподесан у писању речника.

³¹ Првобитно се помишљало само на проверу њиховог рада, тј. на срањивање с изворима, али то се показало као неизводљиво.

рукопис, без исправки.³² Виктор Савић је, иначе, већ дуже времена директно према снимцима рукописа исписивао и припремао целовиту грађу за прва два слова (што је практично нова екскерпција).³³

Наметнуло се само по себи да је најлогичније, у потпуно новим околностима, израдити пробну свеску речника; Никола Родић и његови претходници, напротив, директно су радили на првој књизи. Стога су, према Јагићевом индексу уз Маријино јеванђеље, пробране одреднице из слова а,³⁴ не укључујући оне које су раније биле предмет исцрпне обраде неког од сарадника (с доношењем 100% грађе, тј. свих стихова и свих примера, угл. табеларно), и већ су објављене у неком часопису (нпр. *Линнџ*, *Алекторф*, *Архивен* итд.) или су веома фреквентне и узимају велики простор у грађи. У исто време укључени су синоними из других слова, да се представи како би могући речник деловао у целини. Узете су и неке мање одреднице из следећег слова.³⁵ Прво слово азбуке углавном садржи несловен-

³² Обраде М. Пешикана треба штампати без интервенција Н. Родића, које ничим нису назначене. Никола Родић је на исти, првобитан начин био обрадио слово в, а после смрти М. Пешикана драстично га је изменио, па се ради уједначавања целине прихватио ревизије Пешиканових обрада. Стога смо и ми у своме раду пошли од упознавања с моделима Н. Родића из слова в као последњим целовитим, који нажалост нису у свему дочекали коначно уобличиће. Највећи проблем био је у томе што је постојало више верзија које су међу собом веома личиле, и немогуће је било одредити праву, ону која би била у складу с ауторовим жељама. Из Пешиканових упутстава и обрада одредница, као и из Родићевих обрада, у великој смо мери стекли утисак о томе шта се ипак, начелно, желело постићи у Речнику, у часу када смо покушавали уобличити начела за овај оглед. Пешиканову обраду првог слова унели смо у грађу, и она у целини износи 14 страна.

³³ При томе не само за основни текст јеванђеља који преносе фише. За потребе личних обрада у току деведесетих година М. Пешикан и Н. Родић исписивали су доста нечитко на полеђине фиша своја запажања о стању из других споменика, што је за проверу од стране других лица неупотребљиво.

³⁴ У огледу су 64 пуне једночлане одреднице из овог слова и један фразеологизам; полупразних је 76, а празних (упућивачких) је 105.

³⁵ Из слова в има 16 пуних одредница, 14 полупразних и 13 празних; у слову в има 2 пуне једночлане одреднице, један фразеологизам, 2 полупразне одреднице; у слову н има 2 пуне одреднице, 4 полупразне и 4 празне; у слову н има 3 пуне једночлане одреднице, 2 фразеолошка израза, 2

ску лексику и није много заступљено у словенским језицима, али старословенски језик управо ту је обогаћен позајмљеницама,³⁶ које утичу на његов књижевни лик. За ширу илустрацију довољно је приказано лексике из других слова. Сматрали смо најважнијим да се у општем приступу и у многим појединостима не напушта стари концепт. Основна замисао о посебности овог јеванђељског речника је задржана, али нова обрада грађе, као и жеља да се уклоне недостаци, или још боље, да се обогати речник, довели су до благог померања у приступу. Веома је тешко следити нечији приступ када није сачуван у коначном облику и када оног ко га је започео нема више међу нама, а ми се морамо ослонити на властите снаге. Чињеница је да, ипак, настављамо веома сложен рад на овоме речнику и то довољно говори да претходнике поштујемо. Најбоље је прилагодити рад нашим могућностима. Огледна свеска је прилика да се у науци изнесе мишљење о нашем раду како би се избегли недостаци у првој свесци Речника.

АЗОРЪ, име, стсл. азоръ, грч. ΑΖΩΡ, само у Мт 1.13-14: **ЕЛИАКИМЪ ЖЕ РОДИ АЗОРА** азоръ же роди садака Хн и др. (ВНЗ: Азора, Азор).

Пример 1. Обрада Митра Пешикана

АЗОФЪ м. име, стсл. азѡфъ (х2), Αζώφ, Азор: Мт 1.13-14 **ЕЛИАКИМЪ ЖЕ РОДИ АЗОРА** азѡфъ же роди садака Хл Мир Црк Рх Мп и др. (грч. τὸν Αζωφ...Αζωφ; ВНЗ: А Елиаким роди Азора. А Азор роди Садока, Чарнић: Елијаким роди Азора, Азор роди Садока).

Пример 2. Прерада Николе Родића

полупразне и 11 празних; у слову п има 3 пуне једночлане одреднице и 1 фразеологизам; у слову с има 1 пуна једночлана одредница, 10 фразеолошких јединица, 7 полупразних одредница, 7 празних итд.

³⁶ У грчком се за ово слово никако не може рећи да је занемарљиво.

Обрада речи

Основна замисao је да се у оваквом речнику речи не обрађују шематизовано лексикографски, да имају само нормализован облик, граматички податак, превод, примере. Речи се овде не обрађују као одреднице по клишеу него се пишу, условно речено, чланци о речима. Сваки чланак има и лексикографски оквир, изложен одмах на почетку, уз нормализовану реч, која је истакнута масним слогом у већој градацији, а потом следи научна разрада утемељена на грађи. Она се уредно излаже и разврстава кроз примере, који се доносе на крају. И та разрада има своје опште оквире, који омогућују најлакше праћење излагања. Обрада се темељи на сталном формирању контекста и поређењу материјала, из чега следе закључци: пореде се српскословенска јеванђеља према старословенским, пореде се међу собом,³⁷ пореде се с грчким критичким изда-

³⁷ Раније у више наврата је вршена текстолошка анализа неких од српских јеванђеља. Утврђено је да Мирослављево јеванђеље заједно с Григоровичевим из XIV века чини посебан тип пуног апракоса, тзв. 'мирослављевски тип'. Он је различит од претежног 'мстиславског типа', с којим су остали јужнословенски пуни апракоси у сродству (Жуковскаја 1976). Сачувано је свега десетак јужнословенских преписа (знатан број их је у Хиландару), што је 15 пута мање него руских (Богдановић 1977: 153). Пуни апракоси су, поред своје изузетне старине, текстолошки и лексички веома важни, и тиме се објашњава значај који им је дат у овоме речнику. М. Пешикан је претпоставио да су у највећој старини апракоси имали превагу над тетрама, али да у сачуваној грађи ситуација изгледа знатно другачије: апракоси су се релативно рано повукли и тетре су превладале (Пешикан М. 1987). У старим српским четворојеванђељима уочене су две основне верзије с различитом расподелом три типа тетра-текста. У првој верзији рађена су два најстарија српска четворојеванђеља, Рашко-хиландарско и Мокропољско. У другој верзији рађени су Војводићко, Шишатовачко, Богданово и Хиландарско јеванђеље – бр. 52. Могуће је да Грујићево јеванђеље представља трећу, мешовиту верзију. Најконзервативнији текстуални тип (Т₁) задржао се у Рх и Мп до Мт 27.35, с тим што у Рх на два места касније постоје нешто другачији конзервативни умети. Други тип, 'мстиславско-јурјевски' (Т₂), заступљен је у Рх и Мп после Мт 27.35 и у Бд Вв Шч и Хл после Лк 9.28. Трећи тип тетра-текста (Т₃) налази се у Бд Вв Шч Хл до Лк 9.27. У Чајничком јеванђељу, такође, постоји секција с овим типом текста (Пешикан–Јовановић 1974–1975, Јовановић 1980, Пешикан А. 1989). Новија истраживања показала

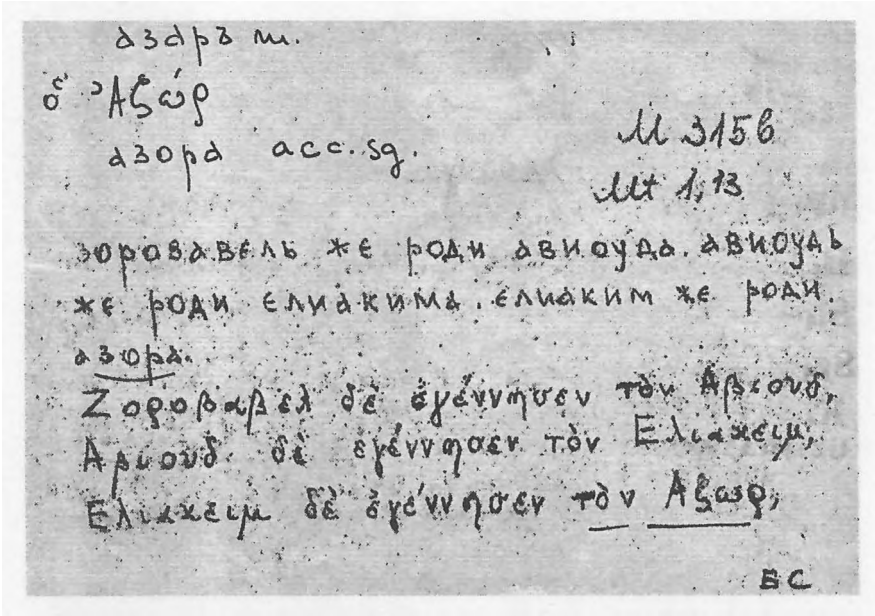
њем, са свим релевантним савременим српским преводима,³⁸ ограничено се пореде с лексиком других жанрова, пореди се њихова лексика с лексиком најважнијих старословенских (црквенословенских уопште) речника у којима је присутна српска грађа, а по потреби се пореди и с грађом из других редакција.³⁹

До одредничке речи се долази захваљујући поменутом Јагићевом индексу и листићима с исписима најосновније грађе. Њихова, међутим, полеђина не пружа податке за већину извора и при том само показује одступање/подударње у лексици за ексцерпирани споменике (в. слике 1 и 2). Према ранијој замисли (која се у обради умерено следи), важни су и ортографски подаци који на листићу изостају. Зато се за сваки пробрани цитат мора вршити накнадна ексцерпција. Ни апсолутан податак о фреквентности неке речи овде се не може добити. Фреквенција се утврђује на основу поменутог индекса, и нарочито на основу грчких конкорданци. Када се ради о великим бројевима, морамо се задовољити приближним фреквенцијама, што ће се назначити (знаком за веће, или мање). Листићи пружају довољно материјала за основну лексикографску обраду, за утврђивање основног значења, полисемије, хомонимије, основне синонимије и слично; да се проберу најзгоднији примери, а цитирање већ неће ићи (осим кад не мора) према Мирослављевом јеванђељу (које чини основни део грађе) да би се избегла монотонија.

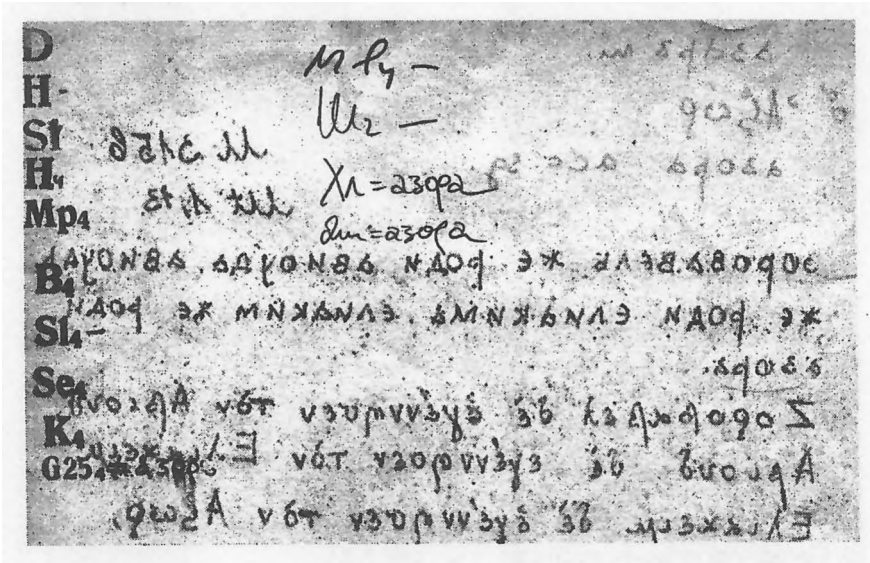
су постојање чак осам група словенских јеванђељских рукописа (Алексејев и др. 1998: ту су српски рукописи најцеловитије представљени и разврстани, а издвојен је и посебан тип за који се мисли да је настао старањем Св. Саве, то су тзв. 'нове литургијске тетре': уп. још Алексејев 2001).

³⁸ Раније се поредило само с Вуковим преводом Новог завета, а сада се узимају у обзир прерада Милана Решетара (за Србе католике, ијекавицом), и преводи Димитрија Стефановића, Луја Бакотића (за Србе католике, екавицом), Емилијана Чарнића и Комисије Синода Српске православне цркве (в. *Савремени преводи на српски језик*, стр. XX).

³⁹ У Уводу се доноси и разрађује структура одреднице, која је усаглашена након исписивања огледа, када је он добио коначан изглед.

Слика 1. Листић с лица

Слика 2. Листић с наличја

Поред старословенске и грчке паралеле обавезно се доноси и савремени српски превод, акцентован.⁴⁰ Акцентовање је извршено према Речнику Матице српске, правописном речнику уз Правопис из 1960. године, Николићевом Обратном речнику, Речнику САНУ, Московљевићевом речнику и Рјечнику ЈАЗУ, у складу с тзв. 'Вук–Даничићевим принципима'.⁴¹ То је учињено стога што је ово прилика да се обједини и елементарно представи савремена новозаветна лексика (у ту сврху је нарочито формиран Именик српско-српскословенски). У савременим српским речницима тај лексички слој се означава као застарео (и сл.) или се испушта,⁴² а нарочито ономастика, тако да често изостају сигурни подаци о изговору те важне лексике. На срећу, нека јеванђеља преко система надредних знакова рудиментарно (али довољно) преносе стару акцентуацију, а постоје и она с новом акцентуацијом. Обједињавањем тих података и њиховим упоређивањем с грчким и рускословенским стањем може се доста поуздано одредити акценат који нам недостаје за одређене речи.⁴³

Готово уза сваку одредницу потребно је пружити коментар који произилази из грађе која се у примерима износи. У овоме сажетку се, уз податке о јеванђељима, сада износе и упоредиви подаци о стању у српским апостолима. Ранији нестанак апостолске грађе и напуштање идеје о њеној посебној речничкој обради био је озбиљан недостатак у раду. Па ипак, највише захваљујући грчким конкорданцама и неколицини објављених српских апостола, тај недостатак се поприлично може ублажити, ако не и уклонити. У овоме часу могли смо потпуно

⁴⁰ Раније је он доношен по потреби или је директно преузимао из превода Вука Караџића.

⁴¹ Они су најјасније изложени у Даничићевим *Српским акцентима* (Даничић 1925). Веома корисна је Николићева књига о новоштокавској акцентуацији (Николић Б. 1970).

⁴² Сва испуштања у савременим речницима назначена су звездicom у Именику српско-српскословенском. Већ је Вук Караџић уврстио у свој превод Новог завета знатан број 'славенских' речи, а велики број их је преживео у садашњем књижевном језику, иако их је Вук селективно уносио у свој Рјечник.

⁴³ Детаљније о томе на другом месту. Смислено би свакако било сачинити и акценатски речник новозаветне ономастике.

користити материјал из Михановићевих и Гршковићевих одломака апостола,⁴⁴ као и из Матичиног и Шипатовачког апостола. У блиској будућности се, благодарећи савременој техници, може изградити конкорданца Матичиног апостола уз одговарајуће допуне из других, бираних извора, те би се тако сва потребна грађа укључила у наш речник. У том случају апостолску грађу би требало равноправно излагати с јеванђељском, и одреднице би у Речнику (новозаветном, не више јеванђељском) имале двочлану, симетричну структуру.

Осим лексичких различитости, која су основна и која се одвајају цртом, у обради се указује и на графичко-ортографске (па и фонетске и друге дубље) мѐне једне речи унутар српске редакције и оне се раздвајају запетом. На прво место у низу ставља се скраћеница извора из ког је пример преузет, а затим се прати њихов хронолошки ред, увек узимајући у обзир и ортографију. Потврде из појединих споменика доносе се и разврставају по унутрашњој логици, како сама грађа налаже,

⁴⁴ „Од XII век е зачуван во Хрватска т.н. Михановичев фрагмент и Грашковичевиот фрагмент од апостол; пишувани се со глаголица, но се српски. [...] Михановиот [sic] фрагмент е симнат од Иловичката крмчија (Иловица на Пелешац, стонска епархија!). Тоа е православен текст како и Грашковичевиот фрагмент“ (Мошин 2000: 92–93). Ј. Врана за Гршковићев одломак закључује „da se njegovo pismo, [...] razvilo bez direktnoga utjecaja lat. pisma i hrv. glagoljice“, а за Михановићев одломак да „potječe od ćirilskog pisara, koji se samo priučio pisati glagoljicu. [...] Ali to nije uglatost hrv. glagoljice, već neka posebna, koja je posljedica navike, da se slova oblikuju uglavnom ravnim crtama, kao što je to u ćirilici“ (Врана 1975: 22). На крају, Ј. Врана каже следеће: „Držim da su svi navedeni elementi pisma, grafije i jezika dovoljan dokaz, da fragmente Grš i Mih treba odvojiti od sjevernog područja hrv. glagoljice i staviti ih u južno hrv. srp. područje, Grš u Hum, kako je to učinio već Jagić, a Mih u Zetu. Prvi spomenik treba datirati krajem 12, a drugi početkom 13. stoljeća“ (исто: 24). Осим Јагићевих студија, које су наведене раније, о ова два српска најстарија сачувана одломка апостола уп. Трифуновић 2001: 24–32. Још од времена њихових најранијих проучавалица, закључено је да су оба ова апостола коришћена у Српској православној цркви у средњем веку. На основу нашег увида у језик ових споменика, мишљења смо да су писани нешто дубље у континенталном подручју штокавских екавских говора. Уз то, језик и правопис оба рукописа су, ван сваке сумње, сасвим у нормама српске редакције.

па нема вештачког издвајања с данашњим пројекцијама.⁴⁵ Сама грађа ће одредити њихов положај унутар српске редакције, ми то не чинимо унапред. Грађи пониклој у разним писаним и културним традицијама и у разним срединама управо је и потребан један обухватнији поглед и најшири контекст, а поштен приступ ће уклонити неке мистификације и сам по себи ће донети решења за постављена питања.

Унутар одреднице представљају се и фразеологизми који у себи садрже обрађену реч. Они се уводе после тамног ромба '◆'. Потпуније се обрађују у посебним одредницама, а поред уобичајеног граматичког податка, у њима се доноси и податак о синтаксичком устројству,⁴⁶ што је нарочито значајно за утврђивање старих реакција и њиховог померања.

На дну чланка упућује се на сродне облике: уп. 'упоредити' – означава се паралелност међу облицима уопште и синонимичност, ср. 'сравнити' – упућује се на надређени облик, непосредни пралик, в. 'видети' – указује се на облик који има предност и који је 'старији' и 'виши' од свих.

⁴⁵ Тако се и потврде садржане у рукописима из Босне слажу оним редом како то грађа захтева. Ти рукописи се и сами често групишу у неким појединостима, пре свега захваљујући нашем приступу да се иде за ликом речи, а не напросто за речју као таквом. У противном, ова грађа у највећем броју случајева уопште не би дошла до изражаја јер би је, с лексичке тачке гледишта (кад се утврђује само да ли нешто јесте или није дата лексема без обзира на конкретне реализације), заклањало стање из других рукописа који због старине имају предност. А у најширем контексту управо би се то десило. Коначне судове треба доносити с много опреза, тек кад се накупе исцрпна знања из текстологије, језика, ортографије, графије, намене и судбине сачуваних споменика, и наравно, из историјске дијалектологије. Наш рад може се схватити као прилог који у целости предочава затечену грађу у коришћеним изворима. У изврсној студији И. Грицкат о Дивошовом јеванђељу донети су закључци о лексичким посебностима јеванђеља из Босне. Они се због недостатка ширег контекста и упоређења с другим српским рукописима, нарочито архаичнијим, не могу (увек) одржати. Као пример доносимо тврђење да је специјалитет тих рукописа то што се у њима лексема 'бални' систематски замењује лексемом 'врат' (Грицкат 1961–1962: 279). У нашем огледу јасно се види да се она бар ту понашају као друга српска јеванђеља, и да је то тек њихова заједничка одлика у односу на рукописе из других средина. Речник ће осветлити све такве случајеве.

⁴⁶ Из какве се комбинације, у структурном смислу, састоји посматрани израз.

Као додатак врши се сравњивање с другим сродним речницима – да ли дате лексеме има или нема у Микл (Миклошићевом Лексикону), Дан (Даничићевом Рјечнику) и Слов (прашком Словњику); уколико је нема ни у једном, то се обележава знаком прецртане нуле 'ø'. У извесном смислу наш речник је допуна Даничићевом. Он због свог 'трезвењачког приступа' (Ђ. Трифуновић) у своје изворе за Рјечник није уносио преводе богословског, литургијског, библијског и белетристичког садржаја, па чак ни записе у целини, већ њихове световне делове. У складу са својим начелима у Рјечник је уводио споменике изворног српског порекла писане на старом српском књижевном језику (Трифунувић 1975: 621–622). Миклошић и Даничић радили су приближно у исто време. Миклошић се у великој мери ослонио на српске изворе (преко 80), што се види у његовом списку скраћеница и њиховим разрешењима. У идентификацији српске грађе помажу нам постојећи каталози и описи појединих збирки.⁴⁷ Код њега су се нашли неки бисери српскословенског језика (нпр. из списка скраћеница KRMČ.-MIN. Krmčaja, cod. membr. anni 1262. foll. 398 in fol. serb. olim A. de Mišanović – Иловичка крмчија, тј. Номоканон светога Саве из 1262. године, Архив ХАЗУ III с 9, Михан. 26). Уколико за неку лексему Миклошић наводи и српски извор, уз скраћеницу Микл додајемо мањом градацијом слово 'с'. У прашком старословенском речнику (Слов) такође се консултују српскословенски извори, њих једанаест. Сваки пут се преноси мањом градацијом и оригинална скраћеница српскословенског извора који потврђује неку лексему.

И раније је у Речнику повремено било слободних одредница, више су то биле успутне опаске; сада се оне неизоставно доносе ако то грађа захтева. Такве, 'полупразне' одреднице ослобођене су шематских стега пошто се њихов основни облик обрађује у главним, нормализованим одредницама, а овде се коментаришу њихова маркантна својства с аспекта историјског, дијалекатског, фонетског, морфолошког и сл.⁴⁸ И овде се врши

⁴⁷ Користан је рад Владимира Мошина о пореклу Михановићеве збирке (Мошин 1955а: 71–84).

⁴⁸ Појам дијалектизма схвата се с опрезом и тиче се, пре свега, реализације опште црквенословенске лексеме. С лексичке тачке гледишта много је теже

елементарно графичко-ортографско уједначавање: 'десетеричко и' замењује се 'осмеричким и', 'ук' се разрешава у 'оник', јотација се спроводи према зрелом рашком правопису,⁴⁹ док ће им се у примерима верно преносити лик; грчка слова 'омега', 'кси', 'пси', 'тита' и 'ижица' се задржавају. Као празна одредница појављује се увек и други део сложенице: са цртицом у загради испред уколико тај саставни део постоји другде као потпуно самостална реч, и са цртицом и реконструктивном звездицом испред ако саставни део не опстаје као смислена реч.

На крају, неколико речи о временским оквирима потребним за израду Речника. Како се из напред реченог види, припремне радње (утврђивање корпуса, прибирање грађе, разрађивање поступка за израду Речника итд.) за овај оглед трајале су неколико година, што неће важити за будући рад. Овај пут, посао око огледа изнео је један човек који га је и започео, али у овоме часу другачије није ни могло. У будућности ће то свакако радити неколико људи, али нажалост, свесни смо – не више од неколико сталних сарадника. Због ограничених људских ресурса мораће се примењивати ауторски приступ (што је усвојено пре више од десет година): дакле, појединац ће одговарати за свој рад. То сасвим одговара замисли да се пишу чланци о речима, а не типичне одреднице. Тај приступ примењивали су у своме раду М. Пешикан, Н. Родић и Д. Стефановић.⁵⁰ На основу овога што

дефинитивно говорити о дијалектизмима (Јовановић 1985). И према фонетским цртама треба бити опрезан (да ли су баш локалне), јер су извесне дијалекатске одлике могле бити унете у корпус у једној области, у којој се користио црквенословенски језик. Преписивањем би, у међувремену, могле доспети преко преносивих предлогака у сасвим други крај, и тамо су могле бити схваћене чак условно као нека врста норми (Недељковић 1979: 184). На новом простору могле су се уклапати у стање које ту већ постоји, или ће тек настати, што је врло незгодно за историчаре језика (нпр. питање екавизама у Мир – да ли су из локалног српског говора или из руског предлошка).

⁴⁹ С тим што у неким властитим именима она важи само условно.

⁵⁰ М. Пешикан у своме Уводу уз несуђену прву књигу Речника, објашњавајући свој удео у послу и сарадњи са старословенистима из Одсека, с места председника Старословенског одбора САНУ, каже да „за разлику од Речника САНУ, овде термин 'суредакција' не спада у појам коауторства него у појам рецензије“ (стр. 6).

је казано, могло би се приближно израчунати колико ће трајати овај важан лексикографски посао.⁵¹ Оквирно ћемо рећи да ће излажење свезака потрајати знатно више од деценије, ако у то урачунамо могућност да ће савремена техника убрзати наш рад.⁵² Свеске при том не морају бити истог обима, већ би добро било да представљају одређене целине за себе.⁵³

Унапред захваљујемо на свим примедбама које би се тичале Огледне свеске Српскословенског речника јеванђеља и молимо вас да се упуте на адресу: Институт за српски језик САНУ, ул. Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија; ел. пошта: isjsanu@eunet.yu.

⁵¹ Веома је незахвално, међутим, давање било какве прогнозе која би у месец или годину тачно одређивала крај овог замашног подухвата.

⁵² Ј. Врана приближно је израчунао да је у старословенском Маријиним јеванђељу преко 2350 словенских лексема, што је мање него у грчком оригиналу (Врана 1984: 94). Заједно с властитим именима и позајмљеницама из грчког, које је он искључио из тог броја, лексички фонд би порастао на нешто више од 2800 јединица. Наша редакцијска лексика у својој суштини пројекција је старословенске, уз врло уочљива увећања њеног броја током времена. Овде је још важно имати на уму то што смо у последњој фази рада у корпус укључили апостолску лексику. На време израде Речника пресудно ће утицати начин на који ће се она излагати: да ли у сажетку у уводном делу унутар постојећих одредница из јеванђеља (само као паралела), или на дну одреднице у посебној обради, што ће по потреби изискивати и формирање посебних одредница (а то осетно увећава лексички фонд и дужину рада). У оба случаја то битно утиче на квалитет Речника.

У Огледној свесци обрађено је 385 одредница. Од тога је 116 пуних (96 једночланих, 20 фразеолошких јединица), 114 слободних, тј. полупразних (111 једночланих, 3 фразеолошке јединице), 155 празних.

⁵³ Необрезани примерци Огледне свеске навешћују будуће издање Српскословенског речника јеванђеља у свескама које ће се груписати у књиге.

Сербскославянский словарь евангелий

Пробный выпуск

Резюме

В Белграде в 1969 году Институт сербохорватского языка (теперешний Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств) установил *проект Словаря старославянского (церковнославянского) языка сербской редакции*. В рамках Института через некоторое время учрежден особый, Старославянский сектор. Работа Сектора началась со сплошной расписки (эксцерпции) *Мирославова евангелия*, древнейшей сохранившейся кириллической книги, написанной на сербскославянском языке (около 1180 г.). Потом выборочно расписывалась лексика *Вуканова евангелия*, второго по хронологической очереди сохранившегося сербскославянского евангелия (рубеж XII-XIII вв.). Они послужили эталоном для сравнения других евангелий с ними (параллельная эксцерпция) и эти расписки отмечались на оборотной стороне карточки. Таким образом расписано 100.000 карточек. Главной опорой в этой работе послужило *Маршинское евангелие*, текст которого ближе всего к первоначальному тексту старославянского четвероевангелия (т. е. к. гипотетической прототетре – T₀). На сербской почве из всех обследованных евангелий ближе всего к нему стоят *Рашко-хиландарское* и *Мокропольское евангелие*, являющиеся двумя древнейшими тетрами.

Затем было принято решение работать в первой фазе над евангельским словарем, так как эта лексика лучше всего засвидетельствована в старославянских канонических памятниках, а кроме того имеются критически обследованные соответствующие греческие параллели. Эти факты способствуют наиболее ясному определению основного вида сербской

редакции по отношению к старославянскому первоисточнику и другим национальным редакциям. Евангелия представляют наиболее сохранившийся род во всем древнем рукописном фонде.

В 1990-ые годы началась работа над текстом Словаря в соответствии с концепцией, разработанной в первую очередь Митром Пешиканом. Авторами словарных статей первой книги были Митар Пешикан, Никола Родич и Димитрие Э. Стефанович. Их работа была прервана в 2003 году. Концепция работы над Словарем с течением времени менялась и совершенствовалась, и осталась открытой и по сей день. В 2006 году окончен Пробный выпуск Сербскославянского евангельского словаря: составителем был Виктор Савич, а редактором Гордана Йованович. В него включены и некоторые дополнительные источники, в первую очередь несколько важных евангелий и несколько сербскославянских апостолов, с целью сопоставления положения вещей между данными родственными жанрами на сербской почве. В настоящее время в качестве источников используется 35 сербских евангелий (вместе с фрагментами из других евангелий эта цифра увеличивается до 42) с XII по XVI вв. Они сопоставляются с 5 старославянскими евангелиями, с 6 переводами Нового завета на современный сербский язык и с двумя критическими изданиями греческого Нового завета. В общей сумме речь идет о 55 основных евангельских источниках (см. Источники и их сокращения).

Структура словарной статьи

1. заглавное слово /словарная статья/
 - 1.1. заголовочное слово, отмеченное крупным фонтмом
 - 1.2. грамматическая характеристика
 - 1.3. старославянский эквивалент
 - 1.4. частотность
 - 1.5. перевод на греческий язык
 - 1.6. перевод на сербский язык
2. сжатое изложение
3. главная часть статьи
 - 3.1. адрес
 - 3.2.1.1. цитата

- 3.2.1.2. название евангелия
- 3.2.2.1. разночтения
- 3.2.2.2. сокращенные названия евангелий
- 3.3. греческий пример
- 3.4. современные переводы
- 3.5. близкие эквиваленты /близкие оттенки значения/
- 3.6. отсылочная помета
- 3.7. подтверждения в других словарях

Кроме полного состава словарных статей, включающих все необходимые, точно установленные компоненты, представленные с большей или меньшей полнотой, имеются также статьи, оформленные не так строго. Высокочастотные слова разрабатываются более свободно по отношению к представленной концепции ввиду их нарративного характера, во избежание ненужных повторений. Редуцированные или полупустые словарные статьи зависят от словарных статей, обладающих полным составом компонентов (для них предусматривается схематическое изложение лексических и текстологических данных). Их цель указать на фонетико-фонологические, морфологические и другие изменения, с помощью которых обрисовывается развитие сербского литературного и сербского народного языка. Благодаря этим комментариям данный словарь принимает характер исторического словаря. Имеются также совсем пустые заголовочные слова, являющиеся отсылочными; они принципиально не подлежат нормализации, у них нет контекста, они только отсылают к полностью оформленной словарной статье. Этим обеспечивается лучшая ориентация в Словаре.

В Пробном выпуске обработано 385 заголовочных слов. Полностью обработано 116 заголовочных слов (96 одночленных, 20 фразеологических единиц), к свободным, т. е. полупустым словарным статьям отводится 114 (111 одночленных, 3 фразеологические единицы), к пустым – 155. Больше всего заглавных слов на букву а, однако есть слова и на другие буквы.

Просьба ко всем читателям пробного выпуска прислать свои замечания в ближайшее время по адресу: Институт за српски jezik САНУ, ул. Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Сербия, эл. почта: isjsanu@eunet.yu

Σέρβο-σλαβικό λεξικό των Ευαγγελίων

Πειραματικό τεύχος

Σύνοψη

Στο Βελιγράδι το 1969 ξεκίνησε το σχέδιο έκδοσης σερβικού Λεξικού της παλαιοσλαβικής γλώσσας στο Ινστιτούτο για την σέρβο-κροατική γλώσσα (σήμερα Ινστιτούτο σερβικής γλώσσας - SANU, τουτέστιν Σερβική Ακαδημία Επιστήμης και Τέχνης). Με το πέρασμα του χρόνου στα πλαίσια του Ινστιτούτου εξελίχθηκε και ένας ειδικός Παλαιοσλαβικός κλάδος. Η εργασία άρχισε με την πλήρη συγκέντρωση των παραδειγμάτων του Ευαγγελίου του Μιροσλάβ, καθώς είναι και το αρχαιότερο κιριλλικό βιβλίο που σώζεται γραμμένο στη σέρβο-σλαβική γλώσσα γύρω στα 1180. Έπειτα έγινε ποικιλοτρόπως συνάθροιση των λέξεων από το Ευαγγέλιο του Βούκαν, δεύτερο στη παλαιότητα σέρβο σλαβικό Ευαγγέλιο που σώζεται (γύρω στο τέλος του 12^{ου} και τις αρχές του 13^{ου} αιώνα). Σύμφωνα με αυτά γινόταν και η σύγκριση άλλων Ευαγγελίων (παράλληλη συνάθροιση), που σημειώνονταν στο πίσω μέρος του δελτίου. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκαν 100.000 δελτία. Το άσειστο στήριγμα στην εργασία αυτή ήταν το κλασικό παλαιοσλαβικό Ευαγγέλιο της μονής της Θεοτόκου Μαρίας, το οποίο είναι πλησιέστερο στο αρχικό παλαιοσλαβικό κείμενο των τεσσάρων Ευαγγελίων. Στον σερβικό χώρο έρευνας από τα ήδη μελετημένα Ευαγγέλια το πλησιέστερο είναι το Ράσκο-χλανδαρινό και Μοκροπόλικο, δηλαδή τα δυο αρχαιότερα Τέτρα-Ευαγγέλια.

Στην πρώτη φάση της έρευνας αποφασίστηκε να δημιουργηθεί Λεξικό των Ευαγγελίων, επειδή αυτή η λεξικογραφική εργασία απέδωσε καλύτερα στα παλαιοσλαβικά κανονικά εγχειρίδια, ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν και κριτικά επεξεργασμένες και κατάλληλες ελληνικές αντιπαραβολές. Είναι η μοναδική ευκαιρία να γίνει εμβριθώς η σκιαγράφηση της σερβικής έκδοσης σε σχέση με την

παλαιοσλαβική πηγή αλλά και με άλλες εθνικές εκδόσεις. Τα Ευαγγέλια είναι και το καλύτερα, διατηρημένο είδος στην ολόκληρη αρχαία χειρόγραφη συλλογή.

Εν τω μεταξύ από το 1990 και κατόπιν άρχισε η συγγραφή του Λεξικού σύμφωνα με το αγαστό σχεδιάγραμμα το οποίο κατ' εξοχήν διατύπωσε ο Μίταρ Πεσίκαν. Τα λήμματα από το πρώτο βιβλίο γράψανε οι Μίταρ Πεσίκαν, Νίκολα Ροντίτς και Δημήτριος Ε. Στεφάνοβιτς. Η εργασία τους διεκόπη το 2003. Το σχεδιάγραμμα το οποίο αναθεωρήθηκε στην πράξη και είχε ποικίλες αλλαγές, έμεινε έως σήμερα ανοιχτό για γλωσσική διεύρυνση. Το 2006 ολοκληρώθηκε το Πειραματικό τεύχος του Σέρβοσλαβικού Λεξικού των Ευαγγελίων. Ο Βίκτωρ Σάβιτς είναι συντάκτης ενώ επιμελητής είναι η Γορντάνα Γιοβάνοβιτς. Στο τεύχος αυτό συμπεριελήφθησαν και κάποιες επιπρόσθετες πηγές, κάποια σημαντικά Ευαγγέλια και μερικοί σερβοσλαβικοί Απόστολοι λόγω της απαιτούμενης ομοιότητας αυτού του είδους στο σερβικό χώρο. Στην εργασία αυτή σήμερα χρησιμοποιούνται 35 σερβικά Ευαγγέλια (42 με κάποιες περικοπές από άλλα Ευαγγέλια) από τον 12^ο έως τον 16^ο αιώνα. Έπειτα αυτά, συγκρίνονται με 5 παλαιοσλαβικά Ευαγγέλια, με 6 μεταφράσεις της Καινής Διαθήκης στη λόγια σερβική γλώσσα και με δύο κριτικές ελληνικές εκδόσεις της Καινής Διαθήκης. Στον κατάλογο λημματογραφήθηκαν 55 κύριες ευαγγελικές πηγές (βλ. Πηγές και τις συντομογραφίες τους).

Η δομή του λήμματος

1. επικεφαλίδα
 - 1.1 το κύριο λήμμα με ευδιάκριτα μαύρα στοιχεία
 - 1.2 γραμματικές πληροφορίες
 - 1.3 αρχαιοσλαβική αντιστοιχία
 - 1.4 συχνότητα
 - 1.5 μετάφραση στην ελληνική γλώσσα
 - 1.6 μετάφραση στη σερβική γλώσσα
2. σύνοψη
- 3 το κύριο μέρος του άρθρου
 - 3.1 παραπομπή
 - 3.2 1.1 παράθεση του αποσπάσματος
 - 3.2 1.2 το σημείο του Ευαγγελίου

- 3.2.2.1 δευτερεύουσα εκδοχή
- 3.2.2.2 το σημείο του Ευαγγελίου
- 3.3 ελληνικό παράδειγμα
- 3.4 σύγχρονες μεταφράσεις
- 3.5 οικείες αντιστοιχίες
- 3.6 σύμβολα αναφοράς
- 3.7 εγκυρότητα στα άλλα λεξικά

Εκτός από τα κύρια λήμματα τα οποία αποτελούνται από εύληπτα παγιωμένα μέρη (περισσότερο ή λιγότερο εξελιγμένα) τα οποία απαριθμούνται εδώ, υπάρχουν και λήμματα τα οποία δημιουργούνται πιο ελεύθερα. Οι λέξεις με υψηλότερη συχνότητα γίνονται αντικείμενο πιο ελεύθερης επεξεργασίας σε σχέση με το παρόν σχεδιάγραμμα και έχουν διηγηματικό χαρακτήρα για να αποφευχθούν επαναλήψεις. Υπο-λήμματα είναι υποτεταγμένα στα κύρια λήμματα (για τα οποία δίδεται σχηματικό ερμήνευμα, λεξικογραφικά και γραμματολογικά σχόλια). Ο σκοπός τους είναι η υπόδειξη της φωνητικής, φωνολογικής, μορφολογικής και κάθε άλλης αλλαγής με την οποία απεικονίζεται η εξέλιξη της σερβικής λόγιας και σερβικής δημοτικής γλώσσας. Έχοντας όλες αυτές τις γλωσσικές προδιαγραφές αποκτά χαρακτήρα ιστορικού λεικού. Υπάρχουν και τελείως κενά λήμματα (έννοιες) οι οποίες είναι δεικτικές. Αυτές δεν μπορούν να υπαχθούν σε αρχαία λήμματα, δεν έχουν ερμηνευτική συνάφεια και κατευθύνονται στα κύρια λήμματα. Αυτό δίνει τον καλύτερο προσανατολισμό στο Λεξικό.

Στο Πειραματικό τεύχος έχουν περιληφθεί 385 λήμματα. Από αυτά τα 116 είναι κύρια, 114 ελευθέρη και 155 κενά. Ως επί τω πλείστον τα περισσότερα είναι από το γράμμα Α, ενώ υπάρχουν και από άλλα γράμματα.

Ευχαριστούμε εκ των προτέρων για όλες τις παρατηρήσεις που θα αφορούν στο πειραματικό τεύχος Σερβοσλαβικού λεξικού των Ευαγγελίων και σας παρακαλούμε να τις στείλετε στη διεύθυνση: Institut za srpski jezik SANU, Đure Jakšića 9, 11000 Beograd, Σερβία, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο isjsanu@eunet.yu.

Le Dictionnaire slavon serbe des Evangiles

Le Spécimen

Résumé

L'Institut de la langue serbo-croate (actuellement, L'Institut de la langue serbe de SANU¹) a soulevé le projet intitulé le dictionnaire de la langue vieille-slave (le slave ecclésiastique) en rédaction serbe en 1969 à Belgrade. Dans le cadre de l'Institut, une indépendante section vieille-slave s'est développée pendant des années. L'oeuvre a été entreprise de l'excerpton totale de l'Evangile de Miroslav, du livre cyrillique le plus vieux conservé écrit en slavon serbe (à peu près de 1180). Ensuite on a mis à effet l'excerpton à la différentielle du lexique de l'Evangile de Vukan, du deuxième conservé l'Evangile slavon serbe par rapport à l'antiquité (au passage du XII et du XIII siècle). Tous les autres Evangiles étaient aplanis à ces deux premiers (l'excerpton parallèle) et ils ont été notés aux revers des fiches. On a mis à effet l'excerpton, à la manière, presque de 100.000 fiches. L'appui principal da cette oeuvre-là était l'Evangile Marianus, qui est classique Evangile vieux-slave, le plus proche au texte authentique du Quatre Evangile vieux-slave (c'est-à-dire au "prototétra" hypothétique – T₀). De tous les Evangiles examinés, ceux-là du terrain serbe, les plus proches à l'Evangile Marianus sont Evangiles de Ras et Hilandar et de Mokropolje, justement les deux tétras les plus vieux. On a résolu d'ouvrager, primo, un dictionnaire évangélique puisque ce lexique-là occupe la meilleure place témoinée dans les monuments vieux-slaves canoniques, où simultanément il existe de correspondantes parallèles grecques, élaborées à la critique. C'est une occasion singulière à tirer le plus clairement possible de principaux traits de la rédaction serbe

¹ SANU est abréviation pour Српска академија наука и уметности – L'Académie serbe des sciences et des arts.

par rapport à la source vieille-slave et à toutes les autres rédactions nationales. Les Evangiles représentent le genre littéraire le mieux conservé dans l'intégrité totale de vieux manuscrits.

Pendant des années 90 on a commencé à rédiger le Dictionnaire en accord avec concept, développé avant tout par Mitar Pešikan. Nikola Rodić et Dimitrije E. Stefanović ont écrit les lettres du premier volume. Leur ouvrage a été interrompu en 2003. Le meme concept, en pratique développé et changé est resté ouvert jusqu'à présent. En 2006 le Spécimen du Dictionnaire slavon serbe des Evangiles a été terminé par Viktor Savić et redigé par Gordana Jovanović. La-dedans, il y a de certaines sources supplémentaires, en premier lieu de quelques apôtres slavon serbes pour l'aplanissement de rapports entre ces genres congénères sur le sol de la Serbie. Actuellement, on emploie les 35 Evangiles serbes (y compris des fragments d'autres 42 Evangiles) de XII siècle à XVI siècle. Ils sont comparés à 5 Evangiles vieux-slaves, à 6 traductions critiques de Nouveau Testament en serbe contemporain et à 2 éditions critiques de Nouveau Testament grec. En bloc, on peut trouver à la liste les 55 sources principales des Evangiles (v. les sources et les abréviations).

La structure d'une détermination complète

1. l'en-tête
 - 1.1. la détermination marquée de caractère gros
 - 1.2. la donnée gramaticale
 - 1.3. l'équivalent vieux-slave
 - 1.4. la fréquence
 - 1.5. la traduction en grec
 - 1.6. la traduction en serbe
2. le compte-rendu
3. la partie principale de l'article
 - 3.1. l'adresse
 - 3.2.1.1. la citation
 - 3.2.1.2. le signe de l'Evangile
 - 3.2.2.1. les variants accessoires
 - 3.2.2.2. le signe de l'Evangile
- 3.3. l'exemplaire grec
- 3.4. les traductions

3.5. les confirmations prochaines

3.6. la référence

3.7. la confirmation de l'existence dans les autres dictionnaires

Outre les déterminations composées des parties précisément déterminées (plus ou moins développées) ici exposées, il y en a aussi qui se forment plus librement. Les mots de la haute fréquence sont plus librement élaborés que le concept montré en ayant de la qualité narrative pour éviter des répétitions non nécessaires. Les déterminations réduites ou bien mi-vides dépendent de celles-là complètes (auxquelles on a conservé la représentation des données du lexique et du texte). Leur objectif, c'est de montrer des changements phono-phonologiques, morphologiques et d'autres qui décrivent le développement de la langue littéraire serbe et de la langue populaire serbe. Grâce à ces commentaires, ce dictionnaire-ci devient historique. Il existe aussi des déterminations complètement vides bien référentielles-elles ne sont pas, en principe, réglées à la norme, sans contexte et elles sont orientées à la référence complète. Ce procédé-ci permet une meilleure orientation dans le Dictionnaire.

On a élaboré les 385 déterminations dans le Spécimen, dont 116 complètes (96 monomes, 20 unités phraséologiques), 114 libres c'est-à-dire mi-vides (111 monomes, 3 unités phraséologiques), 155 vides. La plupart de ces déterminations provient de la lettre A, mais il y en a, aussi, d'autres lettres.

Nous remercions en avance, pour toutes les objections concernant le Spécimen du Dictionnaire slavon serbe des Evangiles, et nous vous prions que toutes les objections soient envoyées à l'adresse: Institut za srpski jezik SANU, Đure Jakšića 9, 11000 Belgrade, Serbie, e-mail: isjsanu@eunet.yu.

Serbian-Slavonic Gospel Dictionary

Pilot Issue

Summary

The project for the Dictionary of Old Slavonic (Church Slavonic) language was started in Belgrade in 1969 within the Institute for Serbo-Croat Language (today the Institute for Serbian Language of the Serbian Academy of Science and Arts – SANU). A special, Old Slavonic Department gradually started functioning within the Institute. The work began by total excerption of The Gospel of Miroslav, the oldest preserved Cyrillic book written in Serbian-Slavonic language (about 1180). Afterwards all the words from the second oldest preserved Serbian-Slavonic Gospel, The Gospel of Vukan (end of XII – beginning of XIII century), were excerpted in a differential way. Other Gospels were excerpted in comparison to them (parallel excerption), and the notes were made on the back of the cards. Approximately 100.000 cards were excerpted in that manner. The basis for the work was classical Old Slavonic Codex Marianus, which seems closest to the original text of the Old Slavonic Tetraevangelion (that is a hypothetical Proto-Tetra – T_0). Among those written on Serbian ground, the Gospels, Raško-Hilandarsko and Mokropoljsko, appear to be closest to the established model. They are also the two oldest Serbian Tetraevangelia.

It was decided that a Gospel dictionary should be first made since the vocabulary is best preserved in the Old Slavonic canonic written monuments, together with the existence of adequate Greek commented equivalents. That is a unique opportunity to present the basic character of the Serbian recension in comparison to the Old Slavonic source and other national recensions. Gospels represent the best preserved genre in the entire old written fund.

In the course of 1990's the production of the dictionary was initiated within the concept made primarily by Mitar Pešikan. The team that worked on it consisted of Mitar Pešikan, Nikola Rodić and Dimitrije E. Stefanović. They worked on the project until 2003. The concept itself has developed and changed throughout the process and has still remained open. In year 2006 a Pilot Issue of the Serbian-Slavonic Gospel Dictionary was completed. The book was comprised by Viktor Savić, and redacted by Gordana Jovanović. It includes some additional sources, most of all several important Gospels as well as several Serbian-Slavonic Apostle book, in order to establish a language standard between these genres of similar origin in Serbian territories. There are 35 Serbian Gospels (42 with the fragments from other Gospels) from XII to XVI century, and which are used today. They have been compared with 5 Old Slavonic Gospels, with 6 translations of the New Testament into the new Serbian language, as well as two commented issues of the Greek New Testament. The list consists of 55 basic Gospel sources (see Sources and their abbreviations):

The structure of the full entry

1. heading
 - 1.1. the entry highlighted in bigger font
 - 1.2. grammatical data
 - 1.3. Old Slavonic equivalent
 - 1.4. frequency
 - 1.5. Greek translation
 - 1.6. Serbian translation
2. abstract
3. the main part of the entry
 - 3.1. address
 - 3.2.1.1. quotation
 - 3.2.1.2. the Gospel (source) mark
 - 3.2.2.1. secondary variants
 - 3.2.2.2. the Gospel (source) marks
 - 3.3. an example from the Greek source
 - 3.4. modern translations
 - 3.5. close confirmations
 - 3.6. reference to other entries
 - 3.7. consistency with other dictionaries

Beside full entries, which consist of accurately established parts (more or less developed), which have been presented here, there are also entries which are formed more freely. Frequent words are processed more freely in comparison with the presented concept and have a narrative character in order to avoid repetitions. Reduced or half-empty entries depend on the full ones (for which scheme presentation of lexical and text data is provided). Their aim is to point out to phonetic-phonological, morphological and other changes to make an outline of the Serbian literature and spoken language. Due to these comments, this dictionary can be considered historical. There are also entries which are completely empty, and with a purpose of reference – they are generally not a subject of normalization, they don't have a context and they refer to a full entry. That enables better orientation within the Dictionary.

There are 385 entries in the Pilot Issue, 116 of which are full (96 single, 20 phrasal units), 114 free, i.e. half-empty entries (111 single, 3 phrasal units), 155 empty entries. Most of them start with the letter A, but there are others as well.

We are looking forward to all the comments that would concern the Pilot Issue of the Serbian-Slavonic Gospel Dictionary, and we would like them sent to the following address: Institut za srpski jezik SANU, Đure Jakšića 9, 11000 Belgrade, Serbia, e-mail: isjsanu@eunet.yu.

Српскословенски речник јеванђеља
Огледна свеска

Саставио
Виктор Савић

Преводи резимеа
Богдан Терзић, Слободан Аничич
Вера Јанковић, Синиша Манић

Коректура
Биљана Савић, Виктор Савић

Припрема за штампу
„БИГ штампа“
Београд, Подавалска 22

Одштампано и повезано
у пет стотина примерака
у „Чигоја штампи“,
Београд, Студентски трг 13
Chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Издаје Институт за српски језик САНУ
Београд, Ђуре Јакшића 9
isjsanu@eunet.yu

За издавача
Срето Танасић

Објављивање ове књиге финансијски је помогло
Министарство науке и заштите животне средине
Републике Србије

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.1'374(038)
271.222(497.11)-247

САВИЋ, Виктор

Српскословенски речник јеванђеља : огледна свеска / саставио Виктор Савић ; уредник Гордана Јовановић. - Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007 (Београд : Чигоја штампа). - XLVIII, 136 стр. ; 25cm. - (Библиотека Јужнословенског филолога / Институт за српски језик САНУ, ISSN 0350-185X ; н. с., књ. 23)

Тираж 500. - Напомене уз текст. - Резимеи на страним језицима.

ISBN 978-86-82873-14-3

а) Српскословенски језик - Речници б) Јеванђеља - Лексика
COBISS.SR-ID 140045324

ISBN 978-86-82873-14-3

